

7618

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI

KIRSAL ALANIN ÖRGÜTLENMESİNDE
KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİ
VE
İZMİR ÖRNEĞİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Turan ATILGAN

Tez Danışmanı : Doç.Dr. Zeynep SINA

İZMİR - 1989

Ö N S Ö Z

Ülke ekonomisinde, sanayi alanındaki önemli gelişmelere rağmen tarım önemini büyük ölçüde korumaktadır. Kırsal alanda yaşayanların hemen hemen tamamı tarımsal faaliyetlerden geçimini sağlamaktadır. Bu itibarla gerek kırsal alanda yaşayanların geçimlerinin daha iyiye götürülmesi, gerekse ekonomik kalkınma açısından tarımsal üretimin rasyonel bir yapıya kavuşturulması, ülkemizin önemli meselelerinden birisidir.

Kırsal alanda gerek yapının iyileştirilmesi ve gerekse devletçe götürülecek hizmetlerin etkin hale getirilmesi gayretleri, bu kesimde yaşayanların uygun şekilde örgütlenmelerini gerekli kılmaktadır. Böylece, kalkınma hamlesine kırsal kesimin daha bilinçli şekilde katılması sağlanarak bu kesimin refah seviyesinin yükseltilmesi mümkün olabilecektir.

Bu nedenle kırsal alandaki bireylerin mesleki ve sosyo-ekonomik açılardan örgütlenmeleri önem arz etmektedir. Bizim çalışmamızı oluşturan kırsal alanın sosyo-ekonomik açıdan örgütlenmesinde köy kalkınma kooperatifçiliği modeli, diğer kooperatifçilik modellerinden, yönetimleri, kooperatifçilik ilkelerine olan bağımlılıkları, halkın katılımları ve devlet güdümünden uzak olmaları gibi nedenler ile dikkatimizi çekmiş ve bu alanda çalışmaya yöneltmiştir.

Tez çalışmamızın hazırlanmasında beni yönlendiren sayın hocam Doç.Dr. Zeynep SINA'ya, değerli görüş ve eleştirileriyle yol gösteren sayın hocam Doç.Dr. Nurel ÜNER'e, anket çalışmamda benden yardımını esirgemeyen sayın hocam Yrd.Doç.Dr. Resul İZMİRLİ'ye ve emeği geçen tüm hocalarıma teşekkür ederim.

T A B L O L A R

	<u>Sayfa</u>
Tablo : 1 Sayım Yıllarına Göre Şehir ve Köy Nüfusları	4
Tablo : 2 Kalkınma Planları Dönemlerinde Sektörlerde Büyüme Hızları (Hedefler ve Gerçekleşmeler) (1968 Faktör Fiyatlarıyla)	12
Tablo : 3 Tarımın GSYİH İçindeki Payı	14
Tablo : 4 Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı . . . . . (12 ve daha yukarı yaşlardaki Nüfus)	15
Tablo : 5 Sektörlere Göre İhracatın Dağılımı (Milyon Dolar)	17
Tablo : 6 Ülkemizde 31.12.1988 tarihi itibariyle Tarımsal Amaçlı Kooperatifler ve Türleri	50
Tablo : 7 Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Sayısal Gelişimi	59
Tablo : 8 Köy Kalkınma Kooperatiflerinin İllere Göre Dağılımı (31.12.1988)	60
Tablo : 9 Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Bölgele-re Göre Dağılımı	61
Tablo : 10 Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Sayısal Gelişiminin Yıllara Göre Seyri	63
Tablo : 11 1967-1987 Tarihleri Arasında Kooperatiflerin Projeli Yatırımlarına Yıllar İtibariyle Tahsis Edilen Devlet Yardımları (30.11.1987 tarihi itibariyle)	74
Tablo : 12 1984-1987 Yılları Köy Kalkınma Kooperatifleri Yatırım Programı (Bin TL.)	75

Tablo : 13	Proje Konusu Alan Kooperatiflerin Yıllara Göre Dağılımı	91
Tablo : 14	1987 Yılı İtibariyle İşletmesi Olan Kooperatiflerin Sektörlere Göre Dağılımı.	92
Tablo : 15	İzmir'deki Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Genel Görünümü	106
Tablo : 16	İzmir'deki Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Yıllara Göre Dağılımı	107
Tablo : 17	İl'deki Köy Kalkınma Kooperatiflerinin İlçelere Göre Dağılımı	108
Tablo : 18	TOK Bakanlığından Proje Konusu Alan Kooperatifler ve Projeli Yatırımlarının Genel Dökümü	109
Tablo : 19	Anketin Uygulandığı Köylerde Halkın Köy Kalkınma Kooperatiflerine Girme (Örgütlenme) Oranı	116
Tablo : 20	Anketin Uygulanacağı Kooperatiflere İlişkin Genel Bilgiler	117
Tablo : 21	Ankete Katılan Kooperatiflerden Devlet Yardımları Alanların Aldıkları Yardım Miktarları	118

ANKETE İLİŞKİN TABLOLAR

	<u>Sayfa</u>
Tablo : 22 Ortakların Eğitim Durumu	123
Tablo : 23 Ortakların Yaş Durumu	124
Tablo : 24 Ortakların İşledikleri Arazinin Mülkiyet Durumu	125
Tablo : 25 Ortakların Ürünlerini Değerlendiriş Durumları	126
Tablo : 26 Ortakların Kooperatif Dışında Başka Bir Meslek Kuruluşuna Üyelik Durumu	127
Tablo : 27 Ortakların Kooperatife Girme Nedenleri .	128
Tablo : 28 Ortakların Kooperatife Giriş Zamanı. . .	129
Tablo : 29 Ortakların Kooperatife Girmeden Önce Kooperatifin Anasözleşme veya Amaçlarını Okuyup-Okumadıklarına İlişkin Sonuçlar .	130
Tablo : 30 Ortakların Kooperatifin Özellikleri Hakkındaki Düşünceleri	131
Tablo : 31 Ortakların Kooperatifin Genel Kurul Toplantılarına Katılma Durumu	132
Tablo : 32 Ortakların Kooperatifin Genel Kurul Toplantılarına Katılmama Nedenleri . . .	133
Tablo : 33 Kooperatifin Ortaklarına Olan Hizmeti. .	134
Tablo : 34 Kooperatiflerin Köy İçindeki Sosyal Amaçlı Çalışmalarının Durumu	135
Tablo : 35 Ortakların Kooperatifte Aktif Görev Alma Durumları	136
Tablo : 36 Ortakların Kooperatif Yönetiminde Görev Almama Nedenleri	137
Tablo : 37 Ortakların Kooperatifin Yönetimine İlişkin Düşünceleri	138

Tablo : 38 Ortakların Kooperatifin Hizmetlerine İlişkin Düşünceleri	139
Tablo : 39 Ortakların Kooperatifin Fxılmesini İstedikleri Konular	140
Tablo : 40 Ortakların Kooperatifin Sahipleri Hakkındaki Düşünceleri	141
Tablo : 41 Ortakların Kooperatifin Hizmetlerinden En Çok Yararlananlara İlişkin Görüşleri .	142
Tablo : 42 Devletin Kooperatifin Çalışmalarına İlgil Gösterip-Göstermediğine İlişkin Ortakların Düşünceleri	143
Tablo : 43 Kooperatifin Gelişmesi İçin Devlete Düşen Görevlere İlişkin Ortakların Görüşleri	144

KISALTMALAR :

- a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
BBYKP : Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İBYKP : İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
ÜBYKP : Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
DBYKP : Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
VBYKP : Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
ABYKP : Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı
T.M.O. : Toprak Mahsülleri Ofisi
D.P.T. : Devlet Plânlama Teşkilatı
T.Z.O.B. : Türkiye Ziraat Odaları Birliği
T.C. : Türkiye Cumhuriyeti
T.O.K.B. : Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı
T.D.G.M. : Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü
Bkz. : Bakınız
Sf. : Sayfa
t.y. : Tarih yok
M.P.M. : Milli Prodüktivite Merkezi
C.H.P. : Cumhuriyet Halk Partisi
G.S.M.H. : Gayri Safi Milli Hasıla
G.S.Y.İ.H. : Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
D.E.Ü. : Dokuz Eylül Üniversitesi
E.Ü. : Ege Üniversitesi
D.İ.E. : Devlet İstatistik Enstitüsü
T.O.B.B. : Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
T.C.Z.B. : Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası
T.K.K. : Türk Kooperatifçilik Kurumu

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	I
TABLolar	II
KISALTMALAR	III
GİRİŞ	IV

BİRİNCİ BÖLÜM

I- KIRSAL ALANIN GENEL GÖRÜNÜMÜ	1-18
A- KIRSAL ALAN KAVRAMI VE TANIMI	1
B- KIRSAL ALANIN DEMOGRAFİK YAPISI	3
C- KIRSAL ALANIN TÜRK EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	8
II- KIRSAL ALANDA ÖRGÜTLENME	18-39
A- ÖRGÜTLENMENİN GEREĞİ VE ÖNEMİ	19
B- TÜRKİYE'DE KIRSAL ALANIN ÖRGÜTLENMESİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR	25
1- PLANLI DÖNEM ÖNCESİ ÇALIŞMALAR	26
2- PLANLI DÖNEMDEKİ ÇALIŞMALAR	29
a- BBYKP. Dönemindeki Çalışmalar (1963-1967)	30
b- İBYKP. Dönemindeki Çalışmalar (1968-1972)	31
c- ÜBYKP. Dönemindeki Çalışmalar (1973-1977)	33
d- DBYKP. Dönemindeki Çalışmalar (1979-1983)	35

e- VBYKP. Dönemindeki Çalışmalar (1985-1989)	36
f- ABYKP. Dönemindeki Çalışmalar (1990-1994)	38
C- KIRSAL ALANIN ÖRGÜTLENMESİNDE KURUMSAL YAPI	39
1- YASAL DÜZENLEMELER VE KAMU KURULUŞLARI	39
2- MESLEK KURULUŞLARI	41
3- TARIMSAL AMAÇLI KOOPERATİFLER	44

İKİNCİ BÖLÜM

I- KIRSAL ALANDAKİ BİREYLERİN SOSYO-EKONOMİK AÇIDAN ÖRGÜTLENMELERİNDE KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN ROLÜ	53
A- KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN KURULUŞ VE İŞLEYİŞLERİ	53
1- KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ	54
2- KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN AMAÇLARI VE TÜZEL KİŞİLİK KAZANMALARI.	62
3- KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN YÖNETİMLERİ	66
4- KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN FİNANSAL YAPISI	68
a- Öz Kaynaklar	69
b- Dış Kaynaklar	71
i- Yatırım Programı	72
ii- Transfer Programı	76

B- KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİ DÜŞÜNCESİNİN KIRSAL KOOPERATİFÇİLİĞE GETİRDİĞİ YENİ BOYUTLAR	77
1- Çok Amaçlılık Boyutu	78
2- Agro-Industry (Tarımsal-Sanayi yada Proje) Boyutu	80
3- Yerleşimi Düzenleme Boyutu	83
4- Bağımsızlık Boyutu	84
C- KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN ETKİLERİ.	86
1- Sosyo-Ekonomik Etkileri	87
2- Pazarlamaya Yönelik Etkileri	88
3- Yatırıma Yönelik Etkileri	90
D- KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNDE ÜST ÖRGÜTLENME	93
1- Köy-Koop ve Kooperatifçilik Politikası	94
2- Hür-Koop ve Kooperatifçilik Politikası	97
E- KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN SORUNLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI	98
1- Finansman Sorunu	98
2- Üst Örgütlenme Sorunu	100
3- İşletmecilik Sorunu	101
4- Eğitim Sorunu	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I- İZMİR İLİNDEKİ KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN SOSYO EKONOMİK YAPISI	105

	<u>Sayfa</u>
A- İZMİR'DEKİ KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ	105
B- İZMİR İLİ KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİ BÖLGE BİRLİĞİ'NİN KIRSAL KALKINMADAKİ ROLÜ	110
II- İZMİR İLİNDEKİ KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİ ÜZERİNE BİR ANKET UYGULAMASI.	114
A- ARAŞTIRMANIN KONUSU (AMACI)	114
B- ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ VE YÖNTEMİ . . .	115
C- ANKETİN UYGULANDIĞI KOOPERATİFLER HAKKINDA GENEL BİLGİLER	116
D- ARAŞTIRMANIN BULGULARI	123
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	145
EK - İZMİR İLİNDEKİ KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİ İLE İLGİLİ ANKET ÇALIŞMA FORMU	153
KAYNAKÇA	156

G İ R İ Ő

Ülkemiz insanının % 47'sinin yaşadığı kırsal alan, toplam işgücünün de % 58'ini istihdam etmektedir. GSMYİH'nin % 17,2'sini, ihracatın % 20'sini tarıma dayalı sanayi ürünleri ihracatıyla beraber döviz girdilerinin % 27,6'sını oluşturan tarım sektörü sahip olduğu ve sağladığı bu imkânlarla gelişmenin itici ve sürükleyici güçlerinden birisi olmuştur.

Ülkemizde son yıllarda uygulanan sanayi ağırlıklı politikalara rağmen kırsal alan önemini halâ korumaktadır. Burada yaşayan insanların karşılaştıkları karmaşık sorunlarına çözüm yolunun bulunması, bu insanların her şeyden önce eğitilmesine ve örgütlenmesine bağlıdır. Örgütlenme; kırsal birimlerin sayıca çokluğu ve dağınıklığını, dış dünya'ya açılmamış ve halâ geçim ekonomisinin hüküm sürdüğü bu insanları ve onların üzerinde yaşadığı kırsal alanı içinde bulunduğu bu olumsuzluklar ortamından kurtarıp, kalkındırabilmenin en önemli yollarından bir tanesidir. Bu örgütlenme sosyal ve ekonomik amaçlı olmaktadır. Sosyo-ekonomik amaçlı örgütlenmenin en önemli modellerinden bir tanesi olan kooperatifler, 19.y.yıldaki hızla sanayileşme sürecinin ortaya çıkardığı sosyo-ekonomik dengesizliklerin bir ürünü olarak doğmuş ve gelişmişlerdir. Bugün bütün dünyaca kabul edilen ve en gelişmiş ülkesinden en fakir ülkesine, en kapitalist ülkesinden en komünist ülkesine kadar değişik uygulama şekilleri bulan kooperatifçilik modelleri mevcuttur.

Bu kooperatifçilik modellerinden ülkemiz kırsal kesiminde gelişme ve uygulama alanı bulmuş olan ve bugün "demokratik halk kooperatifçiliği" deyimiyle de tanımlanan köy kalkınma kooperatifleri kırsal alanın örgütlenmesinde elindeki az ve yetersiz imkânlarla hizmet ve yaşama mücadelesi vermektedir.

İşte kırsal alanda yaşayan bireylerin içinde buldukları zor ve sosyal adalet ilkelerinin bozulmuş olduğu bu ortamda köy kalkınma kooperatiflerinin üzerlerine düşen bu ağır sorumluluğu ne derece yapabildiğini incelemek tezinin konusunu oluşturmaktadır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Kırsal alanın örgütlenmesi adını taşıyan birinci bölümünde, kırsal alanın genel görünümü ve yapısı hakkında bilgi verilmiş, kırsal alandaki bireylerin örgütlenme gereği üzerinde durulmuş ve örgütlenmelerinde etken olan mesleki ve ekonomik amaçlı kuruluşlar incelenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde aynı zamanda devletin de kırsal alana müdahaleleri ve yaklaşımları verilmeye çalışılmıştır.

Tezin kırsal alandaki bireylerin sosyo-ekonomik açıdan örgütlenmelerinde köy kalkınma kooperatiflerinin rolü adını taşıyan ikinci bölümünde ise köy kalkınma kooperatifleri gerek gelişimleri gerekse yapısı itibarıyla incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca köy kalkınma kooperatifleri hareketinin kırsal kooperatifçiliğe getirdiği yeni boyutlara da yer verilmiştir. Bu arada köy kalkınma kooperatiflerinin üst örgütleri, sosyo-ekonomik etkileri ve sorunları üzerinde de durulmaya çalışılmıştır.

Tezin son bölümünde ise İzmir ilindeki Köy Kalkınma kooperatiflerinin sosyo-ekonomik yapısını belirlemeye yönelik olarak hazırlayıp uygulamaya çalıştığımız saha araştırmalarına yer verilmiştir. Ayrıca İzmir ilindeki köy kalkınma kooperatifleri ve Bölge birliğinin gelişimi ve faaliyetleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Kırsal alanda üretimin arttırılması, kalitenin yükseltilmesi ve ürünlerin tam anlamıyla ve en uygun fiyatlarla pazarlanmasının sağlanabilmesi, her şeyden önce üreticilerin örgütlenmesine bağlıdır. Ayrıca devlet tarafından

kırsal alana götürülen hizmetlerin etkili ve verimli bir uygulamanın gerçekleştirilmesinde de Devletin kırsal alana hizmet götürün kuruluşlarının en rasyonel ve hizmete uygun bir şekilde düzenlenmesi gerekli görülmektedir. Bunun yanında kırsal alanın örgütlenmesinde kırsal alanın sosyo-ekonomik ve kültürel değerlerinin de dikkate alınması gerekmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. KIRSAL ALANIN GENEL GÖRÜNÜMÜ

1985 yılı sayımına göre ülke nüfusumuzun % 47'sini oluşturan 23.798.701 kişi kırsal alanda yaşamakta ve bunların hemen hemen tamamı geçimlerini tarımsal faaliyetlerden elde etmektedirler. Bu kırsal nüfus 86.149 dağınık yerleşim birimine yayılmış durumdadır. Aktif nüfusumuzun % 58.9'u tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Milli Gelir içindeki payı da 1977 yılında % 27.6 iken 1988 de % 17.2'ye düşmesine karşın mutlak olarak artmaktadır. İhracatımızın % 20.1' si, tarıma dayalı sanayi ürünleri ile birlikte toplam ihracat değerimizin % 27.6' sına yakın kısmını tarım sektörü oluşturmaktadır. Bunun yanında tarım, bir yandan gıda ihtiyacını karşılarlarken diğer yandan sanayiye hammadde hazırlayan bir sektör olarak önemini korumaktadır. Tarım sahip olduğu ve sağladığı bu imkânlarla önemini korumuş, gelişmenin itici ve sürükleyici güçlerinden birisi olmuştur.

A- KIRSAL ALAN KAVRAMI VE TANIMI

Kırsal alanı, kentlerin dışında kalan meskûn yerleşim birimleri şeklinde tanımlayabiliriz. Türkiye'de kırsal ve kentsel ayırım için nüfus ölçütü kullanılmaktadır. Bu ölçüt idari yönden 2.000 kişidir. Devlet Planlama Teşkilatı kırsal ve kentsel ayırım için farklı nüfus ölçütleri kullanmaktadır. Nitekim Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında 10.000 nüfus ölçütü(1), İkinci ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planlarında ise 2.000 nüfus ölçütü(2) esas alınmaktadır.

---

(1) DPT; ÜBYKP, DPT Yayını, Ankara 1973, sf. 112

(2) DPT; İBYKP, DPT Yayını, Ankara 1967, sf. 236

" DBYKP, DPT Yayını, Ankara 1979, sf. 24

Yay. No.: 1664.

Türkiye'de kır yaşıntısından ve tarımın iktisadi egemenliğinden çıkabilmek için nüfusu 10.000'i geçen yerleşim birimlerine kent, nüfusu 10.000'in altındaki yerleşim birimlerine de kır denilmesi ve kırsal özellikten kentsel özelliğe geçiş için 10.000 nüfus ölçütünün Türkiye'nin gerçeklerine en uygun olabileceği söylenebilir(1).

Kırsal yerleşim birimlerinin yaklaşık % 50'sini köyler oluşturmaktadır. George ve Barbara Helling, şehir dışı Türkiye'sinden bahsetmek köy ve köylülerden bahsetmektir(2) diyerek bu konudaki yaklaşımlarını ortaya koymuşlardır. Bu nedenle burada kırsal alan kavramını daha çok köyler için kullanmaktayız. Türkiye kırsalında yaşayan insanlar özellikle köylerde toplanmış, genel hatları ile sahip olduğu veya benimsediği toprağa bağlanmış çiftçilerden oluşur. Bu nedenle köylere zaman zaman "kırsal yerleşmeler" ve bu yörelerde yaşayanlara da "kırsal nüfus" gibi adlar verilmektedir. Ancak kırsal sözcüğü yalnız köyleri içermemektedir. Kır nüfusu, kırsal üzerinde birbirinden ayrı ve ufak nüfus birimlerinden oluşan köylerde ve köyaltı (yayla, mezraa, kom, oba vb.) yerleşme ünitelerinde toplanmış olarak yaşamlarını sürdürürler. Kır nüfusu bu yaşam biçimi ile köylerden oluşan birimler içinde yaşamlarını sürdüren insan toplulukları olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Köy Kanununun 1. maddesi köyü "nüfusu 2.000'den aşağı" yerleşim birimleri olarak tanımlamakta ayrıca 2. maddesinde de "cami, mektep, yaylak, bataklık, vb. gibi orta malları bulunan toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ ve bahçe tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler"

---

(1) C. Orhan TÛTENGİL; 100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları; Gerçek Yayınevi, İSTANBUL-1977, sf. 10

(2) C. Orhan TÛTENGİL; a.g.e., sf. 66-67

demekle, köyü taşınmaz malları yönünden de tanımlamak istemektedir. Ancak köy kanunu yasal uygulamalar için bir alt nüfus tabanı da belirlemiştir. Bu taban 150 kişilik nüfustur. Buna göre nüfusu 150 ile 2.000 arasındaki yerler de 442 sayılı Köy Kanunu hükümleri tam olarak uygulanmaktadır(1).

B- KIRSAL ALANIN DEMOGRAFİK YAPISI

Kırsal toplumumuzun tarihsel evriminde kendiliğinden biçimlenmiş bulunan geleneksel yerleşme desenimizde, 35.057 köy tüzel kişiliğine sahip olan 86.149 küçük yerleşim birimi mevcuttur(2). Gerçekçi bir yaklaşımla bu sayının ortalama 75.000 olduğunu düşündüğümüzde yerleşim birimlerinin sayısal çokluğu ve dağınıklığı kırsal alanda toplum yaşamı ve tarımsal üretim için gerekli olan alt yapı ve destek hizmetlerinin yeterince geliştirilememesine neden olmuştur.

Türk ekonomisindeki olumlu gelişme ve değişmelere rağmen, kırsal alanda yaşayanların büyük çoğunluğunun faaliyet konusunu oluşturan tarımın yapısı genel anlamda tabiat şartlarına bağlı olmaktan kurtulamamış veya kurtarılamamıştır.

Köy ve köyaltı yerleşme birimlerinin dağınık ve düzensiz olmaları bu kesimdeki toplumsal değişmeyi yakından etkilemektedir. Bu tür yerleşmelerde ekonomik ve toplumsal değişimin ana temellerinden birisi olan toplumsal hareketlilik ve toplumsal dayanışma zayıftır(3). Bunun nedenini

---

(1) Bilâl ERYILMAZ; Kamu Yönetimi, D.E.Ü.İkt.ve İdari Bil. Fak. Resmi Teksir Yayınları No: 179, İZMİR-1985, sf. 125-126

(2) DPT; VBYKP, DPT Yayını, No:1974, Ankara-1985, sf. 158

(3) Yılmaz ULPER; Türkiye'de Tarımsal Kooperatiflerin Toplumsal Değişmeye Etkileri, Eskişehir-1985, sf. 158-165

köylülerimizin genel olarak bireyci bir ruha sahip olmalarına bağlayabiliriz(1).

Nüfusumuzun yıllara göre dağılımı incelendiğinde (Tablo: 1), 1927 yılındaki ilk nüfus sayımında kırsal nüfusun toplam nüfusun % 75.8'ini oluşturduğu görülmektedir. Bu oran 1970 yılında % 61.5'e, 1980 yılında % 56.1'e, 1985 yılında ise % 47'ye düşmüştür. 1970-1985 yılları arasında köylerde ve köyaltı yerleşim birimlerinde yaşayanların nüfusunun % 14.5 azalmasına rağmen kırsal nüfus halâ önemini korumaktadır. Ülke nüfusu içerisinde kırsal nüfusun gösterdiği bu düşme istenilen düzeyde değildir. Çünkü gelişmiş ülkelerde kırsal nüfusun genel nüfus içerisindeki oranı % 10'ların altında bulunurken bizde bu oran ülke nüfusunun % 47'si düzeyindedir. 1955 yılından itibaren hız kazanmaya başlayan şehirleşme hareketi ilk bakışta sağlıklı bir gelişme gibi görülmesine rağmen gerçekte pek çok sorunu da

Tablo: 1 Sayım Yıllarına Göre Şehir ve Köy Nüfusları

Sayım Yılı	İl ve İlçe Merkezleri		Bucak ve Köy	
	Nüfus	%	Nüfus	%
1927	3.305.879.-	24.2	10.342.391.-	75.8
1945	4.687.102.-	24.9	14.103.072.-	75.1
1960	8.859.731.-	31.9	18.895.089.-	68.1
1970	13.691.101.-	38.5	21.914.075.-	61.5
1975	16.869.068.-	41.8	23.468.651.-	58.2
1980	19.645.007.-	43.9	25.091.950.-	56.1
1985	26.865.757.-	53.0	23.798.701.-	47.0

Kaynak : D.İ.E. Türkiye İstatistik Yıllığı 1987; Ankara-1988, sf. 34

(1) F. Halil ÖRS; "Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Temel Örgütlenmesi", Köy Kalkınmasında Kooperatifçilik Semineri, 9-11 Mart 1966, T. Koop.Kurumu Yayını, ANKARA-1967

beraberinde getirdiği bir gerçektir. Çünkü ülkemizde görülen kentleşme olayı kırsal alandaki yerleşim yerlerinin gelişmesi suretiyle kente dönüşüm şeklinden ziyade köylerde yaşayan nüfusun şehirlere göçmesi olayından doğmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de kırsal alanda yapısal bir dönüşüm olduğu ve bu dönüşüme paralel olarak kırsal alandan şehirlere göçün arttığı ve şehirleşmenin hızlandığı bilinen bir olgudur.

Bu olgunun ortaya çıkışında iki önemli bağımsız değişkenin etkili olduğu kabul edilmektedir. Türkiye'de nüfus artışının çoğalması ve tarımsal kesimde hızlı bir mekanizasyona gidilmesidir(1).

Kırsal alandan kentsel alana göçün nedeni, kentlerin bu insanları kendilerine çekmesinden değil, kırsal alanın bu insanları kentlere itmesinden kaynaklanmaktadır(2) (3).

Sanayi kesiminin yeterince gelişmemiş olması, kırsal nüfusun fazla kısmını sanayiye aktarmaya yeterli olmamakta ve köyden kente göç eden vasıfsız pekçok kişi şehirlerde ya geçici istihdam imkânı bulabilmekte yada işsiz kalabilmektedir. Kırsal kesimdeki mevsimlik işsizlik önemli bir işsizlik türü olarak hüküm sürmektedir.

Şehirleşme hızının % 4.5'larda seyretmesi kırsal alandan kentsel alana göç olayının önemini göstermektedir.

-
- (1) İlhan TEKELİ; Türkiye'de Kentleşme Yazıları; Turhan Kitapevi Yay.No.: 13, 1982-ANKARA, sf. 85
  - (2) Ali Nejat ÖLÇEN; Halk Sektörü, Ayyıldız Matbaası, ANKARA-1974, sf. 98
  - (3) Doğan AVCIOĞLU; Türkiye'nin Düzeni, Bilgi Yayınevi, Cilt 11. ANKARA-1971, sf.437

1950-1960 yıllarında en durgun dönemini yaşayan iç göç 1960-1965 döneminde 880.000 dolaylarına, 1970-1975'de ise 2.8 milyon düzeyine ulaşmış(1) ve böylece iç göçün kentleşme olgusuna katkısı % 42.6'lardan % 63 dolaylarına çıkmıştır(2).

Köyden kente göç olayına etki eden faktörleri köyün itici kuvvetleri ve şehrin çekici kuvvetleri şeklinde sınıflandırabiliriz(3).

1- Köyün İtici Kuvvetleri ;

- Nüfus baskısı,
- Eksik istihdam,
- Gelir seviyesinin düşüklüğü ve fakirlik,
- Sosyal sorunlar (Eğitim sorunu, kan davaları vb.)
- Verim düşüklüğü,
- Tarımsal mekanizasyon uygunsuzluğu,

2- Şehrin Çekici Kuvvetleri ;

- Köy ve şehir gelir farkları,
- Daha ileri eğitim imkânları,
- Şehrin cazibesi,
- İş bulma umidi,
- Daha yüksek hayat standartı,
- Sosyal hizmetlerin etkinliği ve kalitesi.

---

(1) Kubilây BAYSAL; Türkiye Ekonomisi 1. Kitap, İstanbul Üniv. Yayını No: 3236, İSTANBUL-1984, sf. 117

(2) Selahattin GÜRMAN; "Köylerin Kalkındırılması", Türkiye 2. İktisat Kongresi III.Cilt, "Sosyal Gelişme ve İstihdam Kom. Tebliğleri", İZMİR-1982, sf. 331-335

(3) Ahmet ÖZÇELİK; İşsizlik, Şehirleşme ve Tarım; Karınca Dergisi, Mayıs-1988, Sayı: 617, ANKARA, sf. 28

Yukarıda bir kısmını saymaya çalıştığımız nedenlere daha başka sorunları da ilave edebiliriz. Kırsal alanda yaşayanların eğitim durumları ile ilgili bir araştırmada ülkemizde kırsal alanda yaşayan çiftçilerin % 40'ının ilköğretim mezunu oldukları, üst eğitimi tamamlamış köylü nüfusunun ise hemen hemen hiç olmadığı, yine aynı araştırmaya göre çiftçilerin ancak % 38'inin 100 ve daha fazla dönüm araziye sahip olduklarını ortaya koymaktadır(1).

Kırsal alandaki köy büyüklüklerinde de yıllar itibarıyla değişiklikler meydana gelmiştir. 1950 yılında 456 olan ortalama köy nüfusu giderek artmış, 1975'de 650'ye, 1980'de 694'e erişmiştir. Bu olumlu gelişmeye karşın ortalama köy nüfusu oranı yine de düşük bir düzeydedir(2).

Ülkemizde kırsal alanda yerleşmenin ekonomik, sosyal, coğrafi ve siyasi nedenleri mevcuttur. Ekonomik sebep daha ziyade birarada yaşamının sağladığı barınma ve korunma imkânının toplu yaşamada önemli etken olmasındandır. Sosyal faktörlere gelince bunada dayanışma, karşılıklı etkileşim ve ilişki etken olmaktadır. Siyasi faktörlere gelince ise fertleri belirli bir kuruluş merkezi etrafında toplamasına etkileri mevcuttur. Coğrafi nedenler ise köy merkezi kuruluşlarının dağ etekleri, vâdiler, ovalar ve orman bölgelerinde kurulması konusudur.

Türkiye'nin kır tarihinde 14. ve 15.y.yıllar, kır insanının en mutlu olduğu devreyi yansıtır. İrili ufaklı ve düzenli köyler, iyi bir üretim, ürünlerin o yüzyılın koşullarına göre değerlendirilerek pazarlara gönderilmesi ve

---

(1) Orhan TÜRKDOĞAN; Batı Almanya'da Köy Kalkınma Modelleri ve Türk İşçilerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı; 2.Baskı Dede Korkut Yayınları, İSTANBUL-1977, sf.10-19

(2) Selahattin GÜRMAN; a.g.m., sf. 334-335

ürünler yönünden her bir yörenin üstün işçiliği ile üne kavuşması vb. kırlarda o yüzyıllarda kentler ve kasabalar arasında kurulmuş olan mükemmel bir düzen, 16. yüzyıl içinde giderek bozulmaya yüz tutmuştur. Anadolu'da başlayan iç isyanlar (Celâli İsyanları), eşkiyalıklar, devlet idaresinin giderek bozulması ve idarenin gösterdiği acz, toprak mülkiyet sisteminin giderek bozulması vb. gibi başlıca nedenler, kır düzeninin giderek çökmesinin nedeni oldular. Kırın tüm potansiyelini kaybetmesi, köylerin dağılması, tarım alanlarının boşalması, nüfusun bir kısmının bölgelerin dağlık yerlerine sığınırken, bir kısmının da büyük kentlere yığılması ve bugün olduğu gibi büyük kentler dışında bir takım gecekonduların üremesine yol açtı. Anadolu bu tarihlerden sonra mutsuz insanların yaşadığı bir belde haline gelmiş oluyordu(1).

C- KIRSAL ALANIN TÜRK EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Son yıllarda ülke nüfus artışının iki katını aşan kentleşme hızına ve tarım kesiminin toplam nüfus içindeki oransal değerinin sürekli olarak azalmasına karşılık, kırsal alanda yaşayan ve geçimini tarımdan karşılayan insanların sayısında yine de mutlak olarak bir artma söz konusudur. Bu gün 23.5 milyona yakın insanımız sayıları 75.000 dolayındaki kırsal yerleşme biriminde geçimini tarımdan sağlamaya çalışmaktadır(2).

---

(1) Necdet TUNÇDİLEK; Türkiye'nin Kır Potansiyeli ve Sorunları, İstanbul Üniv. Yayını No:2364, İSTANBUL-1978, sf. 159

(2) Zeynel IRMAK; "Tarımda İşgücü ve İstihdam", Türkiye 2. İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu Tebliğleri, 5. Cilt, İZMİR-1981, sf. 111

Kırsal alanın Türk ekonomisindeki yerini değişik açılardan değerlendirebilmek ve kırsal alanın ekonomik gelişmeye katkısını açıklayabilmek için önce kırsal alanın en büyük uğraşısı olan tarımsal üretim faaliyetlerinin saptanması gerekmektedir. Tarımsal faaliyetler kırsal alanda gerçekleşmektedir. Ayrıca tarım kavramı salt bitkisel üretimi kapsamamakta bunun yanında hayvansal üretim, tarım sanatları (dokuma, halı, gıda sanatları vb. gibi), ormancılık, kara ve su avcılığı gibi faaliyetleri de kapsamaktadır.

Tarım, halen yeryüzünde en geniş sektör ve temel uğraştır. Dünya nüfusunun yarısından çoğu tarımla uğraşmaktadır(1).

Tarım, toplumun gıda ihtiyaçlarını karşılamakla beraber, sanayiye hammadde hazırlayan bir sektör olarak da önem taşımaktadır. Tarım sektöründe ithal girdilerine bağımlılığın ve sanayi sektörüne oranla sermaye/hasıla oranının düşük olması tarımın önemini daha da arttırmaktadır.

Tarım sektörünün ekonomik kalkınmaya katkısını(2);

- Üretim katkısı
- Pazar katkısı
- Faktör katkısı
- Ödeme dengesi katkısı

şeklinde isimlendirebiliriz. Bunlardan üretim katkısı, Tarım sektörünün artan şehirli nüfusun beslenmesinin temin edilecek şekilde tarımsal üretimin arz edilmesidir. Pazar katkısı, endüstri ürünleri için bir pazarın veya talebin

---

(1) Selçuk ARIN; "Tarımın Dünü ve Bugünü", Verimlilik Dergisi, Cilt 12, Sayı: 1, MPM Yayınları, ANKARA-1983, sf. 136

(2) Hasan Olalı - İsmail Duymaz; Tarımın Türk Ekonomisindeki Yeri ve Ekonomik Gelişmeye Katkısı, İzmir Ticaret Borsası Yay. 28, İzmir-1987, sf.39-41

ortaya konmasıdır. Faktör katkısı, tarımsal işgücünün gelişen diğer sektörlerle kaydırılmasıdır. Ödeme dengesi katkısını ise tarımsal ürünlerin ihracatı yolu ile döviz sağlanması veya ithal ürünlerin yurt içinde üretilmesinin sağlanarak döviz tasarruflarının elde edilmesi şeklinde açıklayabiliriz(1) (2).

Toplam tarımsal üretimimiz içerisinde % 60.3 oran ile en büyük payı bitkisel ürünler almakta olup, bunu % 35.3 ile hayvansal ürünler izlemekte, daha sonra % 3.6 ile orman ürünleri ve % 0.8 ile su ürünleri gelmektedir(3). Bütün bunlardan dolayı, tarımsal yaşantıyla kırsal yaşantıyı eşdeğer görmek mümkün olabilecektir.

Ülkemiz tarımsal üretim yönünden mevcut kaynaklar ve imkânlar açısından dünyada kendi kendine yetebilen sayılı ülkeler arasında yer almaktadır. Türk ekonomisindeki olumlu gelişme ve değişmelere rağmen, tarımın yapısı genel anlamda tabiat şartlarına olan bağımlılıktan henüz kurtarılamamıştır.

Tarım kesimi ülke ekonomisi içinde sanayi kesimi kadar olmasa bile oldukça yüksek bir katma değer yaratmakta ve sanayi ile hizmet sektörlerinin en büyük pazarı durumundadır. Tarımın genel ekonomi içindeki yeri konuya ekonomik, mâli ve sosyal açılarından önem kazandırmıştır. Kalkınmanın

-
- (1) W. Von URFF; Çev. Tefik Pekin, Az Gelişmiş Ülkelerin Kalkınmalarında Tarım Sektörünün Rolü, E.Ü. Ziraat Fak. Yay. No: 230, İZMİR-1974
  - (2) Hasan OLALI-İsmail DUYMAZ; Tarımın Türk Ekonomisindeki Yeri ve Ekonomik Gelişmeye Katkısı, İzmir Ticaret Borsası Yay. 28, İZMİR-1987, sf. 39-41
  - (3) Koray BAŞOL; Türkiye Ekonomisi, İstiklal Matbaası, İZMİR-1985, sf. 129

sağlanması, finansmanı, nüfusun beslenmesi, diğer kesimlere kaynak aktarımı, gelir dağılımındaki dengenin sağlanması ve korunması gibi sorunların çözümünde tarım, ekonomik ve mâli politikanın önemli ve etkin bir aracı durumundadır.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren 1950'lere kadar tarım kesiminin milli gelir içindeki payı % 50'nin üzerinde olmuş, 1960'lı yıllarla birlikte bu oran % 50'nin altına düşmüştür. Bu süreç içerisinde tarım kesiminde yaratılan değer mutlak olarak artmakla beraber, diğer sektörlerle kıyasla bir düşüş göstermiştir.

Tarımın GSMH içerisindeki gelişme hızları incelendiğinde (Tablo: 2) Birinci ve İkinci plan döneminde GSMH gelişme hızları, planda öngörülen hedeflerin hemen hemen çok yakınında veya bir miktar üzerinde gerçekleşmiştir. Üçüncü plan döneminde ise tesbit edilen GSMH hedefinin oldukça gerisinde kalınmıştır. 1978 ara yılı ve dördüncü kalkınma planı döneminde ise büyüme hızı programlarda öngörülen hedeflerin çok gerisinde gerçekleşmiştir.

Tablo: 2 Kalkınma Dönemlerinde Sektörlerde Kalkınma Hızları
(Hedefler ve Gerçekleşmeler)
(1968 Faktör fiyatlarıyla)

Sektörler	V. Plan									
	I. Plan Ortalama (1963-67)	II. Plan Ortalama (1968-72)	III. Plan Ortalama (1973-77)	1978 Ara Yılı (1979-83)	IV. Plan Ortalama (1979-83)	1984 Ara Yılı	1985 İlk Yılı	1986 İkinci Yılı	1987 Üçüncü Yılı	1988 Dördüncü Yılı
Tarım										
a. Program He- defi	4.2	4.1	4.6	4.1	5.3	3.5	3.0	3.0	2.5	3.0
b. Gerçekleşme	3.1	3.5	3.5	2.7	2.2	3.5	2.4	7.8	2.1	6.9
Sanayi										
a. Program He- defi	12.3	12.0	11.2	8.0	9.9	6.6	7.7	5.0	6.4	6.7
b. Gerçekleşme	10.8	7.8	9.8	3.7	1.8	10.0	6.2	8.6	9.6	3.8
Hizmetler										
b. Gerçekleşme	7.3	7.9	7.9	4.1	2.6	5.3	4.0	6.4	6.8	3.9
İSYİH (F.F)										
b. Gerçekleşme	6.4	6.8	7.3	4.3	2.5	6.0	4.2	7.3	6.5	4.5
GSMH										
a. Program He- defi	7.0	7.0	7.9	6.1	8.0	5.0	5.5	5.0	5.0	5.0
b. Gerçekleşme	6.6	7.1	6.5	2.9	2.1	5.9	5.1	8.1	7.4	3.4

Kaynak : İktisadi Rapor - 1989; TOBB Yayını, Ankara-1989, sf. 9

Tarımın GSYİH içindeki payı (Tablo: 3) 1977 yılında 27.6 iken bu oran 1980 yılında 22.6'ya, 1988 yılında da 17.2'ye düşmüştür. Buna karşılık sanayinin payı sürekli olarak artış göstermiştir. 1977 yılında sanayinin GSYİH içindeki payı 19.8 iken bu oran 1988 yılında 32.6'ya ulaşmıştır. Bunun en büyük nedeni, planlı dönemin bazı kesitlerinde tarım ve sanayi arasında dengeli bir gelişmenin gerçekleştirilmesi hedef alınmış olmakla beraber, planlı dönemin bazı kesitlerinde ise tarımı doğrudan doğruya ihmal eden sanayi ağırlıklı politikaların uygulanmış olmasıdır.

Tarımın milli gelirden aldığı payın gittikçe düşmesi sonucunda, kırsal kesimde yaşayanların gittikçe fakirleştiği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bunun en önemli nedeni, enflasyonla mücadele politikalarında fedakârlığın tarım sektöründen beklenmesi ve bunun sonucu olarak da iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine gerilemesidir.

Tablo: 3 Tarımın GSYİH İçindeki Payı

SEKTÖRLER	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988(1)
TARIM	27.6	25.3	23.1	22.6	22.0	20.8	19.6	19.6	18.8	18.5	18.0	17.2
SAYAYI	19.8	23.0	23.8	25.0	26.1	27.1	28.6	29.4	31.6	31.9	31.8	32.6
Madencilik	1.8	1.7	1.5	1.8	2.2	2.1	2.3	2.2	2.5	2.1	2.0	2.0
İmalat Sanayii	16.3	19.5	20.7	21.1	21.7	22.4	23.9	24.2	25.1	25.3	25.7	26.2
Enerji	1.8	1.8	1.6	2.1	2.1	2.6	2.4	3.0	3.9	4.5	4.1	4.4
HİZMETLER	52.5	51.7	53.1	52.4	51.9	52.1	51.8	51.0	49.6	49.7	50.2	50.2
İnşaat	5.3	5.4	5.2	5.2	4.7	4.4	4.1	4.0	3.7	4.0	4.1	3.9
Ticaret	13.4	13.9	15.0	15.9	16.8	17.0	17.6	18.1	17.2	17.1	17.6	17.6
Ulaştırma ve Haberleşme	9.1	9.2	9.9	10.3	10.4	10.4	10.5	10.3	10.6	10.3	10.1	10.2
Devlet Hizmetleri	12.7	11.2	11.7	9.2	8.0	8.5	8.0	6.1	5.6	5.8	6.1	5.8
Diğer Hizmetler	12.0	12.0	11.4	11.9	12.0	11.8	11.6	12.5	12.4	12.5	12.3	12.7
GSYİH (Faktör Fiyatlarıyla)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak : Temel Ekonomik Göstergeler; DPT Yayını, Ankara-1989, sf. 3

(1) DİE MART 1989 TAHMİNİ

Tarım sektörü, yapısı gereği işgücüne büyük ihtiyaç gösteren bir sektör olduğu için Türk ekonomisinde çok önemli bir istihdam alanı oluşturur. (Tablo: 4)

Tablo: 4 Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı (12 ve daha yukarı yaşlardaki faal nüfus) (000 bin olarak)

SEKTÖRLER	1975	%	1980	%	1985	%
TARIM	11.695	67.2	11.106	59.1	12.119	58.9
SANAYİ	2.122	12.2	2.906	15.6	3.096	15.1
İYİTANIM- LANMAMIŞ	231	1.3	177	2	107	0.5
HİZMETLER	3.336	19.3	4.335	23.3	5.235	25.5

Kaynak : D.İ.E., Sayılarla Türkiye 88 ; Ankara-1988, sf. 2

İstihdamın sektörlere göre dağılımını incelediğimizde bazı iddiaların tam tersine tarımsal alandaki iktisaden faal nüfusun 1945'lerden bu yana büyük oranda bir değişme göstermemiş olmasına rağmen, toplam istihdam içerisindeki nüfusun sektörlere göre dağılımında oransal bir düşüş arz etmiştir. Bu da bize kırsal alandan kentsel alana göçün tarım kesimindeki işgücünü azalttığı ve dolayısıyla da üretim kayıplarına yol açtığı konusundaki tezleri çürütmektedir.

Geçimini tarımdan sağlayan başka bir ifadeyle tarım sektöründe istihdam edilen nüfus 1945 yılında 11.546.860 iken bu sayı 1960'da 11.535.618'dir(1). Nitekim tablodan da

(1) O. Cavit TÜTENGİL; "Sosyal Bir Yapı Olarak Türkiye'de Köy ve Meseleleri", Prof.Dr. Oğuz ARI, Köy Sosyolojisi Okuma Kitabı, Boğaziçi Ün.v. Yay No.:114, İdr.Bil.Fak. 77-55/01, İSTANBUL-1977, sf. 129

görülebileceği gibi, bu sayı 1975, 1980 ve 1985 verilerine göre de büyük bir değişiklik arz etmemektedir. Böylece, kırsal alandaki iktisaden faal nüfus, 1955 yılında % 82.3 iken 1969 yılında % 67.6'ya, 1980 yılında % 59.1'e (1), 1985'de ise % 58.9'a düşmüştür(2). 1989'da da % 54.7'ye düşmesi tahmin edilmektedir(3).

Tarım sektöründeki istihdamın toplam istihdamdaki payı gelişmiş ülkelerle ve kendi kendine yetebilen ülkelerle karşılaştırıldığında, bu oranın çok yüksek olduğu söylenebilir. Gelişmiş ülkelerde bu oran % 10 iken, kendi kendine yetebilen ülkelerde de % 5-20 arasında değişmektedir. Diğer yandan tarımın kendine özgü doğal şartları yanında mekanizasyon sorunları tarım sektöründe 700 bin dolaylarında sürekli açık işsizlik yarattığı gibi 1 milyon dolaylarında gizli bir işsizlik de yaratmaktadır(4).

İhracatımızın sektörler itibariyle oluşumu incelendiğinde Dördüncü Plan Döneminin ortalarına kadar tarım ürünlerinin, dördüncü plan döneminin ortalarından itibaren de tarım ürünleriyle beraber tarıma dayalı gıda ve tekstil ürünlerinin ağırlık oluşturduğu görülmektedir.

Tarım kesiminin ihracatımız içerisindeki payının düşüş nedeni özellikle 1980'den sonra sanayi ürünleri ihracatına sağlanan geniş teşvik tedbirleridir. Bunun yanında dünya pazarlarında tarım ürünlerinin fiyatlarında meydana gelen fiyat düşmelerinin etkisi olmaktadır.

-
- (1) Mustafa KETEN; "Tarım Kredisinde ve Pazarlamada Kooperatifçilik", X.T.K.Kongresi Tebliğleri, ANKARA-1981, sf.17
  - (2) D.İ.E ; Sayılarla Türkiye 88, ANKARA-1988, sf. 2
  - (3) Hüsnü ERKAN; Ekonomi Sosyolojisi, Bayraklı Matbaası, İzmir-1986, sf. 152
  - (4) Hasan OLALI-İsmail DUYMAZ; a.g.e., sf. 141

Table : 5 Sektörlere Göre İhracatın Dağılımı (Milyon Dolar)

	1983		1984		1985		1986		1987		1988	
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)
Tarım Ürünleri	1.880.6	32.8	1.749.2	24.5	1.713.5	21.6	1.855.5	25.3	1.952.5	19.2	2.241.4	29.1
Madencilik ve Taşocakçılığı Ür.	138.9	3.3	239.8	3.4	213.8	3.1	246.9	3.3	272.3	2.7	277.1	3.2
Sanayi Ürünleri	3.658.3	63.9	5.144.6	72.1	5.994.8	75.3	5.324.3	71.4	3.065.2	79.1	3.943.5	76.7
a. Tarıma İyali Sanayi Ürün.	(669.7)	(11.7)	(808.3)	(11.3)	(646.6)	(8.1)	(666.7)	(8.9)	(953.9)	(5.4)	(884.7)	(7.6)
b. Sanayi Ürünleri	(2.988.6)	(52.2)	(4.336.3)	(60.8)	(5.348.2)	(67.2)	(4.657.6)	(52.5)	(7.111.3)	(69.7)	(3.058.8)	(49.1)
TOPLAM	5.727.8	100.0	7.133.6	100.0	7.958.1	100.0	7.456.7	100.0	10.190.0	100.0	11.562.0	100.0

Kaynak : İktisadi Rapor - 1989, TOBB Yayını, Ankara-1989, sf.221

İhracatın sektörlere göre dağılımını gösteren Tablo 5 incelendiğinde tarım ürünleri ihracatının 1983 yılında değeri 1.880.600.000 \$'dan 1988'de 2.341.400.000 \$'a çıkmış, fakat toplam ihracatımızdaki değeri ise % 32.8'den % 20.1'e düşmüştür. Bu da gösteriyor ki tarım kesiminin ihracatımız içindeki payı yıllara göre mutlak olarak artmakla beraber nisbi olarak düşmektedir. Bunun yanında sanayi ürünleri ihracatı içinde yer alan tarıma dayalı sanayi ürünlerinin ihracatını da tarım sektörünün içine ilâve ettiğimizde oranın 1988'de 27.7'ye çıktığını değer olarak da 3.226.100.000 \$'a çıkmaktadır.

Tarım sektörünün ihracat yoluyla Türk ekonomisinin gelişmesine olan katkısı, özellikle, tarımsal ürünlere dayalı imalat sanayii ürünlerinin ihracatı vasıtasıyla olmaktadır(1).

Tarım kesiminin ihracatımızdaki payının en yüksek olduğu dönem 1950 yılıdır. Bu yılda tarım kesiminin payı % 93'ü bulmuştur. Sanayi mallarının toplam ihracatımız içindeki payının artması ancak 1980'lerden sonra mümkün olabilmıştır. Ancak ihracatın yapısına ait ayırımın uluslararası standart ayırımına uymadığı ve gerçek sanayi malları ihracatının istatistiklerde görülenden az olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır(2).

Sonuç olarak Türkiye'de kırsal kesimin genel özelliklerini şöylece özetleyebiliriz.

- Kırsal alanki yerleşim birimleri küçük ve dağınık durumdadır.

---

(1) Hasan OLALI-İsmail DUYMAZ; a.g.e., sf. 176

(2) Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978; Akbank Kültür Yayını, İSTANBUL-1980, sf. 133-137

- Kırsal kesimde henüz piyasa ekonomisi şartları oluşmamıştır.

- Çok sayıda küçük işletmeler dağınık olarak faaliyette bulunmaktadır.

- Kırsal kesimdeki işgücünün verimliliği, ticari kesime oranla çok düşük düzeyde kalmaktadır.

- Kırsal kesim kaynak açısından fakir değildir(1).

- Kırsal kesim gerek nüfus, gerekse istihdam açısından toplam nüfusun ve işgücünün % 60'ına yakın kısmını oluştururken, milli gelir içerisindeki payı % 17'lere düşmüştür.

- Kırsal kesimde yaşayanların hemen hemen tamamı geçimlerini tarımsal faaliyetlerden sağlamaktadırlar.

- Kırsal kesimden kentlere göç önemini sürdürerek devam etmektedir.

II. KIRSAL ALANDA ÖRGÜTLENME

Kırsal kesim ve dolayısıyla tarım kesimi bugün diğer kesimlerin egemenliği altında varlığını sürdüren bir kesim durumundadır. Kırsal alanda örgütlenme sadece ekonomik menfaatlerin değil aynı zamanda mesleki ve sosyal menfaatlerin de korunması ve geliştirilmesi amacıyla oluşturulmaktadır.

Örgütlenmenin amacı, kırsal kesimdeki verimliliği arttırmak, üretimden tüketim aşamasına kadar tarımsal ürünlerin en iyi şekilde değerlendirilmesi suretiyle tarım üreticisinin gelirlerini arttırmak, refah düzeyini yükseltmek,

---

(1) İsmail DUYMAZ; Toplum Kalkınması ve Kooperatifçilik, D.E.Ü. İ.İ.B.F. Resmi Teksiri, İZMİR-1983, sf. 37

kırsal alanın ekonomi içerisindeki etkinliğini arttırmaktır.

Bugün bütün dünya ülkelerinde kırsal alandaki iktisadi örgütlenme ile ilgili birçok model geliştirilmiştir. Bu modellerin en başarılılarından bir tanesi "kooperatif model" dir. Ancak gerek kooperatif model gerekse diğer örgütlenme şekillerinin toplumun sosyo-kültürel bünyesine uygunluğu göz önünde tutulmalıdır(1).

Kırsal alandaki mesleki ve sosyal amaçlı örgütlenmelere de çiftçi birlikleri ve dernekleriyle ziraat odaları ve ziraat odaları birliği örnek olarak verilebilir. Devletin de kırsal alanın örgütlenmesinde birtakım kurumsal düzenlemeleri mevcuttur.

A- ÖRGÜTLENMENİN GEREĞİ VE ÖNEMİ

Örgütlenme, işbirliğine katılanların önceden tanımlanmış olan belirli konulardaki çıkar ve amaçlarına hizmet etmek üzere maddesel ve beşeri kaynakların bu amaca/amaçlara yönlendirilmesi çalışmalarıdır.

Genellikle bireyler tek başlarına hareket etmek, bağımsız karar almak ve davranış göstermek eğilimindedirler. Ancak bireysel çaba ve davranışlar, tatmin edici ekonomik ve sosyal sonuçlara ulaştıramaz. Bireyler ekonomik ve sosyal ortamda bulunan dengesizliklerden etkilenmemek ve piyasadaki zorlukları aşmak veya bozulmuş olan bireysel dengeleri kurmak amacıyla örgütlenmeye gitmek mecburiyetindedirler.

---

(1) DPT ; Kırsal Kalkınma V.B.Y.K.P. Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yay. No.: 1960, Ö.İ.K.302, ANKARA-1984, sf. 78

Günümüzde hemen her meslek sahibinin bir örgüte üye olduğu söylenebilir. Örgütler, genel yada özel birtakım belli amaçları gerçekleştirmek için işbirliğinde bulunan insanlardan kurulmuş toplumsal birimler olarak düşünülebilir. Genel anlamda örgütleri iki sınıfa ayırmak mümkündür. Birincisi Toplumsal Örgütler (Biçimsel Olmayan Örgütler) dediğimiz aileler, cemaatler, arkadaş toplulukları vb. gibi kendiliğinden gelişen ve oluşan gruplar, ikincisi ise Biçimsel Örgütlerdir. Bunlar daha ziyade insanların ihtiyaçlarını gidermek için meydana getirdiği işbirliği (cooperation) esasına dayanır. Buna göre ortak bir amacı elde etmek, işbirliğinde bulunmak isteyen ve birbirleriyle karşılıklı etkileşimde bulunabilen insanların biraraya gelmesiyle bir örgüt meydana gelebilir.

Ortak bir amacı elde etmek için işbirliği (cooperation) içinde karşılıklı etkileşim içine giren kişiler bu amaç veya amaçlarını gerçekleştirebilmek için ekonomik yönden, mesleki yönden, kültürel yönden ve politik yönden örgütlenme ihtiyacını duymaktadırlar(1).

Kırsal yaşam tarzının kentlere oranla daha basit olması buralarda örgütlenmenin gelişmesini engellemiştir.

Kırsal alanın yapısı gereği işletmelerde olduğu gibi bir işbölümü esasına göre örgütlenmesi sözkonusu olmakla beraber, örgütlenmeye yalnız ticaret ve endüstri işletmeleri ve işletme bilimi için değil, insan görevlerinin ve çalışmalarının sözkonusu olduğu her yerde gereksinim duyulur(2).

---

(1) Ayhan ÇIKIN; Türkiye Çiftçisi İçin Daha Etkin Bir Örgütlenme Modeli, E.Ü. Ziraat Fak.Yay. No: 325, İZMİR-1978, sf. 1-2

(2) O. ALPUGAN, H. DEMİR, M. OKTAY, N. ÜNER; İşletme Ekonomisi ve Yönetimi, Beta Basım-Yayın Dağıtım A.Ş., İSTANBUL-1987, sf. 150

Pazar ekonomilerine açılma durumunda olan köy topluluklarında yeni sosyal ve ekonomik değerler dengeyi bozmaktadır. Sanayileşme çabasında olan bir toplumda tarımsal nüfus hem kendi kendini ayakta tutacak, hemde milli kalkınmaya katkıda bulunabilecek şekilde destekleyerek sosyal eğitimi de gerçekleştirecek örgütlere ihtiyaç vardır(1).

Bilindiği gibi çiftçinin özellikle pazar ekonomisi şartlarında çalışan çiftçinin tek başına piyasayı etkilemede yetersiz kalmaları ekonomik örgütlenmeyi zorunlu kılmaktadır. Ancak çiftçinin ekonomik yönden örgütlenmesi, menfaatlerin korunmasında bir dereceye kadar etkili olmaktadır. Ekonomik örgütlenme pazarlama konusunda çiftçinin karşılaştığı bazı sorunlara çözüm getirmekle beraber, fiyat ve gelir politikası, tarımsal kredi, alt yapı tesisleri ve kamu hizmetleri bakımından yığınla sorunu olan çiftçinin kültürel ve politik yönden de örgütlenmesi gerekmektedir. Ekonomik örgütlenme için eğitim ile kaynak ve gelir dağılımı etkin bir örgütlenmeyi etkileyen en önemli hususlardır(2).

Duymaz, insanların örgütlenme ve işbirliğine gitme nedenlerini "...birey ekonomileri, temelde tek başlarına sahip olamadıkları veya tatminkâr bulamadıkları ekonomik faaliyet özgürlüğü sahasının sınırlarını genişletmek, ekonomik alanda daha güçlü ve etkili olmak..." istemlerine bağlamaktadır. Ekonomik güç, piyasa şekline ve rekabet gücüne bağlı olarak oluşan bir değişken(3) olduğuna göre kırsal alanda yaşayan insanlar zayıf olan bireysel ekonomik

---

(1) Leyla SAYAR; Memleketimizde Köy Topluluklarının Ekonomik ve Sosyal Sorunlarının Hallinde Kooperatifler, VI.T.K.Kongresi Tebliğleri, T.K.K.Yay. ANKARA,1966, sf.16

(2) Ayhan ÇIKIN; a.g.e., sf. 2-4

(3) İsmail DUymAZ; Kooperatif İşletme Ekonomisi ve Yönetimi, Bilgehan Basımevi, İZMİR-1986, sf. 9-12

güçlerini arttırmak için örgütlenmek durumundadırlar.

Her ekonomik teşebbüste ve faaliyet alanında olduğu gibi kırsal alandakilerin amacı da gelirlerini ve çalışmalarındaki rantabiliteyi arttırmak için örgütlenmeye gitmektir(1).

Kırsal alana götürülen hizmetlerin etkinliği, bu hizmete muhatap olanların belli bir örgüt içinde disiplin altına alınmaları ile arttırılabilir. Bu gaye ile, kırsal alanda yaşayanların belli meslek grupları itibariyle genel de bütünleşmeleri zorunlu olmaktadır. Kırsal alanın en önemli unsurlarını teşkil eden çiftçilerin örgütlenmeleri önem arz etmektedir. Bunun yanında belli tedbirler dışında, dış tesirlere açık olarak yapılan tarımsal üretimin korunması önemli bir konu olmakta, bu konuda da bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulmaktadır(2).

Kırsal kesimde elverişli bir işletme büyüklüğüne varılamadığı için kamu yararına yapılan işler ile alt yapı, küçük topluluklarda daha pahalıya mal olmaktadır. Küçük toplulukların sorunlarıyla uğraşmak yönetsel açıdan çeşitli güçlükler doğurmaktadır. Olanaklar ve dikkat çok sayıdaki yerleşme noktalarına yayılmakta, yoğunluğunu ve etkisini yitirmektedir. Yönetim ile halk arasında, toplulukların kümelerin kendi aralarında iletişim kanalları ve olanakları zayıflamaktadır(3).

Kırsal alanda yaşayanların yaşam ve çalışma koşullarını kentsel alanlarda yaşayanların düzeyine yükseltebilmek, bütün gelişmekte olan ülkelerin belli başlı ekonomik

-
- (1) DPT ; Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması, DPT, 860-SPD:198, ANKARA-1970, sf. 35
  - (2) DPT ; Kırsal Kalkınma V.B.Y.K.P. Özel..., sf. 73
  - (3) Cevat GERAY; Kırsal Türkiye'de Toplum Kalkınması ve Kooperatifçilik, Tuna Yayın-Dağıtım, ANKARA-1981, sf. 43

ve sosyal sorunlarını oluşturmaktadır. Bu ise ancak kırsal alanda yapılacak etkili bir örgütlenme ile sağlanabilir. Tabii burada Hans Steiner'in söylediği gibi küçük çiftçinin ekonomik olarak çalışmaması, ancak büyük ve orta çaptaki unitelerde uygulama yeri bulan planlama ve örgütlenme eksikliğinde aranmamalıdır(1). Çünkü bugüne kadar kırsal alandaki sayısız örgütlenme çabalarının ve mevcut örgütlerin istenilen etkiyi ve verimi sağlayamamalarının nedeni bu örgütlerin bir takım ilave çalışmalar ile desteklenmesinden kaynaklanmaktadır.

Nitekim Türkiye'de kırsal alanda yaşayanların örgütlenmesinin önemi eskiden beri duyulmuş, Cumhuriyetin ilanından sonra da bu hususta ilgili yasalar ve kamu kurum ve kuruluşları teşkil edilmiştir. Fakat istenilen sonuç bir türlü alınamamıştır.

Bir örgütün üyelerine sağladığı doyumlardaki değişiklikler, örgüt için çeşitli bakımlardan önemlidir. Önce doyumlarda önemli bir azalma olduğu zaman üyeler katkıda bulunmaktan vazgeçip örgütten ayrılabilirler(2).

Kırsal alandaki insanların örgütlenmesi, bu insanların ekonomik ve sosyal sorunlarının daha süratle, kolay ve sürekli olarak çözümlenmesi, kırsal refahın yükseltilmesi, bu suretle de sosyal dengenin kurulmasında bu insanların fikren ve maddeten kalkınmalarının temini ve bu yoldaki sorumluluk ve yetkilerinin devlet organları ile bağdaştırılmasını zorunlu görmekten doğan bir ihtiyaçtır.

---

(1) Hans STEİNER; (Çev.: Hâluk-Celâl Uzel), Az Gelişmiş Ülkelerde Kooperatifler ve Devlet, T.K.K. Yayınları, No: 36, ANKARA-1975, sf. 22

(2) Cemal MIHÇIOĞLU; Kamu Yönetimi, A.Ü.S.B.F.Yay., No: 354, ANKARA-1973, sf. 101

Türkiye'nin tarihinde olduğu gibi bugün dahi mevcut olan ağalık sistemi kırsal alanda yaşayan bireyleri ekonomik ve sosyal açıdan yıpratmakta ve onların bu kişiler tarafından ezilmelerine neden olmaktadır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bulunan toprak ağaları ile karadeniz kıyılarındaki balıkçılık bölgelerinde bulunan deniz ağalarının buralarda yaşayan halk üzerindeki ekonomik ve politik baskılarından kurtulabilmenin yollarından en önemlisi örgütlenmedir(1).

Kırsal kesimdeki örgütlenme ile küçük tarım işletmelerinin daha rasyonel bir ziraat yapabildiği, işgücü produktivitesini arttırdığı gelir ve toprak dağılımındaki dengesizliği gidermeye çalıştığı kırsal yapının sorunlarını çözücü olduğu, netice itibariyle kalkınmayı hızlandırdığı bütün ülkelerce kabul edilmiş bir gerçektir.

Kırsal alandaki örgütlenme iki ana bölümde ele alınabilir. Bunlardan birincisi, mesleki ve sosyal örgütlenmedir ki bu daha çok çiftçi dernekleri ve ziraat odaları şeklinde ortaya çıkmaktadır. İkincisi ise kırsal alanın ekonomik örgütlenmesidir. Kırsal alanın ekonomik açıdan örgütlenmesinde en önemli kuruluşlar kooperatiflerdir. Toplumun üretim gücü zayıf küçük üreticilerini, ekonomik ve sosyal bakımdan güçlendirmek üzere karşılıklı yardım, dayanışma ve eşitlik ilkelerine uygun olarak örgütlendiren kooperatif sistem, kırsal alanın ekonomik örgütlenmesinde kullanılan modellerin en başarılılarından bir tanesidir.

---

(1) Daha fazla bilgi için bakınız; Michael E. Meeker; "The Great Family Aghas of Turkey : A Study of a Changing Political Culture", Kural Politics and Social Change in the Middle East, Richard Antoun and İliya Harik İndiona Univesity Press; Bloomington - LONDON-1972, sf. 237-265

B- TÜRKİYE'DE KIRSAL ALANIN ÖRGÜTLENMESİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Türkiye 19. y.yılın sonları ve 20.y.yılın başlarında 15 yılı aşkın süreyle devam eden savaşlar nedeniyle, bilhassa kırsal kesimde fiziki ve beşeri sermaye büyük ölçüde kayba uğramıştır. Cumhuriyet döneminde ancak kendisini toparlamaya başlamıştır.

Cumhuriyet döneminde tarım sektörü önemli bir gelişme kaydetmiştir. Tarım sektöründeki bireylerin hayat standardı ve gelir düzeyi hâlâ pek düşük olduğundan bu gelişme yeterli olmamıştır. Cumhuriyet döneminde kırsal alandaki gelişmelere karşılık bölgesel farklar yanında yerel farklarında bulunduğu, özellikle dağlık alanlarda ve orman içindeki yerleşim yerlerinde belirgin bir ilerleme olmadığı hatta nüfus artışı dolayısıyla bu yerlerde şartların kötüleştiği anlaşılmaktadır.

Kırsal alanda gerek yapının iyileştirilmesi ve gerekse devletçe götürülecek hizmetlerin etkin hale getirilmesi gayretleri, bu kesimde yaşayanların uygun şekilde örgütlenmesini gerekli kılmaktadır(1).

Bu nedenlerden dolayı Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Atatürk'ün milletin efendisi dediği köylünün vede dolayısıyla kırsal kesimde yaşayanların, hayat standartlarının yükseltilmesini sağlayabilmek amacıyla, kamu kurum niteliğindeki Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı, T.C. Ziraat Bankası, Şeker Fabrikaları T.A.O., Toprak Mahsülleri Ofisi, Et ve Balık Kurumu, Süt Endüstrisi Kurumu, Türk Yapağı ve Tiftik A.Ş., Yem Sanayi, Türkiye Zirai Donatım Kurumu, Çay Kurumu, Azot Sanayi T.A.Ş., vb. gibi kuruluşlar

---

(1) DPT ; Kırsal Kalkınma V.B.Y.K.P. Özel İhtisas Komisyonu Raporu .... sf. 73

yanında mesleki ve sosyal açıdan örgütlenmelerini temin eden çiftçi dernekleri, Ziraat Odaları, Ziraat Mühendisleri Derneği, Türkiye Ziraat Odaları Birliği gibi çiftçinin baskı grupları ile beraber (daha ilerdeki bölümde (sf. 41 açıklandığı gibi) kırsal alandakilerin ekonomik yönden örgütlenmelerini sağlayan kooperatifler kurulmuş ve bunlara ilişkin yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Cumhuriyet döneminde kırsal alanın örgütlenmesi planlı dönem öncesi dediğimiz 1923'den 1960 yılına kadar olan dönemle, 1960'dan günümüze kadar olan planlı dönemdeki çalışmalar diye iki ana başlık altında incelenmiştir.

1- PLANLI DÖNEM ÖNCESİ ÇALIŞMALAR

Türkiye'de kırsal alandaki bireylerin sosyo-ekonomik açılardan örgütlenmeleri ilk kez 1863 yılında Mithat Paşa tarafından başlatılmıştır. Fakat Cumhuriyetin kurulmasından önceki örgütlenmeler genellikle belirli bir süre yaşayabilmiş ve etkilerini kuruluşlarından kısa sayılabilecek bir süre sonra kaybetmiş ve yok olmuşlardır.

Ülkemizde planlı kalkınma dönemi öncesinde kırsal alan kalkınmasına ait politikaların tesbitinde köy ve köylü meseleleri tek başına ele alınmış ve kırsal alanda yaşayanların buldukları yerde kalkındırılmaları temel görüş olarak benimsenmiştir. Bu nedenle kırsal alanın kalkındırılmasında sektörler arasında gerekli münasebetler kurulamamış ve hizmet bütünlüğü sağlanamamıştır. Zaman içerisinde atfedilen hizmetlere özel ağırlık verildiği görülmüştür(1).

---

(1) DPT ; Kırsal Kalkınma Sektör Raporu, DPT Yay.No.1853, SPD: 358, Kasım - 1982, ANKARA, sf. 1

Atatürk'ün 1922 Mart'ında yaptığı bir konuşmasında "Türkiye'nin sahib-i hakikisi, hakiki müstahsil olan köylüdür" diyerek bu konudaki tutumunu belirtmesiyle(1) kırsal alana önem verilmeye ve kırsal alanın kalkındırılması için yapılacak yasal düzenlemeler ve kurulacak örgütler oluşturulmaya başlanmıştır.

1923'de yapılan 1. İktisat Kongresinde Ziraat Mühendislerinin öncülüğünde "Türkiye Çiftçiler Birliği" adını taşıyan bir cemiyet kurulmuştur(2). 21 Nisan 1924 tarih ve 498 sayılı "İtibari Zirai Birlikleri Kanunu" çıkartılmıştır. Bu kanuna göre İtibari Zirai Birliklerinin kredi başta olmak üzere diğer tarımsal işlevleri de yüklenmeleri öngörülmüştür. Yasanın bir diğer yönü de üst örgüt kurmalarına olanak sağlamasıydı(3). Bu kanun ile çiftçinin şahsi ve müşterek kefaleti esasına göre örgütlenmesi öngörülmekteydi(4).

Cumhuriyetin kuruluşu ile beraber kırsal alanın örgütlenmesinde ciddi çalışmalara başlanılmıştır. 18 Mart 1924 tarihinde çıkartılan 442 sayılı Köy Kanunu Cumhuriyet Anayasası ile birlikte köy tüzel kişiliğini düzenleyen ve zamanına göre en ileri yasalardan birisi olan Köy Kanunu, uzun yıllar yürürlükte kalmıştır. Bu kanun köy derneği, ihtiyar meclisi ve muhtardan oluşan bir kalkınma ve gelişme çatısı kurmuştur(5).

-
- (1) C. Orhan TÛTENGİL; 100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları, Gerçek Yayınevi, İSTANBUL-1977, sf. 61
  - (2) C. Orhan TÛTENGİL; a.g.e., sf. 76
  - (3) Cemal ALTUĞ; Atatürk ve Kooperatifçilik, Yol-Koop. Yay. No: 6, ANKARA-1981, sf. 33-34
  - (4) T. Güngör URAS; Tarım Kooperatifleri ile Devlet Arasındaki İlişki, VI.T.K.Kon.Tebliğleri, ANKARA-1966, sf. 9, Cilt 1.
  - (5) Sami ATEŞ; Tarih İçinde Köy Kanunları; Karınca Koop. Postası Dergisi, T.K.K.Yay. Sayı: 545, Mayıs-1982, ANKARA-1982, sf.31

29 Mayıs 1926 tarihli 865 nolu Türk Ticaret Kanununda kooperatif örgütlere 25 maddede yer verilmiş ve bunların kuruluşu, ortak ve sermaye değişiklikleri vb. gibi konuları içermiştir. 1926 tarihli Türk Ticaret Kanununda tarım kooperatifleri hakkında özel hükümlere rastlanmaz. 5 Haziran 1929 tarihli 1470 sayılı "Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu" Cumhuriyet devrinde devletin tarım kooperatifleriyle direkt ilişkisine ait ilk vesikadır. Bu kanunla "İtibari Zirai Birlikleri" yerine "Zirai Kredi Kooperatifleri" kurulması öngörülmekteydi. Türkiye'de devletin tarım kooperatifleriyle ilk ilgisi, tarım sektörünün kredilendirilmesinde iyi işlemeyen aracı örgütlerin reorganizasyonu çabaları neticesinde ortaya çıkmıştır(1).

Bu arada 1930 yılında ilk defa Adana'da Çiftçi Birliği kurulmuştur. Ardından 1931 yılında 1. Ziraat Kongresi yapılmış ve burada geleneksel tarımdan rasyonel tarıma geçiş bir amaç olarak benimsenmiştir(2).

1929 tarihli Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu beklenen amaçları kısa sürede gerçekleştiremeyince günün sosyo-ekonomik koşullarına uygun yeni bir kanun hazırlığına girişilmiştir. 1935 yılında kabul edilen 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu ile 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu kırsal kesimin sorunlarının çözümünde, devlete önemli görev ve yetkiler yüklemiştir. Sözü edilen bu iki kanun ile bu kooperatiflerin üzerinde Ziraat Bankası ve ilgili bakanlıklara geniş yetkiler verilmiştir(3).

---

(1) T. Güngör URAS; a.g.m., sf. 10-11

(2) C. Orhan TÜTENGİL; a.g.e.; sf. 76

(3) Haşmet BAŞAR; Türkiye'de ve Dünyada Kooperatif Kuruluşlarının Sosyo-Ekonomik Yapısı, Uludağ Üniversitesi Basımevi, BURSA-1983, sf. 120-121

1932 yılından itibaren devletin başlattığı tarımda destekleme politikasını yürütmek amacı ile 1937 yılında Tarım Bakanlığı ve ardından da 1938'de Toprak Mahsülleri Ofisi (T.M.O.) kurulmuştur. T.M.O., köylü ile tüccar arasına girerek bir denge rolü oynamak maksadıyla kurulmuştur.

Kırsal alandaki bireylerin sosyo-ekonomik açıdan örgütlenmeleri için yapılan en önemli çalışmalardan bir tanesi de 1957 yılında çıkartılan 6964 sayılı kanunla kurulan Ziraat Odalarıdır.

2- PLANLI DÖNEMDEKİ ÇALIŞMALAR

İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek amacıyla hazırlanan beş yıllık kalkınma planları Türkiye bütünü içinde kırsal alanların sorunlarına da dikkatle eğiliyordu(1). Nitekim planlı dönemle birlikte kalkınma planlarında tarım konusunun yanında, köy ve köylülükle ilgili konulara da yer verildiği görülmektedir.

Beş yıllık kalkınma planlarında küçük toplulukların (kırsal alandaki bireylerin) kalkınma ve örgütlenme çabalarına katılmalarını sağlamak ve kendi kendilerine yeterli, girişken, birbirleriyle dayanışma halinde bir topluluk olarak sorunlarını çözebilmelerini sağlamak için çeşitli tedbirler ve yöntemler ortaya konmuştur. BBYK Planında o dönemde dünyada da etkinliği olan toplum kalkınması (yada başka bir deyişle köy kalkınması) bu amacı gerçekleştirebilmek için bir araç olarak ortaya konmuştur.

---

(1) C. Orhan TÛTENGİL; a.g.e., sf. 89

Memleketimizde planlı kalkınma döneminde ele alınan toplum kalkınması ve küçük toplum birimlerinde teşebbüs gücünün arttırılması çalışmaları, köylerin kalkındırılmasına yardımcı olma yanında, yeni bir zihniyetin de gelişmesine sebep olmuştur(1).

Planlı kalkınma dönemiyle kırsal alandaki bireylerin sosyal ve mesleki açıdan örgütlenmelerinin yanında ekonomik açıdan örgütlenmelerini de temin maksadı ile kooperatifleşmeye büyük bir önem verilmiş ve kooperatifler örgütlenmede bir araç olarak kullanılmıştır. Bunun içinde kooperatifçiliğin gelişmesini özellikle de tarımsal kooperatifçiliğin gelişmesini temin etmek için o zamana kadar gecikmiş olanyasal ve kurumsal yapıya kavuşturulmuşlardır.

a- BBYKP. Dönemindeki Çalışmalar (1963-1967)

BBYKPlanında kalkınmayı gerçekleştirebilmek için çeşitli tedbirler ve programlar arasında özellikle kırsal alandaki bireylerin kalkındırılmasında önemli ve etkili bir araç olarak toplum kalkınmasına yer verilmiş ve toplum kalkınması ile köy kalkınması eş anlamda kullanılmıştır(2).

BBYKPlanınının tarım bölümünde "çiftçinin teşkilatlandırılması" ile ilgili tedbirler arasında "çiftçilerin kooperatifleşmesini önleyici sebeplerin bulunup bulunmadığı incelenecek, özellikle küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin, üretimde ve üretimlerinin değerlendirilmesinde büyük işletmelerin sahip oldukları avantajlardan yararlanmalarını sağlamak amacıyla kooperatifleşmeleri desteklenecektir" denilmektedir(3).

---

(1) DPT ; Türk Köyünde Modernleşme....., sf. 252

(2) DPT ; B.B.Y.K.P., DPT Yayını, ANKARA-1963, sf. 101

(3) DPT ; B.B.Y.K.P., sf. 188

Ayrıca plan hedeflerinin arasında Tarım Odalarının bazı pilot il ve ilçelerden bağlanılmak suretiyle tüm ülkede yaygınlaştırılacağı yer almıştır(1).

b- İBYKP Dönemindeki Çalışmalar (1968-1972)

İBYKP'nında köy ve köylü sorunları başlığıyla yeni bir bölüme yer verilmiştir. Toplum kalkınmasında, küçük toplum birimlerinde teşebbüs gücünün geliştirilmesi adıyla yer almıştır(2).

Kırsal alandaki bireylerin örgütlenmesi ile ilgili olarak kooperatifçiliğe özel bir önem verilmiş, önceki yıllarda tarımsal krediler, imalat sanayii, köy ve köylü sorunları içerisinde yer alan kooperatifçilikle ilgili tedbirler 1970 icra planında ilk defa kooperatif sektör içerisinde yer almıştır(3).

Kırsal alandaki orta ve küçük tarım işletmelerinin ihtiyaçlarını temin ve mallarını satmak için kooperatif şeklinde örgütlenmelerinin destekleneceği plan hedeflerinde yer almıştır(4).

İBYK Planı döneminde Türk kooperatifçiliği yönünden belirtilmesi gereken çalışmalardan bir tanesi de "Kooperatifçilik Sorunları Araştırması" nın tamamlanmasıdır. Bu araştırma ile kooperatifçiliği geliştirebilmek için devletin kooperatif yönetiminde ve denetiminde aktif rol aldığını ancak sorumluluklarını devredecek üst kuruluşların oluşumuna yardımcı olmadığını bu konuda uzman personel yetiştirilmediğini belirtmektedir(5).

---

(1) DPT ; B.B.Y.K.P., sf. 188-189

(2) Cevat GERAY; a.g.e., sf. 50-51

(3) Erol ORHON; Gelişmekte Olan Ülkelerde Kooperatif Hareketleri ve Türk Tecrübesi, T.K.Kurumu Yay.No:32, ANKARA-1970, sf. 48

(4) DPT ; İ.B.Y.K.P., DPT Yay. ANKARA-1967, sf. 235-247

(5) Haşmet BAŞAR; a.g.e., s. 128

Bu plan döneminde kooperatifçilik konusunda yapılan en önemli düzenleme 1969 tarihinde çıkartılan 1163 sayılı "Kooperatifler Kanunu" dur. Bu kanun, özel kanunlar ile kurulan kooperatifler (Tarım Kredi, Tarım Satış, Tütün Tarım Satış, Toprak Reformu) hariç tüm kooperatifleri bu mevzuat içerisinde toplamıştır.

1971 yılı icra planında "kırsal alanda yaşayanların tamamen gönüllülük esasına bağlı kalarak optimal işletme yaratacak şekilde üretim ortaklıkları veya kooperatifler halinde örgütlenmelerini sağlanacaktır" denilmiştir(1).

Tarım sektöründe kooperatif şeklinde örgütlenmesinin teşvik edilmesi ve kamu kuruluşlarının da kooperatifleşmeyi desteklemeleri, kooperatiflerin ve kooperatif ortaklarının sayılarının hızla artmasına yol açmıştır. Bu dönemde başlayan Köy Kalkınma Kooperatifleri hareketi, yurt dışındaki işçilerin tasarruflarının kırsal alanlarda tarıma dayalı yatırımlara yöneltilmesi imkanını yaratmıştır(2).

Köylerde kooperatifleşme ile ilgili değer yargılarını yaratacak ve geliştirecek, kooperatif yönetici ve ortaklarını uyararak kooperatif çalışma içinde girişken olmalarına yardım edecek eğitim programları uygulanacaktır, denilmektedir(3).

Ayrıca planda Tarım kooperatiflerinin faydalarını arttırmak için üretimi arttırıcı yatırım projeleri içinde köyün çalışmalarının programlanmasının önemi belirtilmiştir. Bu konuda kooperatifler, teknik bakımdan desteklenecek ve bu gibi projelere kredilerde öncelik tanınacaktır,

---

(1) DPT ; 1971 Yılı Programı, DPT Yay. No:1004, ANKARA-1971, sf. 684

(2) Orhan TÜRKDOĞAN; Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları, Dede Korkut Yayınları, Genişletilmiş 2.Baskı, 1977, İSTANBUL-1977, sf. 410

(3) DPT ; İBYKP., sf. 247

ifadesi yer almıştır(1).

c- ÜBYKP Dönemindeki Çalışmalar (1973-1977)

ÜBYKPlanında ekonomimizin temelini oluşturan tarımla ilgili hizmetlerin, sadece kamu kuruluşları eliyle götürülmesine imkan olmadığı, bu yönde bizzat çiftçilerin teşkilatlanarak bilfiil bu hizmetlere girmesi gerektiği üzerinde durulmuştur(2).

1975 yılı icra programında kooperatifler, köylü nüfusun gelir düzeyinin ve yaşama koşullarının düzeltilmesi ve geliştirilmesi çalışmalarında başlıca örgütler olarak görüldüğü belirtildikten sonra kooperatif örgütlerin işlevsel etkin ve dinamik bir işleyiş biçimine kavuşturulmaları gerektiğinin üzerinde durulmuştur(3).

ÜBYK Planında kırsal alanın örgütlendirilmesinde çok amaçlı kooperatifleşmenin esas olacağı belirtildikten sonra kooperatifleşmeye, "Ekonomik ve Mali Örgütlenme Politikası" içinde ayrı bir yer vererek, kooperatifçilik politikasının amacı, "dağınık bireysel emek, güç, beceri ve tasarruf potansiyelini ekonomik ve sosyal kalkınmanın hızlandırılmasına yöneltmede kooperatiflerden bir araç olarak yararlanmak" olarak belirtilmek suretiyle, Kooperatifçiliğin ortaklarına eşit haklar tanıyan ve eşit sorumluluklar yükleyen demokratik örgütler olarak geliştirilmesi gereği üzerinde durulmuştur(4).

---

(1) DPT ; İBYKP., sf. 247

(2) DPT ; ÜBYKP., sf. 208,209,860,861

(3) DPT ; 1975 Yılı İcra Programı, DPT Yay.No: 1397, ANKARA-1975, sf. 325-327

(4) İsmail CAN; Türkiye'de Kooperatifçiliğin Gelişimi, Maliye Dergisi, Sayı: 71, Başbakanlık Basımevi, 1984-ANKARA, sf. 96-97

Köy kalkınmasında zaman, koordinasyon ve mali imkanlarla ilgili güçlükleri esgariye indirmek ve amaçlanan kalkınmayı en kısa sürede sağlamak için bugüne kadar birbirinden ayrı yürütülmekte olan çeşitli programlar arasında mahalli düzeyde koordinasyonun sağlanması, köyün üretim, pazarlama, tüketim, kredi ve donatım sorunlarına bir bütün olarak yaklaşacak çok yönlü bir kooperatifleşmenin geliştirilmesi plan hedeflerinde öngörülmüştür(1).

Yine plan hedeflerinde "kooperatiflere teşkilatlanma ve eğitim konularında devlet desteği sağlanacak, kooperatif ortaklarının hak ve menfaatlerini koruyucu bir denetim düzeni gerçekleştirilecek ve suni kooperatifleşmeler önlenecektir" hükmüne yer verilmiştir(2).

Daha önce "Tarım Kentleri" ismi altında MHP'nin programında yer alan "Merkez Köyler" kavramı bu defa kavram ve isim olarak ÜBYKP'nında yer almıştır(3).

ÜBYKP'nının Köy ve Köylü Sorunları isimli bölümünde kırsal nüfusun milli pazar ve yaşantı ile bütünleşme sürecinin hızlandırılması ve yerleşim yapısının olumlu yönde etkilenmesinde başlıca araç olarak ortaya çıkan merkez köylerin tesbiti araştırmasına DPT'inca, ilgili bakanlıkların işbirliği de sağlanarak başlanmıştır, denilmektedir(4).

Merkez köyler projesiyle hem kırsal alana götürülen hizmetlerde bir etkinlik ve verimlilik sağlanacak hem de kırsal alanın kalkındırılması çabalarına çok büyük

---

(1) DPT ; ÜBYKP, sf. 861

(2) DPT ; ÜBYKP, sf. 910

(3) Kâmil TURAN; Türk Tarım Toplumunun Sosyal Politika Açısından "Merkez Köyler" Projesinin Uygulama Olanakları, Ankara Üniversitesi İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay. No: 92, ANKARA-1975, sf.249

(4) DPT ; ÜBYKP, sf. 857

bir destek sağlanacaktır.

ÜBYKP'ndaki merkez köyler ile ilgili noktaları şöylece özetleyebiliriz. Bunlardan birincisi, merkez köyler projesinin tarım toplumunun yapı değiştirmesinde temel bir unsur olarak kabul edilmesi; ikincisi, projenin, toprak ve tarım reformu "halkın kendi kendini yönetmesi" ifade edilen topluluk kalkınması ve tarım kooperatiflerinin desteğiyle ancak yürütülebileceği inancına yer verilmesi; üçüncüsü ise dinamik bir tarım toplum düzeninin sanayi ile kurmak zorunda bulunduğu ilişkinin üzerinde dikkatle durulmasıdır(1).

d- DBYKP Dönemindeki Çalışmalar (1979-1983)

DBYKP'nında kırsal alanın kalkınması ve örgütlenmesinde etkin bir araç olarak düşünülen kooperatiflerin geçmiş plan dönemlerinde amaçlanan düzeye ulaşamadığı belirtilmiş ve tarımsal gelişmenin sağlanmasında kooperatifleşmenin temel araç olarak ele alınmasının yanında kurulması düşünülen tarım sigortasının kooperatifler aracılığıyla gerçekleştirilmesi ve sağlanan fonların kooperatifler tarafından kullanılması amaçlanmaktadır(2).

DBYKPlanında daha önceki planlardan farklı olarak "Demokratik Kooperatifçilik" deyimini kullanılmış ve köylülerin güçlü demokratik kooperatifler kurmalarının destekleneceği belirtilmiştir. Kooperatifleşmenin tarımın ve kırsal alanın gelişmesinde temel araçlardan birisi olarak yaygınlaştırılıp etkinleştirileceği belirtilmiştir(3).

---

(1) Kâmil TURAN; a.g.e., sf. 249-250

(2) Mehmet YAZAR; DBYK Planının Ekonomik Hedeflerine İlişkin Görüşler, Hür Teşebbüs ve Devlet Planlaması, Mess Yay.No: 76, ANKARA-1979, sf. 88

(3) DPT ; DBYKP, sf. 287-288

Köylülerin güçlü kooperatifler, kooperatif birlikleri, üst birlikleri yada ortak kuruluşlar halinde örgütlenmeleri desteklenecek ve ürünlerinden sağlanan gelirlerin aracıya gitmesi böylece önlenecektir(1).

Kırsal alandaki bireylerin örgütlenmesini sağlamak için köylünün kooperatifçilik bilgisinin geliştirilmesi ve yeterli kooperatif yönetici ve önderlerinin yetiştirilmesi için gerekli eğitim programlarının düzenleneceği belirtilmiştir(2).

1978 ara yılı programında da "köyün sosyal, ekonomik, kültürel ve alt yapısıyla ilgili sorunlarına çözümler getirerek, köylünün yaşam düzeyini yükseltmeye yönelik çalışmaların tüm aşamalarına yerel yönetim birimlerinin, köylünün ve köylü örgütlerinin en geniş oranda katılmalarını sağlayıcı her türlü önlem alınacaktır. Tarım girdilerinin sağlanmasında ve dağıtımında kooperatifler başlıca kuruluşlar olarak değerlendirilecektir" denilmektedir(3).

e- VBYKP Dönemindeki Çalışmalar (1985-1989)

VBYKP'nının temel hedefleri ve stratejisinde belirlenen genel ekonomik ve sosyal esaslar çerçevesinde, kırsal alanın örgütlenmesi doğrudan ve dolaylı olarak teşvik edilmiştir.

Plan hedeflerinde "köylünün, kalkınmaya şuurlu bir şekilde katılmalarını temin ile refah seviyelerinin yükseltilmesinde, sosyal ve mesleki işbirliğini sağlamaya yönelik örgütlenme faaliyetleri desteklenecektir" denil-

---

(1) DPT ; DBYKP, sf. 288

(2) DPT ; 1979 Yılı Programı, DPT Yay.No:1662, ANKARA-1979, sf. 121

(3) DPT ; 1978 Yılı Programı, DPT Yay.No: 1643, ANKARA-1978, sf. 304

mektedir(1).

Tarımda şirketleşmenin teşviki, kooperatifçiliğin temel ilkeleri istikametine geliştirilmesi, tarıma dayalı sanayilerin yaygınlaştırılması çalışmalarının hızlandırılacağı 1989 yılı programında belirtilmiştir(2).

Yine VBYKP'nı hedeflerinde "köylere götürülen alt yapı ve iktisadi hizmetlerin yaygınlaştırılması ve hizmet verimliliğinin temini için merkez köylerin araç olarak kullanılacağı" belirtilmiştir(3). Bunun yanında "tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması gibi konulara yönelik kooperatifçiliğin destekleneceği" yine plan hedeflerinde yer almıştır(4).

Tarım kooperatiflerinin sayıca çokluğunu ve dağılımı önlemek, kendi kaynaklarına dayalı olarak varlıklarını sürdürmelerini sağlamak üzere, tek tip çok amaçlı kooperatifler halinde teşkilatlanmalarını sağlayacak mevzuat düzenlemelerinin yapılacağı 1985 yılı programında yer almıştır(5).

---

(1) DPT ; VBYKP, DPT Yay. No:1974, ANKARA-1985, sf. 158

(2) DPT ; 1989 Yılı Programı, DPT Yay. ANKARA-1989, sh. 409

(3) DPT ; VBYKP, sf. 158

(4) DPT ; VBYKP, sf. 54

(5) DPT ; 1985 Yılı Programı, DPT Yay. No: 1981, ANKARA-1985, sf. 311

f- ABYKP Dönemindeki Çalışmalar (1990-1994)

ABYKP'da kırsal kesime ve dolayısıyla tarım kesimine gereken ilgi ve önem verilmemiş sadece tarıma dayalı sanayilerin destekleneceği plân hedeflerinde yer almıştır. Plânda, "kırsal kesimde yeni iş alanları ve kırsal hane halkına ek gelir imkânları yaratmak amacıyla tarım dışı, iktisadi faaliyetlerin geliştirilmesine ağırlık verilecektir" denilmektedir(1).

Plânın kırsal alana götürülen hizmetler başlığı altındaki bölümünde ise kırsal kesimde, çağdaş ihtiyaçlara uygun hizmet ve bilgi akımını kolaylaştırmak temel ilke olarak benimsenmiştir(2).

Aynı bölümde, kırsal kesime dinamizm kazandırmak amacı ile "kırsal alana plânlama" yaklaşımı çerçevesinde hizmetlerin ve tarıma dayalı sanayi yatırımlarının merkez köy ve kasabalara yönlendirilmesi desteklenecektir denilmektedir(3).

Kırsal alana götürülen hizmetlerin etkinliğinin artırılması için, "köye hizmet götüren kamu kuruluşları arasında koordinasyon geliştirilecek ve birbirleriyle uyumlu hizmet vermelerini sağlayacak entegre projeler uygulamaya" konulması plân hedefleri arasında yer almıştır. Ayrıca "köylünün ana geçim kaynağı olan toprağın rasyonel kullanımı için gerekli düzenlemelerin tarımsal araştırma kurumları ile birlikte yapılacağı ve tarımsal yapı bozukluklarının

---

(1) ABYKP ; 20217 sayılı 6.7.1989 tarihli Resmi Gazete Kanununun kabul tarihi 22.6.1989. sf. 168

(2) ABYKP ; sf. 188

(3) ABYKP ; sf. 188

giderilmesini amaçlayan projelere ağırlık verileceği plân-
da belirtilmiştir(1).

Plânın tarım sektörü ile ilgili başlığı altında da,
"küçük ve orta ölçekli işletmelerin modern girdi kullanı-
mı ve tarımsal ürünlerini işleme ve pazarlamaları koopera-
tifler eliyle desteklenecektir" denilmektedir(2).

C- KIRSAL ALANIN ÖRGÜTLENMESİNDE KURUMSAL YAPI

Kırsal alana götürülen hizmetlerin etkinliği ve ve-
rimliliği bu hizmete muhattap olan bireylerin belirli bir
örgüt yapısı içerisinde bütünleştirilmeleri ile sağlanabi-
lecektir. Bu amaçla kırsal alanda örgütlenmenin sağlanması
ve teşviki için gerek devlet tarafından oluşturulan yasal
düzenlemeler ve kamu tarafından kurulan kuruluşlar ile kır-
sal yapı içerisindeki bireylerin kendi aralarında oluştur-
dukları mesleki ve sosyal nitelikli birlikler ve gerekse
de ekonomik amaçlı olarak oluşturulan kooperatifler, kırsal
alandaki örgütlenme ile ilgili olarak kurumsal yapının te-
melini oluşturmaktadırlar.

1- YASAL DÜZENLEMELER VE KAMU KURULUŞLARI

Kırsal alan ile ilgili yazılı düzenlemelere Osmanlı
devletinin son zamanlarında ihtiyaç duyulduğu görülmekte-
dir. İslahat hareketlerinin başladığı Osmanlı'nın son as-
rında 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile yeniliklerin, köy
kanunu düzenlemelerinin başladığı söylenebilir.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren T.C. Hükümetleri
kırsal kesimle çok kapsamlı şekilde ilgilenmiş bu alana

---

(1) ABYKP ; sf. 188-189

(2) ABYKP ; sf. 46

müdahale için çok sayıda kurum ve uygulama getirmişlerdir(1).

Cumhuriyet döneminde kooperatiflerle ilgili ilk yasal düzenleme 1923 tarihlidir. Bu tarihte Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan "İstihsal ve Alım Satım Ortaklığı Tip Statüsü" 97 maddelik bir sözleşmedir. Böylece tarım ve el sanatları alanında kurulacak kooperatif kuruluşlar genel olarak düşünülmüştür. Kooperatifler 1850 tarihli Kara Ticaret Kanununun 10. maddesine eklenen bir fıkra ile 1924 tarihinde tüzel kişilik kazanmışlardır. Söz konusu yasa 1926 yılında yürürlükten kaldırılıp yerine 865 sayılı Ticaret Kanununun 121. maddesine eklenen maddelerle kooperatif ortaklıklar düzenlenmiştir. 1924 yılında çıkartılan 442 sayılı Köy Kanunu zamanın en ileri yasalarından bir tanesidir. 18.3.1924 tarihli 442 sayılı yasa 26.5.1987'de eklenen 7 ek madde ile yeniden düzenlenmiştir.

1924 yılında 498 sayılı "İtibari Zirai Birlikleri" kanunu, 1926 yılında 865 sayılı Türk Ticaret Kanununda Kooperatif Şirketlere ilişkin bazı düzenlemeler getirilmiştir. 5 Haziran 1929 tarihli 1470 sayılı "Zirai Kredi Kooperatifleri" kanunu, 1935 yılında 2834 ve 2836 sayılı Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri kanunları çıkartılmıştır. 1937 yılında yürürlüğe 3203 sayılı "Ziraat Vekaleti Vazife ve Teşkilatı Kanunu", 1957 yılında 6964 sayılı "Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği" kanunu çıkartılmıştır. 1969 yılında ise kırsal alandaki bireylerin ekonomik amaçlı bağımsız kooperatifler yoluyla örgütlenmelerini sağlayabilecekleri 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu çıkartılmıştır.

Bu yasal düzenlemelerin yanında devlet kırsal alanın örgütlenmesini sağlamak amacıyla 1937 yılında Tarım

---

(1) M. Tanju AKAD ; Kırsal Kesime Devlet Müdahaleleri ve Kooperatifler, 11. Tez Kitap Dizisi, Uluslararası Yayıncılık Ltd.Şti., İSTANBUL-1987, sf. 142

Bakanlığını, 1938'de Toprak Mahsülleri Ofisi (TMO)'ni kurmuştur. 1942 yılını izleyen yıllarda önder çiftçi yetiştirmek amacıyla Teknik Tarım Okulları, çiftçinin ihtiyacı olan kaliteli girdilerin temini için Devlet Üretim Çiftlikleri ve Ziraî Donatım Kurumunun temelini teşkil eden Ziraat Kombinaları, çiftçiyi topraklandırmak amacıyla Toprak İşleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu kuruluşların yanında Et ve Balık Kurumu, Türkiye Şeker Fabrikaları A.O., Yem Sanayi, Yapağı ve Tiftik A.O., Süt Endüstrisi Kurumu gibi kuruluşlar oluşturulmuştur.

Kırsal alanın örgütlenmesi ile ilgili olan kamu kurum ve kuruluşları başta Anayasa hükümlerine göre (x) sorumluluğu üzerine yüklenmiş bulunan devlettir. Devlet bu görevini çeşitli kuruluşlar arasında paylaşmıştır. İdari yönden İçişleri Bakanlığını, eğitim yönünden Milli Eğitim Bakanlığını, sağlık yönünden Sağlık Bakanlığını, komut yönünden tabii affetler halinde Bayındırlık ve İskan Bakanlığını, tarım teknolojisi ve genel açıdan Tarım, Orman ve Köy İşleri Bakanlığını görevlendirmiştir. Ayrıca Toprak ve Tarım Müsteşarlığı ve DPT gibi kuruluşlarda kırsal alanın iktisadi ve sosyal yönden örgütlenmesine el atmış durumdadırlar.

2- MESLEK KURULUŞLARI

Kırsal alana götürülen hizmetlerin etkinliği, bu hizmete muhatap olanların belli bir örgüt içinde disiplin altına alınmaları ile arttırılabilir. Bu gaye ile, kırsal alanda yaşayanların belli meslek grupları itibariyle genelde bütünleşmeleri zorunlu olmaktadır. Kırsal alanın en önemli unsurunu oluşturan çiftçilerin, tarım işçilerinin

---

(x) 1961 Anayasası Madde 31 : " Devlet Kooperatifçiliğinin Gelişmesini Sağlayıcı tedbirleri alır."

1982 Anayasası Madde 171: " Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin arttırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır."

örgülenmeleri önem arz etmektedir. Çiftçiler kırsal kalkınma faaliyetleri içinde en küçük karar birimleridir. Kırsal alana yönelik hizmetlerin başarılı veya başarısız olmaları, çiftçilerin davranışlarına doğrudan bağlı olmaktadır. Bu nedenle çiftçilerin bir bütün olarak kalkınma faaliyetlerine katılmalarının sağlanması onların bir çatı altında toplanmaları ile mümkün olabilmektedir. Böylece çiftçilerin diğer sektörlerle ve bu arada devlet ile olan ilişkilerinin düzenlenmesi daha kolay ve etkin hale getirilebilecektir.

Kırsal alandaki bireylerin oluşturduğu en önemli mesleki ve sosyal amaçlı baskı grupları Türkiye Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği ile Çiftçi Birlikleridir.

Bu baskı grupları, siyasi amaçlı bir kuruluş olmayıp kırsal alanla ilgili bazı ekonomik ve sosyal çıkarların korunması ve elde edilmesini sağlayabilmek, politik karar merkezlerini etkileyebilmek amacıyla faaliyet gösterirler.

Bu gruplardan Çiftçi Birlikleri ve Dernekleri 6.10.1983'de yeniden düzenlenen 2908 sayılı Dernekler Kanununa(1) göre kurulurlar. İlk çiftçi Birliği 1930 yılında Adana'da kurulmuştur. Bu tarihten itibaren yurt çapında bir gelişme gösteren çiftçi birlikleri 1962 yılında Ankara'da "Türkiye Çiftçi Teşekkülleri Federasyonu" olarak üst örgütlenmelerini de tamamlamış olmalarına karşın, faaliyetleri başarısızlıkla sonuçlanmış ve merkez birliği de fesh edilerek ziraat odalarına devredilmiştir. Bu gün Adana Çiftçiler Birliği başta olmak üzere pek az bir kısmı yapılarını koruyabilmişlerdir.

---

(1) 4.10.1983 tarihli 2908 sayılı kanun 7.10.1983 tarihinde 18184 sayı ile Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Kırsal alandaki çiftçilerin oluşturduğu mesleki amaçlı en önemli baskı grubu Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliğidir.

İlk defa 1881 yılında çıkartılan bir tüzükle kurulan Ziraat Odaları istenilene verememiş, bunun üzerine 1912 yılında yeniden bir tüzük çıkartılmıştır. Bu tüzüğe göre ilçeler itibariyle teşekkül ettirilmeleri yoluna gidilmiştir(1). 1931 yılına kadar bu tüzüğe uygun olarak kurulan oda sayısı 297'yi bulmuştur. 1937 yılında yürürlüğe giren 3203 sayılı "Ziraat Vekaleti Vazife ve Teşkilatı Kanunu" nun 6. ve 7. maddelerinin hükümlerine göre Ziraat Odalarının canlandırılmasına çalışılmıştır. 1957 yılında çıkartılan 6964 sayılı kanun 1963 yılına kadar tüzüğe çıkartılmadığı için uygulanamamıştır. Ancak kanuna ilişkin tüzüğün çıkartılmasıyla uygulama alanı bulabilmiştir. 1971 yılında çıkartılan 1330 sayılı kanunla (2), 1984 tarihinde ise 2979 sayılı kanunla bazı değişikliklere uğramıştır(3).

1330 sayılı kanun ile her il ve ilçede birer ziraat odası ile merkezde Türkiye Ziraat Odaları Birliği adı altında merkezi bir teşkilat kurulmasını hükme bağlamıştır.

Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği kanununun 1. maddesi ziraat odalarını, "meslek hizmetleri görmek, tarım sektörünün her alanda genel menfaatlere uygun olarak gelişmesine ve devletin tarımsal plan ve programlarının gerçekleştirilmesine yardımcı olmak, çiftçilerin müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, tarımda iş, meslek ve disiplin ahlâkı ile birliğini korumak,

---

(1) TZOB ; TZOB- Ant Matbaası, ANKARA-1987, sf. 3

(2) 7 Ocak 1971 kabul tarihli 1330 sayılı kanun

(3) 14 Şubat 1989 kabul tarihli 2979 sayılı kanun

çiftçilerin birbirleriyle olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak amacıyla kurulmuş tüzel kişiliğe sahip, kamu kurum niteliğinde meslek kuruluşları" olarak tanımlanmıştır(1).

Tüm il, ilçe ve milli seviyede örgütlenmeleri düzenlenmiş olan Türkiye Ziraat Odalar Birliği (TZOB)'nin başından beri çiftçilerin gönüllü ve şuurlu katılımlarının sağlanamaması bu kuruluşların gereği gibi gelişmelerini engellemiştir. Çiftçilerin zorunlu haller dışında ziraat odalarıyla ilgilendiklerini söylemek güçtür. Bu sebeple ziraat odaları, diğer kırsal örgütlerde olduğu gibi, devletten alacağı imkânlarla ayakta durabilmektedir. Bu ise çiftçilerin devlet ve diğer kesimlere karşı özlenen ölçüde bağımsız şekilde temsil edilmelerini engellemektedir(2).

3- TARIMSAL AMAÇLI KOOPERATİFLER

Toplumların sosyal ve ekonomik gelişmelerinde pekçok faktörün etkisi olmakla beraber, özellikle 19.y.yılın ikinci yarısından itibaren kooperatifleşme hareketinin bu konuda önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Fertlerin kendi başlarına halledemedikleri ortak ekonomik ve sosyal sorunlarını karşılıklı yardım ve dayanışma suretiyle çözümlenmek düşüncesinden kaynaklanan kooperatifleşme; özellikle gelişme çabasındaki ülkelerde toplumun büyük bölümünü oluşturan ve ekonomik yönden güçsüz olan kesimini harekete geçirerek gelişmeye katkılarını sağlamada etkili bir araç olarak kullanılabilir.

---

(1) TZOB ; TZOB Kanun ve Nizamnamesi, TZOB Yay. Sayı: 1, Güven Matbaası, ANKARA-1984, sf.1

(2) DPT ; Kırsal Kalkınma VBYKP Özel İhtisas Komisyonu Raporu, sf.74

DPT Yay. No: 1960, 5.İ.K. No: 302, ANKARA-1984

Toplumun üretim gücü zayıf küçük üreticilerini ekonomik ve sosyal bakımdan güçlendirmek üzere karşılıklı yardım, dayanışma ve eşitlik ilkelerine uygun olarak örgütlen-diren kooperatif sistemin, emek ve sermaye birikiminin sağ-lanması, üretim tekniklerinin geliştirilmesi, ürünlerin de-ğerlendirilmesi, aracılardan safdışı edilerek üretici ve tü-keticinin korunması, ortakların kültür düzeyinin deneyimler-le geliştirilmesi, onlara kendi kendine yönetim yeteneğinin kazandırılarak toplumun sosyal ve ekonomik sorunlarına olan ilgilerinin arttırılması ve kısacası bu güçsüz fakat geniş kitlenin yaşam düzeylerinin geliştirilmesi suretiyle toplu-mun ekonomik ve sosyal yapısının olumlu yönde değiştirilme-sinde önemli derecede katkısı bulunmaktadır.

Tarımsal topluluklar, ticari ve sınai gelişmelerin etkisiyle, kapalı düzenden kurtuldukları an, modern anla-mıyla kooperatifçiliğin önemi ve lüzumu kendini hissettir-meye başlamaktadır. Avrupa'da tarımsal kooperatifçilik, ta-rım, ulaştırma ve gıda imalât sanayii kollarındaki teknik gelişmenin ortaya çıkardığı bir harekettir. Danimarka'da pazarlama, Almanya'da kredi ve tasarruf ve İngiltere'de ta-rımsal ihtiyaçların tedariki konularında başlamış, fakat çeşitli ülkelerde bütün bu servisleri bir araya toplayacak şekilde gelişmiştir(1).

Kırların üretim düzenini sağlama, köy ve köyler ara-sı organizasyonu kurmak ve geliştirmek Türkiye gibi çok da-ğınık bir yerleşme modeline sahip bir ülkede çeşitli tarım-sal amaçlı kooperatifler ile sağlanabileceği gerçeği ta Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda hissedilmiş ve bu yolda muhtelif tarihlerde çeşitli çabalar harcanmış olmasına

---

(1) Margaret DIGBY ; Agricultural Co-operation in Deve-
loping Countries, VI. Türk Kooperatifçilik Kongresi,
Tebliğleri, Cilt I. Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay.
ANKARA-1967, sf. 1

rağmen, tarımsal amaçlı kooperatifler hiç bir zaman bütün ülkeyi kapsayacak bir yoğunluğa ulaşamamıştır(1).

Kırsal kesimdeki itici ekonomik faktörlerin gücünü azaltmak için, kırsal nüfusun yine kırsal alandaki üretim sürecine katılması ve orada bağlanması gerekli olmaktadır. Kooperatifler kırsal nüfusu kırsal alanda tutabilecek en önemli faktördür. Marjinal koşullardaki üreticilerin üretken gücünü birleştirmek, ürkek, donuk ve yönsüz kaynaklara akışkanlık kazandırmakla, kırların yatırım ve bilgi açlığı bir ölçüde olsun tatmin edilebilecektir(2).

Özellikle kırsal alanlarda yaşayan ve imece olarak adlandırılan, işbirliği ve dayanışma geleneği Türk kooperatifçiliğinin oluşmasına neden olmuştur(3). Ülkemizde kooperatifçilik hareketi, Mithat Paşa'nın 1863 yılında Niş valisi bulunduğu sırada Pirot kasabasında kurduğu "Memleket Sandıkları" ile başlamıştır. Yalnız Mithat Paşa'nın kurmuş olduğu memleket sandıkları, bugünkü kooperatiflerden olduğu kadar o zamanda Avrupa'da görülen kredi kooperatiflerinden de farklıdır. Mithat Paşa ile başlayan bu kooperatifçilik hareketi 1867 yılında çıkartılan "Memleket Sandıkları Nizamnamesi" ile tüm yurda yayılmıştır. Sandıklar, finansman yetersizliği, denetimden yoksun olmaları ve tüzüğe uygun olmayan hareketleri gibi nedenlerle başarılı olamamışlardır. Sandıklar 1883 yılında "Menafi Sandıklar" ına dönüştürülmüş iseler de istenilen başarı sağlanamadığı için

---

(1) Necdet TUNÇDİLEK; a.g.e., sf. 181

(2) İsmail DUYMAZ; Gelişmek te Olan Piyasa Ekonomilerinde Tarımsal Kooperatifçilik Sorunlar ve Öneriler, Türkiye 2. İktisat Kongresi, "Tarım Komisyonu" Tebliğleri, Cilt V, ANKARA, 1981, sf. 451

(3) Bülent TOKAT; Yönetimde İşbirliği İlkesinin Türk Kooperatifçilik Düzenindeki Sorunsalı ve Bir Model Denemesi, Anadolu Üniv. Basımevi, ESKİŞEHİR-1985, sf. 9

1888 yılında Ziraat Bankası'nın kurulmasıyla bu bankaya devredilmişlerdir(1).

Memleket Sandıklarından 50 yıl kadar sonra Aydın'da 1914'te kurulan "Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi" de birinci dünya savaşından sonra çalışmasını, 1923'den sonra bağlamak üzere durdurmuştur. 1888-1923 yılları arasında birkaç sınırlı faaliyet alanı bulmuş kooperatif çalışmasından başka tarımsal amaçlı kooperatifçilik faaliyetine rastlanmamaktadır. Cumhuriyetin kurulmasıyla kooperatifçilik ile ilgili kurumsal düzenlemelere başlanılmıştır.

1924 yılında çıkartılan 498 sayılı "İtibari Zirai Birlikleri Kanunu" ile yurdun her tarafında itibari zirai birliklerin kurulmasına çalışılmış fakat, sınırsız sorumluluk ve zincirleme kefalet sisteminin uygulanması, ortaklığa kooperatifçilik dışında başka görevlerin yüklenmesi ve Ziraat Bankasının gerekli ilgiyi gösterememesi sonucu istenilen başarı elde edilememiştir. Bunun üzerine 1929 yılında 1470 sayılı "Zirai Kredi Birlikleri Kanunu" çıkartılmıştır(2).

1924 yılında çıkartılan 498 sayılı yasanın kısa bir süre sonra yürürlükten kalkmasına karşılık bu yasanın kalıcı özelliği devletin kooperatif hareketine geniş ölçüde müdahalesine izin veren yasaların kaynağı olmasıdır. 1929 yılında çıkartılan 1470 sayılı kanunun özelliği ise ülkemizde ilk kez geniş çapta tarım kooperatiflerinin bu kanunla oluşturulmaya başlanmasıdır(3).

-
- (1) Ziya Gökalp MÜLAYİM; Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik, Bilgi Basımevi, İSTANBUL-1975, sf. 40-46
  - (2) Necdet ÖZDEMİR; Kooperatifçilik, Ankara İkt.ve Tic. İlimler Akademisi Yay. No: 163, ANKARA, sf.50
  - (3) Dilek ŞENEL; Çok Amaçlı Tarımsal Kooperatifçilik ve Türkiye Uygulamasının Değerlendirilmesi, MPM Yay. No: 299, ANKARA-1984, sf. 79

1470 sayılı yasa ile Ziraat Bankasının sürekli denetimi altında bulunan Zirai Kredi Kooperatiflerinin, başka kredi kuruluşlarından borç almaları yasaklanmıştır. Yasanın getirdiği bir yenilik de kooperatiflerin il merkezlerinde üst birlik kurmalarına imkân tanınmış olmasıdır(1).

Fakat 1470 sayılı yasa da kısa ömürlü olmuş ve yerini 1935 yılında çıkartılan 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri kanununa bırakmıştır. 2836 sayılı bu yasa 1972 yılında 1581 sayılı kanunla değiştirilmiş ve bugüne kadar gelmiştir. Aynı yıl, yani 1935 yılında, çıkartılan tarımsal amaçlı özel bir yasa da 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri kanunudur. Bu kanun da 1985 yılında 3186 sayılı kanunla değiştirilmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Bu kanunlarla devlet kırsal alana müdahalede kooperatifleri bir araç olarak kullanmıştır ve daha sonra isimlendirilen "güdümlü kooperatifçiliği" meydana getirmişlerdir.

1935-1944 yılları arasında kalan zaman süresi genel olarak Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatiflerinin kurulma ve gelişme yılları olarak kabul edilmiştir(2). 1935-1969 yılları arasında Türkiye'de kooperatifler, 2834 ve 2836 sayılı kanunlar nedeniyle tarım kesiminde devlet vesayeti altında kurulmuş ve gelişmişlerdir. 1969 yılında çıkartılan 1163 sayılı kooperatifler kanunu, kooperatiflere devlet vesayetinin dışına çıkabilme fırsatını vermişlerdir(3). Bu vesayet sisteminin bireyler üzerindeki olumsuz etkileri sonucu kooperatifçilik, Türkiye'de devlet destek ve fonlarından yararlanma anlamına gelmektedir(4).

---

(1) Süleyman GÖKEER; Türk Kooperatifçilik Hareketi 1863-1973, ANKARA-1975, sf. 69

(2) Oğuz ÇATALOĞLU; Zirai İstihsal Kredi ve Değerlendirme Kooperatiflerinin Türkiye'nin Kalkınmasındaki Önemi, Karınca Matbaacılık, İZMİR-1966, sf. 14

(3) Cemil KIVANÇ; Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatif İşletmeleri, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay.No: 48, ANKARA-1982, sf. 111-112

(4) Doğan AVCIOĞLU; Türkiye'nin Düzeni, Cilt 11., Bilgi Yayınevi, ANKARA-1971, sf. 678

1163 sayılı yasa ile Türk kooperatifçilik hareketi yıllardan beri sözü edilen bağımsız bir kooperatifler yasasına kavuşmuş oldu. Bu yasa ile Türk Ticaret Kanununun kooperatiflere ilişkin 485-502 maddeleri yürürlükten kaldırılmıştır. Bununla birlikte yasa özel kooperatif yasalarını yürürlükten kaldırmamış yeni hükümlerin haklarında özel yasalarda herhangi bir hüküm bulunmayan bütün kooperatiflere uygulanabileceğini kabul etmiştir (1).

1163 sayılı kooperatifler yasası, kooperatiflere serbest giriş, demokratik yönetim, sermaye fazlasının kooperatifle olan işlemleri oranında ortaklara dağıtımı, sermayeye sınırlı faiz verilmesi, kooperatif eğitiminin benimsenmesi, kooperatifler arası işbirliği ve üst örgütlerin kurulması ilkelerini getirmiştir(2).

1163 sayılı kooperatifler kanunu da, tatbikatından doğan meselelerin çözülmesi ve günün şartlarına uygun hale getirebilmek amacıyla 3476 sayılı kanunla bazı maddeleri değiştirilmiş, bazı ek ve geçici maddeler konmuştur. Böylece 3476 sayılı yeni kooperatifler kanunu 25 Ekim 1988 tarih ve 19970 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Ülkemizde kırsal kesimde faaliyet gösteren 4 ayrı yasa ve anasözleşmeye bağlı kurulmuş yaklaşık 12.500 dolayında tarımsal amaçlı kooperatif bulunmaktadır.

Tarımsal kooperatiflerde ortak sayısının kırsal nüfusumuzla karşılaştırdığımızda ülkemiz tarımında kooperatifleşme oranının ancak % 14 civarında olduğu görülmektedir. Bu durum ülkemizde kooperatifleşmenin çok düşük olduğunu

---

(1) Zeynep SINA; Kooperatifçiliğin Temelleri, D.E.Ü., İ.İ.B.F. Teksiri, No: 279, İZMİR-1989, sf. 91

(2) Turan GÜNEŞ; Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Milli Ekonomimize Etkileri, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay. No: 49, ANKARA-1983, sf. 31

göstermektedir.

Tablo: 6 Ülkemizde 31.12.1988 tarihi itibariyle Tarımsal Amaçlı Kooperatifler ve Türleri

Kooperatif Türü	Koop. Sayısı	Koop.ort. sayısı
1- Çay İstihsal ve Satış Koop.	107	107.661.-
2- Elektrik Üretim Koop.	3	57.-
3- Hayvan Ürün.Ted.ve Paz.Koop.	172	9.975.-
4- Köy Kalkınma Koop.	5.374	478.838.-
5- Orman Köyleri Kal.Koop.	2.010	193.189.-
6- Pancar Ekici.İstih.Koop.	24	1.253.781.-
7- Su Ürünleri Kooperatifi	419	21.508.-
8- Toprak-Su Kooperatifleri	1.460	137.306.-
9- Tarım Kredi Kooperatifleri	2.426	1.516.749.-
10- Tarım Satış Kooperatifleri	464	612.786.-
11- Tütün Tarım Satış Kooperat.	22	-
	12.481.	4.331.850.-

Kaynak : Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
Tarım Orman Ve Köy İşleri Bakanlığı

Bugün ülkemizdeki tarımsal amaçlı kooperatiflere ilişkin yasaları şu şekilde sıralayabiliriz :

- 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu
- 3186 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu
- 1196 sayılı Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu
- 1163/3476 sayılı Kooperatifler Kanunu.

Bu 4 ayrı yasaya göre kırsal alanda faaliyet gösteren 11 çeşit tarımsal amaçlı kooperatiflerden, Tarım Satış ve Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Sanayi ve Ticaret Bakanlığına, 9 tanesi de Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığına bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Bu kooperatiflerden sadece Tarım Kredi Kooperatiflerinin merkez birliği bulunmakta olup, Köy Kalkınma Kooperatiflerinin merkez birlikleri tasviye edilmiş, Tarım Satış kooperatiflerinin merkez birliği ise işlerliğini yitirmiştir.

Ortak sayıları açısından Tarım Kredi, Tarım Satış, Pancar Ekicileri İstihsal ve Köy Kalkınma Kooperatifleri ön sıralarda yer almaktadır. Fakat bunlardan Tarım Kredi ve Tarım Satış kooperatifleri devlet etkinliğinin çok fazla olduğu ortakların yönetimde sorumluluklarının son derece sınırlı olduğu kooperatiflerdir. Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri, tamamen Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. ne bağlı olarak pancarın toplanması ve Şeker fabrikalarına teslimini yapmasına rağmen direkt olarak devletten etkilenmedikleri için ortada bir konuma sahiptirler.

Bağımsız ve kırsal alandaki bireylerin biraraya gelmesiyle kurulmuş olan Köy Kalkınma kooperatifleri ise finansman, yönetim, eğitim, denetim eksikliği vb. gibi nedenlerle istenilen başarıyı elde edememişlerdir.

Yurdumuzdaki tarımsal amaçlı kooperatiflerin toplam öz kaynakların % 75'inden fazlası Tarım Kredi ve Tarım Satış kooperatifleri ve bunların üst birliklerine aittir. Ayrıca tarımsal amaçlı kooperatiflerin sağladıkları toplam yabancı kaynakların da % 95'inden fazlası bu kooperatifler tarafından kullanılmaktadır(1).

---

(1) Doğan SALMAN; Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin Dünyü-Bugünü-Yarını, Karınca Dergisi, Sayı: 548, Ağustos-1982, ANKARA- sf. 13

Türkiye'de kooperatifçiliğin şimdiye kadar gelişmesi kooperatiflerin amaçlarını gerçekleştirecek seviyede olmamıştır. Türk kooperatifçilik hareketinin gelişmesini hızlandırmak için kooperatiflerin finansman, mevzuat, yönetim, üst örgütlenme, eğitim ve araştırmayla ilgili meselelerin çözümü yolunda gerekli tedbirlerin alınmasına ihtiyaç vardır(1).

Tarımsal işbirliğinden beklenen faydaların tam anlamıyla gerçekleştirilmesi, her ülkenin kendi yapısına uygun işbirliği modellerini uygulamasına bağlıdır. Az gelişmiş ülkelerde diğer birçok konularda olduğu gibi tarımsal kooperasyon (birleşme) konusunda da yapılan en büyük hata, gelişmiş ülkelerdeki şartlar altında çok iyi sonuçlar veren modellerin, hiçbir adaptasyon yapılmadan girilmeden aktarılmaya çalışılmasıdır. Bu durum kalkınmanın sadece maddi üretim faktörlerinin bir fonksiyonu olmadığını ortaya koymaktadır(2).

Devletin tarımsal kooperatifçiliği geliştirmek için çalışması ve gereğinde önemli ölçüde bu alana kaynak aktarması yeterince başarılı olmaya yetmemiştir. Çünkü devletin çabaları sadece belli bir modelin kanun çıkartılarak uygulanması şeklinde oldukça verimsiz bir yöne kanalize edilmiştir. Kooperatif statü dışında ve içinde, özellikle tarımsal üretimde kooperasyonu sağlayacak sosyal, kültürel, ve iktisadi tedbirler alınamamıştır.

Bu olgunun doğal sonucu olarak kooperatifçilik iktisadi ve toplumsal açıdan gerekli etkinliğe kavuşamamıştır.

-
- (1) Ahmet ÖZÇELİK; Türkiye'de Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin 1970-1987 Dönemindeki Gelişme Durumu, Karınca Dergisi, Sayı:610, Ekim-1987, ANKARA- sf. 16
Ziya Gökalp MÜLAYİM; Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik, Bilgi Yayınevi, 1975, İSTANBUL, sf. 420
Nazif GÖKKAYA; "Tarımsal Kooperatiflerin Genel Durumu", Tarımsal Üretim Kooperatifçiliği Semineri, 29-30 Mayıs 1978, Ankara TCZB Kooperatifler Müfettişleri Mesleki Dayanışma Derneği Yay. No: 2, sf. 96-98
- (2) Resul İZMİRLİ; Tarımsal Üretimde Kooperasyon ve Türk Tarımına Uygulanabilirliği. Türk Kooperatifçiliği...

İKİNCİ BÖLÜM

I- KIRSAL ALANDAKİ BİREYLERİN SOSYO-EKONOMİK AÇIDAN ÖRGÜTLENMELERİNDE KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN ROLÜ

Çalışmamızın birinci bölümünde incelediğimiz, kırsal alandaki bireylerin örgütlenmesinde önemli bir yer tutan tarımsal kooperatiflerden Köy Kalkınma Kooperatiflerinin, kırsal alanın örgütlenmesi ile ilgili olarak yaptıkları sosyo-ekonomik etkileri araştırmaya çalışacağız.

Ülkemizde köy ve köylü sorunlarıyla, köy kalkınmasının tek bir çözüme indirgenemeyecek kadar karmaşık ve çok yönlü olan sorunlarının çözümünde ortaya çıkan kalkınmaya dönük ve çok amaçlı bir yaklaşımı içeren köy kalkınma kooperatifleri önemini ve güncelliğini daha da arttırmaktadır.

Köy kalkınma kooperatifleri modeli, köy ve köylü sorunlarına getirdiği çok yönlü yaklaşımı ile kırsal kooperatifçilik içinde önemli bir yer tutmaktadır. Köy kalkınma kooperatiflerinin en önemli özelliklerinden bir tanesi kalkınmaya salt kırsal ölçekte ve kendi içinde çözümler aramaktan ziyade, kırsal kent ve kırsal toplulukla kentsel topluluk arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılmasını gerçekleştirmeye çalışmasıdır. İşte biz burada köy kalkınma kooperatiflerinin kırsal alandaki yapısal değişimde oynadığı rolü incelemeye çalışacağız.

A- KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN KURULUŞ VE İŞLEYİŞLERİ

Kırsal alandaki bireylerin sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını sağlamak için kurulan çok amaçlı köy kalkınma kooperatifleri daha sonra da belirtileceği gibi tek amaçlı tarım kooperatiflerine (Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri)

nisbetle çok yeni sayılabilir. Nitekim tarım kredi kooperatiflerinin tarihçesi 1863'e, tarım satış kooperatiflerinin kuruluşu 1911'e kadar gittiği halde, köy kalkınma kooperatifleri 1965 yılında Türk Ticaret Kanununun kooperatif şirketlere ilişkin hükümlerine göre kurulmağa başlamıştır. Daha sonra 1969 yılında çıkartılan 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa intibak ettirilmişlerdir.

1- KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ

Ülkemizde kırsal alandaki bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak, tedarik ve pazarlamadaki etkinliklerini arttırmak amacıyla çeşitli kooperatifler kurulmuştur. Özellikle 1960'lardan sonra Anayasa gereği olarak kooperatifleşmeye önem verilmeye başlanması, kalkınma plân ve programlarında kooperatiflerden toplumsal kalkınmada etkili bir araç olarak söz edilmesi ve kooperatif işletmelerin etkinliğini arttırmak için bazı tedbirler üzerinde durulması kooperatifleşme hareketini hızlandırmış, kooperatif sayısında ve çeşitlerinde artma, çok amaçlı kooperatifleşmeye doğru bir gelişme meydana gelmiştir.

Kooperatifler, köylünün dünyası olan köyün dışındaki dünya ile alışverişini düzenleyecek, üretimini pazar ihtiyaçlarına göre yapmasını sağlayacak, kısacası milli ve mahalli kalkınma çabalarını uyumlu bir hale getirerek, küçük topluluklara ilk itici gücü sağlayacak araç olarak görülmüşlerdir(1).

Köy kalkınma kooperatifleri, modeli çok amaçlı bir tarımsal kooperatifçilik yaklaşımı ile kırsal kalkınmada bir araç olarak önemli bir yer tutmaktadır. Kuruluş tarihleri kesin olarak bilinmemekle beraber 1965 yılında sayıla

---

(1) Leyla SAYAR; a.g.e., sf. 16

rının 58 olduğu saptanmıştır(1).

1965'ten bu yana köylünün dinamik yapılı ve çeşitli ekonomik faaliyetlere elverişli bir kooperatif tipi isteğinin yanında, Devletin kooperatifçiliği sosyal ve ekonomik kalkınmanın bir vasıtası gören politikasının desteği ile köy kalkınma kooperatifleri kurulmaya başlanmıştır(2).

Köy kalkınma kooperatiflerinin kurulmasında ilk itici gücü 1963 yılında kurulan Köyİşleri Bakanlığı ile İş ve İşçi Bulma Kurumunun ortaklaşa hazırlayıp uygulamaya koydukları "Dış Ülkelere İşgücü Gönderilmesinde Kooperatif Kurran Köylere Öncelik Tanınması Projesi" olmuştur.

Köy kalkınma kooperatifleri başlangıçta iki temel fikre dayalı olarak ele alınmışlardır(3).

- Yabancı ülkelere giden işçilerin tasarruflarını, memlekete çekip, özellikle tarım alanına yöneltmek,
- Kooperatifleri köy kalkınmasında önemli bir araç olarak kullanmak.

Projenin amacı, köy kalkınmasını gerçekleştirmek için kooperatifçiliği teşvik ve kurulan kooperatiflere zorunlu sermayenin sağlanması maksadiyle de ortaklarını öncelikle dış ülkelere çalışmaya göndermek, diğer bir deyimle

---

(1) Ziya Gökalp MÜLAYİM; Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik, Bilgi Yay. İSTANBUL-1975, sf. 369

(2) Ahmet TURAN; Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Dünyü ve Bugünü; Kooperatifçilik Dergisi, Sayı: 82, Ekim-Kasım-Aralık-1988, ANKARA, T.K.K. Yay. sf. 28

(3) DPT ; Kooperatifçilik Sorunları Araştırması, ANKARA-1972, sf. 374

bir kısım köylerde iktisadi kalkınmayı sağlamak amacıyla dış ülkelere gönderilmeden köyleri bir kooperatif bünyesinde toplamaktır. Bakanlık ile ilgili kuruluşlar arası komitece ele alınan söz konusu projenin pilot çalışmalar şeklinde tatbikatına 1965 yılında başlanmış ve projenin yürütücüsü olan Köyleri Bakanlığınca 12 köy kooperatifi ele alınıp, ortaklarının 1965 yılının Ekim ayından itibaren dış ülkelere gönderilmesine başlanmıştır(1).

Köy kalkınma kooperatifleri esas olarak yurt dışına giden işçilerin tasarruflarını özellikle kırsal alanların kalkındırılmasında değerlendirmek gibi ekonomik geçerliliği olan bir sisteme dayandırılarak kurulmuşlardır. Bunun gerçekleştirilebilmesi için kamu, köy kalkınma kooperatiflerini bir araç olarak kullanmak istemiştir. Proje yurt dışına giden işçilerin tasarruflarını değerlendirebilecekleri bir alan göstermesi gibi ekonomik önceliği yanında, yurt dışında bulunan işçilerin yurda dönüşlerinde köyün kalkındırılmasında dışarıda edindikleri teknik bilgi ve yeteneklerle, köy önderi olabileceklerini ve böylece eğitim açısından da istenileni verebilecekleri düşünülmüştür.

Kısacası köylünün ekonomik ve toplumsal yönden kalkınmasını sağlamak bakımından kooperatifçiliği teşvik etmek ve kırsal alanda kurulan kooperatiflerin yatırım projelerine sermaye temini için ortaklarını öncelikle dış ülkelere göndermek, projenin amacını oluşturmuştur(2).

Bütün bu geçerli nedenlerle uygulamaya konan projenin çelişkisi devletin kooperatifleşmesini istediği sosyal

---

(1) Mesut BAŞKAYA; Mukbil BİRERÇİN; İşgücü İhracı ve Köylerde Kooperatifleşmenin Başarı Şartları; Tarımsal Kalkınmada Kooperatifçilik, VI. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, Cilt I, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayını, ANKARA-1967, sf. 16-17

(2) H. Sami GÜVEN; Kırsal Yapıda Bir Değişim Aracı Olarak Köy Kalkınma Kooperatifleri; Anne İdaresi Dergisi; Cilt 15, Sayı: 2, Haziran 1982, ANKARA, sf. 25

grupları köyde kalanlar değil de, yurt dışına göç hareketine katılanların oluşturmasıdır. Ayrıca kırsal kesimden yurt dışına çalışmaya giden köylüleri, dış ülkelerden döndükten sonra değil de, daha gitmeden önce kooperatiflerde toplama olgusu belirlenmiştir(1).

1965 yılında uygulamaya konan proje, ortaklarının yurt dışına gitmek için araç olarak kullandıkları, üzerinden bazı çıkar gruplarının ve köyün kalkınmasını hiç bir zaman etkin biçimde sağlayamayacak küçük projeleri uygulamaları sonucu proje başarılı olamamıştır. Böylece köy kalkınma kooperatifleri halk arasında "Almanya Kooperatifleri" diye anılmaya başlamıştır(2).

Köy kalkınma kooperatiflerinin başarısız olmalarının bir diğer nedeni de, kooperatiflerin çoğunun işçi gönderme işinin bitmesiyle fonksiyonlarını yitirmeleri, yapılan yatırımların yarım bırakılması ve bitmiş olan işletmelerin de ortaklarının büyük bir bölümünün yurt dışında olması nedeniyle, yönetim ve denetim açısından karşılaştıkları karmaşık sorunlar sonucu iflas etmeleridir.

1967 yılından itibaren kamu, uyguladığı projelerdeki aksaklıkların düzeltilmesi için ve meydana gelen köy kalkınma kooperatifleri enflasyonunu önleyebilmek için köy yatırımlarına esas olacak projelere öncelik verilmesi ve kooperatiflere sağlanacak yardımlar bir yönetmelikle düzenlenmiştir.

1974 yılına kadar bazı dönemlerde azalan bazı dönemlerde artış göstererek devam eden kooperatif sayıları bu tarihten sonraki yıllarda yabancı ülkelerin Türk işgücüne

---

(1) H. Sami GÜVEN; a.g.m., sf. 26-27

(2) M. Tanju AKAD; a.g.m., sf. 145

olan taleplerinde önemli düğmeler olmasına karşın, kooperatif sayısındaki hızlı artış sürmüştür. 1965'te sayıları 58 olan köy kalkınma kooperatifleri 1966'da 558'e, 1971'de 2270'e, 1973 sonunda 4514'e ve 1974 yılında da 6000'e ulaşmıştır(1). Bu artışlarla, CHP ağırlıklı hükümetlerin programlarında önemli bir yer tutan "Halk Sektörü" örgütlenmesi içinde kooperatiflere ve özellikle yurt dışındaki işçilerin katılımına dayalı kooperatif işletmelerine verilen ağırlığın etkin olduğu söylenebilir. Anılan hükümetlerin kalkınmayı köylüden başlatma, köysel yerleşimi düzenleme ve köyde tarımsal sanayiler oluşturma yönündeki tercihlerinde, köy kalkınma kooperatiflerine özel bir önem verilmiştir(2).

1973 yılında Almanya'nın işçi alımını durdurması üzerine kamunun uygulamaya koyduğu proje uygulamadan kaldırılmış, köy kalkınma kooperatiflerinin yatırımlarının büyük bölümü yarım kalmıştır. 1973 yılından sonra Köy İşleri Bakanlığınca alınan tedbirlerle kooperatifçilik ilkelerine uygun bir çalışma yapılmıştır. 1974 yılında uygulamaya başlanılan "Tarımsal Köy Kooperatiflerine ve Üst Örgütlerine Yapılacak Devlet Yardımının Tahsis ve Sarf Şekli Hakkındaki Yönetmelik" gereğince köy kalkınma kooperatiflerine hibe ve kredi şeklinde yardımlarda bulunulmaya başlanmıştır(3).

1973 yılından sonra kurulan köy kalkınma kooperatiflerinin daha sağlıklı bir yapıya sahip oldukları söylenebilir. Çünkü daha önce kurulmuş olan bir çok kooperatif, ortakları yurt dışına gittikten sonra dağılmışlardır.

---

(1) Z. Gökalp MÜLAYİM; a.g.e., sf. 369

(2) H. Sami GÜVEN; a.g.m. sf. 29

(3) İ. Akin ŞEHİRLİOĞLU; Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim, T. Koop. Kurumu Yayını, No:50, ANKARA-1983, s. 25-27

Tablo: 7'den de görülebileceği gibi köy kalkınma kooperatifleri 1965 yılından itibaren 1981 yılına kadar sayıca çok büyük bir artış göstermiş, sayıları 1970'de 2260'a, 1975'de 6179'a, birlik sayısı da 46'ya çıkmıştır. Köy kalkınma kooperatiflerinin gerek ortak sayısı açısından gerekse kooperatif sayısı açısından en fazla olduğu yıl 1981'dir. Bu tarihten sonra köy kalkınma kooperatiflerinde sayısal bir gerileme gözlenmektedir. Nitekim, 1984'de 6354 olan kooperatif sayısı 1988 sonu itibarıyla 5374'e, ortak sayısı da 650.000'den 478.838'e düşmüştür. Aynı dönemde birlik sayısı da düşüş göstermiştir. 2 tane olan Merkez birliği sayısı da tasfiye edilerek kapatılmışlardır. 1981 yılından sonra köy kalkınma kooperatiflerinde fesh edilen kooperatif sayısı yeni kurulan kooperatif sayısından daha fazla olmuştur.

Tablo:7 Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Sayısal Gelişimi

Yıllar	Kooperatif Sayıları	Ortak Sayıları	Birlik Sayısı	Merkez Birliği
1965	58	170.000.-	-	-
1970	2260	600.000.-	6	-
1975	6179	967.000.-	46	1
1980	7441	585.221.-	82	2
1981	7626	685.221.-	82	2
1982	6547	685.221.-	79	2
1983	6530	650.000.-	79	2
1984	6354	650.000.-	80	-
1986	5464	512.572.--	79	-
1987	5466	478.838.-	61	-
1988	5374	478.838.-	61	-

Kaynak : T.D.G.M Daire Başkanlıkları Görev ve Çalışmaları, sf. 8
Ziya Çağlar; The Types And Numbers of Kooperatives in Turkey; Cooperation in Turkey; October-1988, Number: 9, ANKARA, sf.40
Ahmet Turan; Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Dünü ve Bugünü;..... s. 139

1987 sonu itibariyle 5374 kooperatifin illere göre dağılımı Tablo: 8'de görülmektedir. Tablodan da görüleceği gibi köy kalkınma kooperatiflerinin illere göre dağılımında bir dengesizlik görülmektedir.

Tablo: 8-Köy Kalkınma Kooperatiflerinin İllere Göre Dağılımı (31.12.1988)

İller	KKK	İller	KKK	İller	KKK
1- Adana	136	24- Erzincan	55	47- Mardin	39
2- Adıyaman	8	25- Erzurum	70	48- Muğla	129
3- Afyon	132	26- Eskişehir	38	49- Muş	36
4- Ağrı	4	27- Gaziantep	63	50- Nevşehir	23
5- Amasya	31	28- Giresun	82	51- Niğde	66
6- Ankara	269	29- Gümüşhane	86	52- Ordu	61
7- Antalya	119	30- Hakkari	9	53- Rize	17
8- Artvin	73	31- Hatay	114	54- Sakarya	73
9- Aydın	72	32- Isparta	33	55- Samsun	56
10- Balıkesir	171	33- İçel	176	56- Siirt	31
11- Bilecik	39	34- İstanbul	77	57- Sinop	37
12- Bingöl	17	35- İzmir	183	58- Sivas	149
13- Bitlis	11	36- Kars	89	59- Tekirdağ	93
14- Bolu	58	37- Kastamonu	192	60- Tokat	139
15- Burdur	64	38- Kayseri	124	61- Trabzon	59
16- Bursa	193	39- Kırklareli	196	62- Tunceli	37
17- Çanakkale	125	40- Kırşehir	33	63- Urfa	24
18- Çankırı	49	41- Kocaeli	35	64- Uşak	39
19- Çorum	77	42- Konya	192	65- Van	27
20- Denizli	89	43- Kütahya	65	66- Yozgat	62
21- Diyarbakır	35	44- Malatya	108	67- Zonguldak	120
22- Edirne	149	45- Manisa	82		
23- Elazığ	40	46- K. Maraş	94		
					5374
					=====

Köy kalkınma kooperatiflerinin sayı bakımından en yoğun olduğu iller Adana, Ankara, Konya, Kastamonu, İzmir, Balıkesir, İçel, Edirne, Zonguldak, en az yoğun olduğu iller Bitlis, Adıyaman, Hakkari, Ağrı, Bingöl, Rize, Van, Kırşehir ve Nevşehir illeridir.

Köy kalkınma kooperatiflerinin bölgelere göre dağılımını gösteren Tablo-9 incelendiğinde kooperatiflerin en yoğun olduğu bölgenin Karadeniz, İçanadolu ve Marmara bölgeleri iken, en az yoğun olduğu bölgelerin ise Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu bölgeleri olduğu görülmektedir.

Tablo: 9 Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Bölgelere Göre Dağılımı

Bölgeler	Bölgedeki İl Sayısı	Köy Kalkınma Kooperatifleri Sayısı
Akdeniz Bölgesi	7	736
İçanadolu "	10	1005
Marmara "	10	1051
Karadeniz "	14	1088
Doğu Anadolu "	12	503
Ege Bölgesi	8	791
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	6	200
	<u>67</u> =====	<u>5374</u> =====

Kaynak : TOKB, TDGM

Köy kalkınma kooperatifleri ülkemizde gerçek anlamda kurulmuş ilk çok amaçlı kooperatiflerdir. Tarım Kredi ve Tarım Satış kooperatiflerinde çok amaçlı kooperatifler olma yolundaki çalışmalara rağmen, tarım kredi kooperatiflerinin esas amacı üreticinin ihtiyacı olan kredinin en uy-

gun şartlarla temin edilmesi, tarım satış kooperatiflerinin asıl amacı ise çiftçinin ürününün en iyi şekilde değerlendirilmesidir. Köy kalkınma kooperatifleri ise ileride belirteceğimiz gibi kırsal alana yönelik tüm hizmetleri yüklenmişlerdir. Bu nedenle çok çabuk gelişip yayılmışlardır. Fakat bugün kendilerinden beklenilene yerine getirememelerinin nedenlerine yine ileride daha ayrıntılı olarak değineceğiz.

2- KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN AMAÇLARI VE TÜZEL KİŞİLİK KAZANMALARI

Köy kalkınma kooperatiflerinin kırsal alanın köylülükten kurtulması ve dönüşüm sürecini üç boyutlu olarak değiştirmesinin öngörülmesi 1978 yılında zamanın Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanı tarafından belirtilmiştir(1). Buna göre;

- 1.ci boyutuyla tarım sanayileşecektir.
- 2.ci boyutuyla kırsal alan kentleşecektir.
- 3.cü boyutuyla köylü, dönüşüm geçirecek ve ekonomik örgütlerine kavuşarak, tarım kesiminde çalışanlara dönüşecektir.

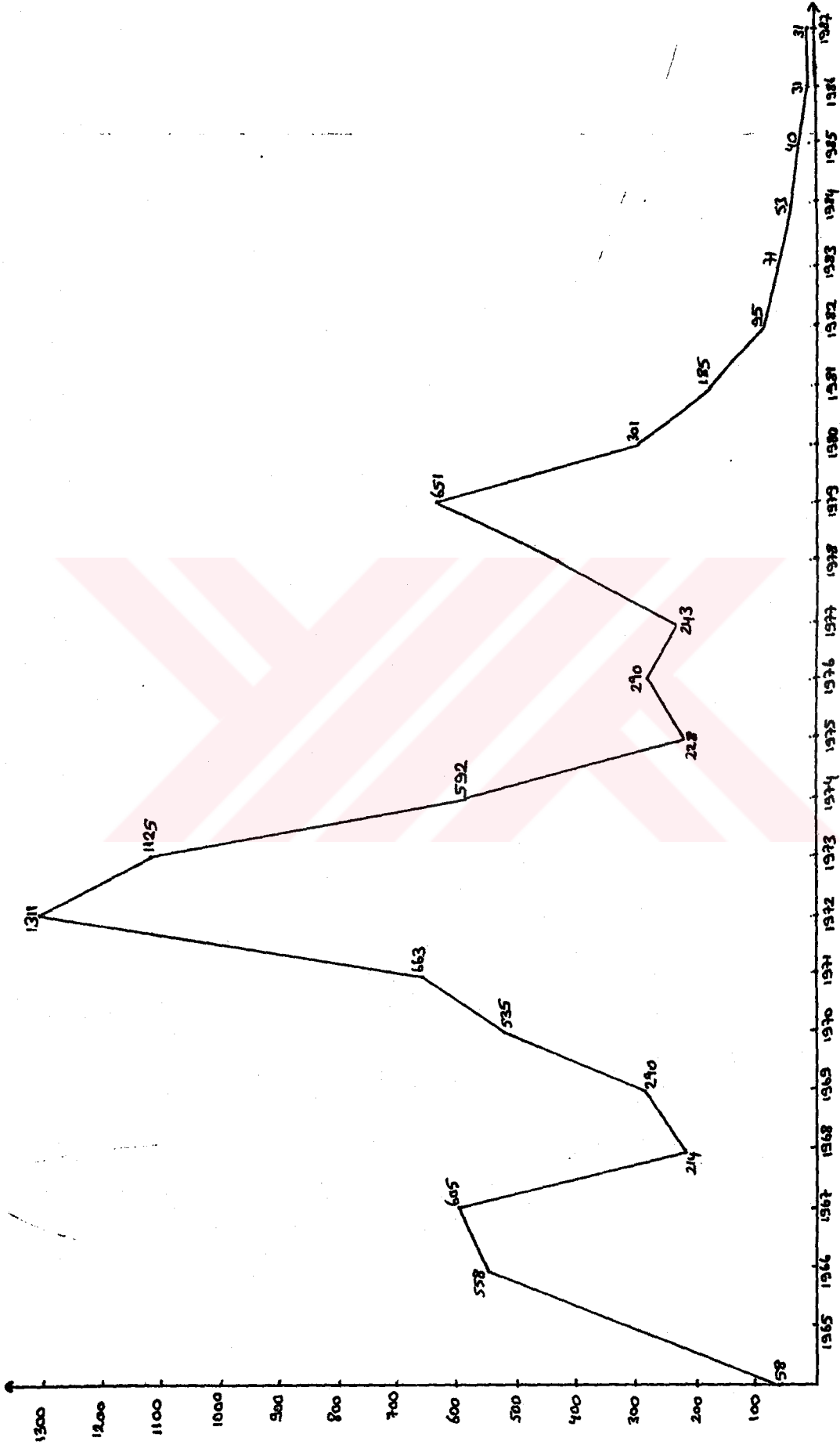
Bu değişimin gerçekleştirilmesi için 1969 yılında çıkartılan 3476 sayılı kanunla değişik 1163 sayılı kanuna göre hazırlanan 8.2.1989 tarih ve 000008 sayılı örnek ana sözleşmesinin 6. maddesinde kuruluş amaçları şu şekilde açıklanmıştır.

a) Ortakların her türlü bitkisel, hayvancılık, ormancılık konularındaki istihsalini geliştirmek ve ihtiyaçları ile ilgili temin, tedarik, işletme, pazarlama, değerlendirme faaliyetlerinde bulunmak,

---

(1) Ali TOPUZ'un 27 Mart 1978'de Ankara Toprak-Su Araştırma Konseyi toplantısında yaptığı konuşmadan,

Tablo: 10 K.K.K.lerinin Yıllara Göre Kuruluş Dağılımının Seyri

Kaynak: 1) Ahmet Turan; K.K.K.'nin Dünü ve Bugünü, Kooperatifçilik Dergisi, Sayı: 82, Ekim-Kasım-Aralık-1988, T.K.K.Yay. ANKARA-1985, sf. 35

2) TDGM Daire Başkanlıkları Görev ve Çalışmaları: T.O.K.Bak. Yayını, ANKARA-1987, sf. 9

b) Ortaklarının ekonomik ve sosyal yönden gelişmelerine yardımcı olmak, iş sahası temin etmek,

c) Ortaklarının ekonomik gücünü arttırmak için tabii kaynaklardan faydalanmak, el ve ev sanatları ile tarımsal sanayinin gelişmesini sağlayıcı tedbirler almaktır.

Daha önce her çeşit tarımsal amaçlı kooperatiflerin ayrı anasözleşmesi var iken (Köy Kalkınma Kooperatifleri Anasözleşmesi, Su Ürünleri Kooperatifi Anasözleşmesi, Toprak-Su Kooperatifleri Anasözleşmesi gibi) yukarıda belirttiğimiz Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığının 8.2.1989 tarih ve 000008 sayılı onayı ile tüm tarımsal amaçlı kooperatifler için hazırlanan anasözleşme sayısı 4'e indirilmiştir. Bunu gerçekleştirebilmek için 4-5 kooperatif için ortak bir anasözleşme düzenlenmiştir. Köy Kalkınma Kooperatifleri, Orman Köyleri Kalkınma Kooperatifleri, Hayvan Üreticileri Tedarik ve Pazarlama Kooperatifleri ile Çay İstihsal ve Satış Kooperatifleri örnek ana sözleşmeleri "Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Anasözleşmesi" şeklinde birleştirilmiştir.

Tarımsal kalkınma kooperatifi tip anasözleşmesinin 7.ci maddesinde köy kalkınma kooperatiflerinin yukarıda belirttiğimiz amaçlarına ulaşabilmek için seçebilecekleri çalışma konuları sıralanmıştır. 18 konudan oluşan bu sıralama da özetle, tarımsal işletmelerin planlanması, ihtiyaç duyulan taşınır ve taşınmaz malların, araç ve gereçlerin temini, kooperatife alınacak donatım araçlarının üreticilere dağıtımını, ürünlerin depolanması, işlenmesi ve pazarlanması, hayvancılığın geliştirilmesi, orman üreticilerinin ortaklara ekonomik katkıda bulunması için lüzumlu faaliyetlerin yapılması gibi fonksiyonları esas almaktadır.

Köy kalkınma kooperatifleri 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa dayalı anasözleşmeleri gereğince kurulurlar ve çalışırlar.

Buna göre, bir köy veya çevresinde kooperatif kurmak isteyen kişiler, Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı'nın Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğünün mahalli teşkilatına başvurarak, kurulması istenen kooperatifin ön etüdüleri yapılırlar. Bu etüdülerde yakınlarda aynı tip bir kooperatifin bulunup bulunmadığı, köyün ve çevresinin potansiyeli ile istenen çalışmaların yapılıp yapılamayacağı ve nasıl bir proje uygulanacağı araştırılır. Bu araştırmanın sonucu olumlu olursa gerekli kuruluş izni verilerek, kuruluş işlemlerine geçilir(1).

Kuruluş işlemleri 1163 sayılı yasaya dayalı olarak 1989'da yeniden düzenlenen tip anasözleşmeye göre yerine getirilir. En az 15 kurucu ortağın noter huzurunda imzalararak hazırladıkları anasözleşme Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığına verilir. Bakanlığın kuruluş izni vermesi halinde, kooperatif merkezinin bulunduğu yer ticaret siciline tescil ve ilan olunur. Böylece kooperatif tüzel kişilik kazanır.

Kuruluş işlemleri tamamlandıktan sonra, etüdüleri yapılarak proje konusu tesbit edilmiş olan ve projesi uygulamaya kabilecek köy kalkınma kooperatiflerinin projeleri Devlet Planlama Teşkilatına gönderilir. Devlet Planlama Teşkilatınca vize edilen projeler Kooperatifler Destekleme Genel Müdürlüğünün yıllık yatırım programlarına girer ve bu projelerin ödenekleri yatırım ve transfer harcaması olarak bu genel müdürlüğün bütçesi içinde yer alır(2).

---

(1) TOKİ; Teşkilatlanma Çalışmaları ile İlgili Tamim; Tamim No:1986/1, 2.1.1986, T.O.K. Bakanlığı T.D.G. Müdürlüğü Teşkilatlanma Dairesi Başkanlığı, ANKARA-1986, sf. 1

(2) İ. Akın ŞEHİRLİOĞLU; Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim; Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay. No: 50, ANKARA-1983, sf. 29

1163 sayılı Kooperatifler Kanununun 4. maddesine göre kooperatifin anasözleşmesinde kooperatifin çalışma konusunun bulunması şart tutulmuştur. Bunun için köy kalkınma kooperatifleri anasözleşmesinin 7. maddesinde 18 adet çalışma konusu saptanmıştır. Kooperatif bu çalışma konularından bir veya birkaçını benimseyip, anasözleşmesinde yer verebilir. Kuruluş işlemlerini tamamlayan ve çalışma konusunu saptayan köy kalkınma kooperatifi kuruluş amacını gerçekleştirmek için Kooperatifler Destekleme Genel Müdürlüğünce saptanan projelerden kendisine uygun olanı seçer. Bakanlık projeyi kooperatife teknik yardım olarak da verebilir.

3- KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN YÖNETİMLERİ

Türkiye'de kırsal kesim kooperatifleri başından beri yukarıdan aşağıya doğru kurulmuş ve yönetilmişlerdir. Yine yukarıdan kurulduğu halde bu çemberin dışına çıkma olanağı bulan yegane aday köy kalkınma kooperatifleri olmuştur.

Köy kalkınma kooperatiflerinde, yönetime ilişkin hakların kullanılmasında yetkili bulunanlar, sermayeyi temsil eden pay senetlerini ellerinde bulunduranlar olmayıp, sermaye payları ne olursa olsun, o kuruluş bünyesinde yer alan ortakların kişilikleridir. Bu bakımdan köy kalkınma kooperatiflerinin ve genel olarak tüm kooperatif kuruluşlarının yönetimi demokratik bir hüviyet taşımaktadır.

Tarımsal kalkınma kooperatifi anasözleşmesine göre köy kalkınma kooperatiflerinin organlar;

- 1- Genel Kurul
- 2- Yönetim Kurulu ve
- 3- Denetçilerden

meydana gelir.

Genel kurul bütün ortakları temsil eden en yetkili organdır. Genel kurulun, anasözleşmeyi değiştirmek, yönetim kurulu üyelerini, denetçileri ve gerektiğinde tasfiye kurulunu seçmek, işletme hesabıyla bilanço ve gerektiğinde gelir-gider farkının bölüşülmesi hakkında karar vermek gibi kooperatifin genel politika ve yapısıyla ilgili görevleri ve yetkileri vardır(1).

Yönetim kurulu, kanun ve anasözleşme hükümleri içinde kooperatifin çalışmasını yöneten ve onu temsil eden yürütme organıdır.

Yönetim kurulu 5 asil ve 5 yedek üye olmak üzere bir yıl müddetle Genel kurul tarafından seçilirler. Yönetim kurulu üyeleri yeniden seçilme haklarına sahip oldukları gibi tüzel kişilerinde yönetim kuruluna seçilme imkânları vardır.

Yönetim kurulunun görevlerini de şöylece özetleyebiliriz(2):

- Kooperatif işlerinin gayesine uygun olarak yürütülmesi,
- Kooperatifin 3. şahıslara karşı temsil edilmesi,
- Genel kurul ve yönetim kurulu tutanaklarının, gerekli defterlerin ve ortak listelerinin düzenli bir şekilde tutulması ve saklanması,
- İşletme hesabı ve bilançosunun kanuna uygun olarak hazırlanması ve hazır bulundurulması,

---

(1) TOK Bakanlığı T.D.G.M.; Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Anasözleşmesi: ANKARA-1989, sf. 20, madde, 52

(2) TOK Bakanlığı T.D.G.M.; Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Anasözleşmesi; madde 77, sf. 28

- Genel kuruldan alınan yetki ile işlerin görülmesi için gerektiğinde ortakları görevlendirmek, müdür, memur, işçi ve müstahdem almak ve çalıştırmak vb. gibi.

Yönetim kurulu görevlerinden bir kısmını dışarıdan istihdam edebilecekleri profesyonel bir yöneticiye bırakabilir. Kooperatif kuruluşlarının bir yardım derneği olmadığı göz önüne alınarak, modern işletmecilik prensipleri dahilinde yönetilmeleri gerekmektedir. Çünkü kooperatif kuruluşlarının kuruluş gayesi ortaklarıdır. Ortaklarının ekonomik yararlarını, ihtiyaçlarını karşılayıp, sağlamak ve korumak amacı ile kurulurlar. Kooperatif ortakların örgütlenmesi olayıdır.

Kooperatiflerin başarı veya başarısızlıkları, gayelerine ulaşabilme veya ulaşamama öncelikle ortağın yapısı, haklarını kullanmasının yanında görevlerini de yapmasına bağlıdır. Bağlılığını kaybetmiş ortaklardan kurulu kooperatifler başarısızlığa mahkûmdur.

4- KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN FİNANSAL YAPISI

Daha önce belirtildiği gibi, kırsal kalkınmada kooperatiflerin büyük rol oynadığı bilinmektedir. Ancak, kooperatiflerin amaçlarına uygun bir şekilde üzerlerine düşen görevleri yerine getirebilmeleri için mali bakımdan kuvvetli olmaları gereklidir.

Ülkemizde kırsal amaçlı kooperatifler, genellikle malî güçleri yetersiz bulunan kimselerin, dayanışma esasına göre kurdukları örgütlerdir. Böylece yeterli sermaye ile kurulamayan kooperatifler, ortaklarına yönelik hizmetleri bir yana işletmenin faaliyetini sürdürebilmesi için örgütsel ihtiyaçlarını dahi yerine getirememekte ve zamanla dağılmaktadır.

1163 sayılı kooperatifler kanununa göre kırsal alanda kurulan köy kalkınma kooperatifleri yalnızca kendi öz-kaynakları ile ortaklarının yararına olan yatırımları gerçekleştirmekte zorluk çekmekte ve dış finansman kaynaklarına ihtiyaç duymaktadırlar. Fakat bu kooperatiflerin yatırım faaliyetlerini düşük faizli ve yeterli miktarda kredilerle destekleyen bir banka mevcut değildir.

Köy kalkınma kooperatiflerinin sermaye yapısı öz kaynaklar ve dış kaynaklardan oluşmaktadır.

a- ÖZ KAYNAKLAR

Kooperatiflerin öz kaynakları tamamen sermaye imkânlarına bağlı bulunmaktadır. Türkiye'de kooperatifçiliğin başarısızlığında önemli rol oynayan sebeplerden birisi, ortakların öz sermaye yatırımlarının ortaktarın sermaye yönünden zayıf olmaları gelir düzeylerinin düşüklüğünden kaynaklanmaktadır. Kooperatiflerin öz kaynakları ; ortaklık payları, yedek akçeler, dağıtılmayan risturnlar ve belirli amaçlarla olumlu gelir-gider farkından ayrılan diğer fonlardan ibarettir.

Ortaklık payları, kooperatif ortaklarının yüklendikleri paylardan meydana gelir. Ortaklar kooperatife ortak olurlarken taahhüt ettikleri ve 1/4'ünü peşin, diğer kısmını engeç 2 yıl içinde ve eşit taksitlerle ödeyecekleri sermayedir(1).

Köy kalkınma kooperatiflerinin finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla 1965 yılında "Dış Ülkelere İşçi Göndermede Kooperatif Kuran Köylere Öncelik Tanıma Projesi" ele alınmıştır. Bunda amaç, kırsal alandan yurt dışına giden işçilerin köy kalkınma kooperatiflerine ortak olmaları

---

(1) TOK Bakanlığı T.D.G.M.; Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Anasözleşmesi, Madde 30, sf. 15

temin edilerek yurt dışına giden her ortağın kooperatifine 8.000 lira ödemede bulunması ve böylece ortakların kooperatiflerine ödedikleri sermaye ile kooperatiflerin projeli faaliyetleri finanse edilerek yurt dışındaki tasarrufların köy kalkınmasına yönelik hizmetlerde değerlendirilmesidir. Fakat 1973 yılında Federal Almanya'nın işgücü talebini durdurmasıyla yurt dışına gidemeyen ortaklar taahhütlerini yerine getirememiş, gidenlerise ödemelerini düzenli olarak yapmamışlardır. Bunun sonucu olarak da planlanan sermaye imkânları elde edilememiş ve proje başarılı olamadığı gibi yatırımlar da yarım kalmıştır(1).

Köy kalkınma kooperatiflerinin ortağı durumunda olan kırsal alanlardaki bireylerin gelirlerinin düşük olması ve tasarruflarıyla beraber, tasarruf alışkanlıklarının da bulunmaması nedeniyle doyurucu bir sermaye birikimi oluşmamaktadır.

Yedek akçeler bilindiği gibi olumlu gelir-gider farklarından ayrılan ve kanun veya anasözleşmelerinden ileri gelen bir kaynaktır.

Köy kalkınma kooperatiflerinin elde ettiği olumlu gelir-giderlerden % 10'unu yedek akçeye ayırma zorunluluğu getirilmiştir(2).

Fakat büyük bir yedek akçenin toplanabilmesi için kooperatifin devamlı olarak olumlu gelir-gider farkı elde etmesinden başka uzun yıllar faaliyette olmasına da bağlıdır(3).

-
- (1) Esen FİGEN; TDGM'nün Mali Destekleme Hizmetleri, Karınca Dergisi, Sayı:600, ANKARA-1986, sf. 87
  - (2) TOK Bakanlığı T.D.G.M.; Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri Anasözleşmesi, Madde 45, sf. 18
  - (3) Nurettin HAZAR; Tarım Kooperatiflerinde Finansman Sorunu; VI. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, Cilt I, sf. 10, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayını, ANKARA-1967

Kooperatifler, sermaye ve yedek akçeden meydana gelen özkaynak yetersizliği karşısında zaman zaman elde ettikleri gelirin bir kısmını veya tamamını dağıtmayarak sermayeye katabilmektedirler.

Belirli amaçlarla kârdan ayrılan diğer fonlarda öz kaynakları oluşturmaktadır. Bu fonlara örnek olarak, kârdan ayrılması anasözleşmede belirlenmiş olan % 4 yatırım ve geliştirme fonu, % 8 sosyal hizmetler fonu, % 7'si kooperatifin birlik ve merkez birliğine ortak olması durumunda ayırması gereken, birlik ve merkez birliği yardım fonu gösterilebilir(1).

b- DIŞ KAYNAKLAR

Dış kaynaklar, köy kalkınma kooperatiflerinin dışardan sağladıkları krediler ve diğer borçlanma şekilleridir.

1163 sayılı kooperatifler yasasına göre kırsal alanda kurulan köy kalkınma kooperatifleri kendi öz kaynakları ile ortaklarının yararına olan yatırımları gerçekleştirmekte zorluk çektiklerinden dış finansmana ihtiyaç duymaktadırlar. Köy kalkınma kooperatifleri bu ihtiyaçları bir bankanın veya finansman kuruluşunun olmayışı ve de piyasadaki faiz oranlarının yüksekliği sonucunda, bu kooperatifler devletten, devlet yardımı yönetmeliğine göre desteklenmektedir.

Kooperatif öz kaynakları, yurt dışına işçi gönderme kontenjani ile bağlatılan Köy Kalkınma Kooperatifleri yatırımlarının devletçe düşük faizli, uzun vadeli ve yeterli miktarda kredilerle desteklenmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Köy kalkınma kooperatiflerinin projeli yatırımlarının malî

---

(1) TOK Bakanlığı T.D.G.M.; Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri Anasözleşmesi, madde 45, sf. 18

yardımlarla desteklenmesi ile ilgili ilk uygulamaya 1967 yılında 20 kooperatife 979.200 İL. kredi tahsisi ile başlanmıştır. 1968 yılında devlet yardımı yönetmeliği uygulamaya konmuştur. 1968 yılındaki bu yönetmelik köy kalkınma kooperatiflerinin uygulamakta oldukları projelere sabit yatırım tutarının % 20'sine kadarının devlet yardımını öngördüğü halde, 1972'de çıkartılan devlet yardım yönetmeliğinde bu oran % 40'a, (*) 1974'deki yönetmelik değişikliğinde de % 70'e kadar çıkmıştır(1).

Kooperatif yatırımlarının desteklenmesi amacıyla Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı bütçesinden yatırım ve transfer harcamaları için Tarımsal Köy Kooperatiflerine ve Üst Kuruluşlarına Yapılacak Devlet yardımının tahsis ve sarf şekli hakkındaki yönetmeliğe göre kredi verilmektedir.

Köy kalkınma kooperatiflerinin kullandığı kredinin kaynağı üç yoldan temin edilmektedir. Bunlar; yatırım programı, transfer programı ve fona dönen ödeneklerdir.

i- Yatırım Programı

Etüdü yapılarak proje konusu tesbit edilmiş ve yeterli öz kaynağa ulaşarak projelerini uygulamaya koyma durumunda olan kooperatifler, yönetmelikteki önceliklere uygun olarak seçime tâbi tutulurlar. Uygun görülen proje konusu alan kooperatifler Devlet Plânlama Teşkilatına bildirilirler. Devlet Plânlama Teşkilatından projesi vize edilmek suretiyle kendisine ödenek ayrılan kooperatifler yıllık yatırım programına girmiş olurlar. Yatırım programlarına giren

---

(1) Esen FİGEN; a.g.m., sf. 88

(*) 12.7.1972 tarihli 7/2980 sayılı kararnameye dayalı yönetmelik 14243 sayılı Resmi Gazete.

kooperatifler; proje sabit yatırımlarının, kalkınmada öncelikli yörelerde % 15'ini, diğer yerlerde % 20'sini fiilen özkaynakları ile gerçekleştirdikleri, kanun ve anasözleşmelerde belirtilen hukuki, idari ve mali şartları yerine getirdikleri takdirde kendilerine ayrılan ödenekler mahalline tahsis edilerek il müdürlüklerinin yetkisinde kontrollü olarak kullanılır(1).

Devlet yardımı proje tutarının % 70'ine kadar verilmektedir. Kredi yardımlarında faiz nisbeti % 1'dir. Bundan ayrı olarak T.C. Ziraat Bankası % 1 masraf hissesi almaktadır. Açılan kredilerde vade, kredi açılan proje bölümlerine göre 3 ile 12 yıl arasında değişmektedir.

1967-1987 yılları arasında 1081 köy kalkınma kooperatif projesine 633.077.000 TL. hibe, 9.931.601.000 TL. kredi olmak üzere toplam olarak 10.564.678.000 TL. devlet yardımı yapılmıştır(Tablo: 11).

---

(1) T.D.G.M Daire Başkanlıkları Görev ve Çalışmaları; T.O. ve K.Bak. Yayını, ANKARA-1987, sf. 77-78

Tablo: 11 1967-1987 Tarihleri Arasında Kooperatiflerin Projeli Yatırımlarına
Yıllar İtibariyle Tahsis Edilen Devlet Yardımları
(30.11.1987 tarihi itibariyle)

Yılı	Yatırım			Transfer Prof.			Fona D.Ödemek			Toplam			1.000 Z.
	K.S	Kredi	Hibe	K.S.	Kredi	Hibe	K.S	Kredi	Hibe	K.S	Kredi	Hibe	
1967-1970	132	980	4.745	-	-	-	-	-	-	132	- 980	4.745	5.725
1971-1980	701	73374	435.687	1067	509.182	186.967	53	116.704	1821	1.357.260	622.654	1.979.914	
1981	71	56193	5.678	77	235.248	-	54	151.340	202	948.524	5.678	954.202	
1982	32	448068	-	130	249.760	-	43	114.934	205	812.762	-	812.762	
1983	44	768530	-	125	271.194	-	47	148.923	216	1.188.647	-	1.188.647	
1984	24	661569	-	103	293.300	-	54	249.412	181	1.204.281	-	1.204.281	
1985	22	650640	-	82	370.202	-	24	145.752	128	1.166.594	-	1.166.594	
1986	32	779954	-	55	412.335	-	50	442.098	137	1.634.387	-	1.634.387	
1987	23	662766	-	42	416.400	-	57	539.000	122	1.618.166	-	1.618.166	
	1081	5265817	446.110	1681	2757.621	186.967	382	1908.163	3144	9.931.601	633.077	10.564.678	

KOT: 1- (X) Kooperatiflere yapılan mükerrer tahsisler düşüldüğünde 1178 kooperatif desteklenmiştir.

2- 1967-1987 yılları arasında 3.695.889.000.- TL. işletme sermayesi 6.868.789.000.- TL. sabit yatırım için kredi tahsis yapılmıştır.

Kaynak : TOKB, T.D.G.M Daire Başkanlıkları Görev ve Çalışmaları, ANKARA-1987, sf. 89

Tablo: 12 1984-87 Yılları Köy Kalkınma Kooperatifleri Yatırım Programı (Bin TL.)

SEKTÖRÜ	YATIRIM PROGRAMI							
	1984		1985		1986		1987	
	Koop. Adedi	Ödenęi	Koop. Adedi	Ödenęi	Koop. Adedi	Ödenęi	Koop. Adedi	Ödenęi
GIDA	8	375.000	7	300.000	9	310.000	11	380.000
TARIM	13	420.000	29	1.078.000	22	1.132.000	10	620.000
DOKUMA-GİYİM	17	260.000	25	400.000	17	410.000	3	50.000
GENEL TOPLAM	38	1.055.000	61	1.778.000	48	1.852.000	24	1.050.000
								5.735.000

Kaynak: TOKS, T.D.G.M Daire Başkanlıkları Görev ve Çalışmaları, ANKARA-1987, sf. 28

1984-1987 yılları arasında T.O.K. Bakanlığınca Köy Kalkınma Kooperatiflerine Tablo: 12'de görüldüğü gibi Gıda Sektöründen 1.365.000.000 TL., Tarım Sektöründen 3.250.000.000 TL., Dokuma-Giyim Sektöründen 1.120.000.000 TL. olmak üzere toplam 5.735.000.000 TL. Devlet yardımı programlanmış ve ödenek ayrılmıştır.

ii- Transfer Programı

Yatırım ödeneklerinden ayrı olarak başlanmış ve yarım kalmış kooperatif projelerinin biran evvel bitirilmesi ve işletmeye geçenlerin işletme sermayesi ihtiyaçlarının karşılanabilmesi amacıyla 1972 yılından beri Maliye ve Gümrük Bakanlığınca Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı bütçesine transfer harcamaları şeklinde ödenek konmaktadır. Bu ödenekler devlet yardımı yönetmeliğine göre kooperatiflere kullandırılmaktadır.

Kooperatiflere kullandırılan kredilerden fon hesaplarına geri dönen meblağ da transfer programı kapsamı içerisinde kooperatiflere kullandırılmaktadır. Tablo 11'de görüldüğü gibi 1967-1980 yılları arasında 1067 kooperatif projesine 186.967.000 TL. hibe, 509.182.000 TL. kredi olmak üzere 696.149.000 TL. devlet yardımı, 1981-1987 yılları arasında 514 kooperatif projesine 2.248.439.000 TL. kredi, devlet yardımı tahsis edilmiştir. Bu dönemde kooperatif sayısı az olmasına karşılık kullandırılan kredi bir önceki dönemin 4 katı kadardır. Bu dönemlerde 382 kooperatif projesine fona dönen ödeneklerden toplam 1.908.000 TL. kredi tahsis edilmiştir.

T.O. ve K.Bakanlığının kaynaklarının yetersizliğinden dolayı Köy Kalkınma kooperatiflerinin işletme sermayesi ihtiyacının düşük faizli kredilerle sağlanması amacıyla T.C. Ziraat Bankası da 1983 yılı programlarında köy kalkınma kooperatifleri için özel başlık altında 500 milyon TL. plasman ayrılmışken 1984 yılında bu rakam 700 milyon TL.' ya

çıkması, fakat 1985-1987 yılları arasında özel bağlık altında plasman ayırmamıştır(1).

B- KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİ DÜŞÜNCESİNİN
KIRSAL KOOPERATİFÇİLİĞE GETİRDİĞİ YENİ
BOYUTLAR

Köy kalkınma kooperatifleri toplumumuz üzerinde bir çok toplumsal ve ekonomik etkiler meydana getirmiştir. Bu etkiler öncelikle kooperatif yönetiminde bulunan ortaklar ve diğer ortaklardaki bilinçlenmeler yanında, bazı toplumsal ve ekonomik ilişkileri anlama ve yorumlama gücüne kavuşmaları, bazı kararların alınmasında kendilerinin söz haklarının varlığını kavramaları, toplumsal bazı çelişki ve düzensizlikleri anlama ve değerlendirme konusunda yargılara varabilme gibi yeteneklerin kazandırılmasında belli ölçüler de de olsa yardımcı olmuşlardır.

Yukarıda kısaca belirttiğimiz bu boyutları daha sistematik bir şekilde şöyle sıralayabiliriz (2):

- 1) Çok Amaçlılık Boyutu
- 2) Agro-Industry (Tarımsal-Sanayi ya da Proje) Boyutu
- 3) Yerleşimi Düzenleme Boyutu
- 4) Bağımsızlık (Demokratik Yönetim) Boyutu

Köy kalkınma kooperatiflerinin, Türk kooperatifçiliği yönünden getirdiği bu boyutları biraz daha geniş olarak şöyle irdeleyebiliriz.

---

(1) T.O.K.B.; T.O.K.B. T.D.G.M. Daire Başkanlıkları Görev ve Çalışmaları, sf. 88, ANKARA-1987

(2) H. Sami Güven; a.g.m. sf. 46-50

a- Çok Amaçlılık Boyutu

Köy Kalkınma kooperatifleri ülkemizde kurulan gerçek anlamda ilk çok amaçlı kooperatiflerdir. Diğer tek amaçlı tarımsal kooperatiflerden bazıları asıl amaçları dışında başka amaçlarda yüklenmiştir. Fakat onları çok amaçlı kooperatif olarak kabul etmek mümkün değildir. Çünkü tek amaç daha ağır basmaktadır(1). Fakat bu tartışmaya açık bir konudur. Çünkü bu gün Tarım Satış Kooperatiflerinin ortaklarına pek çok yan hizmetleri de vardır.

Oysa, köy kalkınma kooperatifleri, tek amaçlı kooperatiflerin hepsinin ayrı ayrı sağladıkları alım, tüketim, satış, işleme, kredi, sigorta vb. bütün hizmetleri beraberce ortaklarına sağlama amacı gütmektedir.

Daha önce de sf. 62'de açıkladığımız gibi köy kalkınma kooperatiflerinin anasözleşmesinde yer alan amaçlar, köyün ve köylünün hemen hemen tüm sorunlarını kapsamaktadır. Türkiye'de köy ve köylü sorunlarının tek bir çözümünün olamayacak kadar karışık ve çok yönlü olması çok amaçlı kooperatifçiliğin kırsal alanda ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Köylünün yaşama düzeyinin çok yönlü çalışmalarla yükseltilmesi, bir hizmet demeti ve bütünlüğü içinde ortaklarının her konudaki gereksinmelerinin karşılanması, temel bir amaç olarak görülmektedir. Bu daha sonra irdeleneceğimiz tarımsal-sanayi boyutu ile, köy sanayilerinin kurulması ve köylünün gelirinin çeşitlenmesi yanında yerleşimin düzenlenmesi boyutuyla da, köye yönelik kamusal hizmetlerin etkinliğini arttırıcı yönlerde toplanmaktadır.

---

(1) Z. Gökalp MÜLAYİM; a.g.e., sf. 377

Çok amaçlı olarak kurulup gelişen köy kalkınma kooperatiflerinin, küçük üreticilerin içinde bulunduğu yaşam koşullarını iyileştirme ve kendilerini sömürüden kurtarma için yaptığı faaliyetlerini çalıştıkları bölgelerin sosyal ve iktisadi yönleri belirlemektedir.

Gerçekten de, önemli olan yapılan faaliyetlerin ortağın ekonomik gücünü pekiştirmesidir. Tarım kesimindeki nüfusun gereksinimi yalnızca kredi değil, belki krediden de daha çok, çeşitli tarımsal girdileri ve zorunlu tüketim maddelerini zamanında ve uygun koşullarla sağlamak, teknolojik gelişmelerden yararlanmak, ürününü koruyacak, işleyecek ve değerlendirecek tesislere sahip olmak, gelirini çeşitlendirmek ve bir dizi sosyal olanaklardan yararlanmaktır(1).

Köy kalkınma kooperatiflerinin yukarıda sayılan fonksiyonlarına köyle kent arasındaki gelişmişlik farkının yarattığı olumsuzluk koşullarını bertaraf etmek için kentlinin yararlandığı bazı hizmetlerden, köylünün de yararlanmasının sağlanması eklenebilir.

Yalnız burada şunu da belirtmeliyiz ki, yukarıdaki amaçları gerçekleştirebilmek için mutlaka çok amaçlı kooperatiflerin her yerde kurulması gerekmez. Bölgenin sosyo-ekonomik ihtiyaçlarına göre tek amaçlı kırsal kooperatifler de pek ala kurulabilir.

Oysa, şimdiye kadar süren uygulamasıyla, köy kalkınma kooperatifleri her yerde ve her durumda çok amaçlı kooperatifler olarak kurulmuşlardır. Bu durum kimi köy kalkınma kooperatiflerini daha kuruluştan itibaren başarısızlığa

---

(1) Ekrem GÖL; "Türkiye'nin Sanayileşmesinde Tarımsal Kooperatiflerin Rolü", Birinci Tarımsal Kooperatifçilik Semineri, TCZB. Kooperatifler Müfettişleri Mesleki Dayanışma Derneği Yayını No: 1, ANKARA-1974, sf. 75

mahkum etmiştir(1). Çünkü bu durum kaynak israfına yol açmaktadır. Ülkemizin kıt kaynakları köylerimizin altyapısı, kooperatiflerin finansman, hammadde, tüketim ve insan gücü potansiyeli buna izin vermemektedir.

Her dağınık yerleşme biriminde kooperatif kurmak, kıt kaynakları parçalamaktan öteye gitmemektedir. Birbirine yakın yerleşim birimlerindeki kooperatif girişimleri ortak ve tek bir çok amaçlı kooperatif organizasyonu içinde toplanmakla bütünlük açısından sayısız yararlar sağlayabilir. Kooperatiflerin başarısını, onların sayısı ile değil, saptanan ekonomik amaçların gerçekleştirilmesine yarayan ölçeklerde kurulmasıyla, faaliyet hacmi, yoğunluğu, sermayesi ve yatırım gücü ile ölçmek gerekir(2).

Uygulamadaki bu aksaklıklar giderildiğinde köy ve köylüyü bir bütün olarak kalkındırmayı amaçlayan köy kalkınma kooperatiflerinin, kırsal kesimdeki kaynakları harekete geçirmede ve yapısal değişimi gerçekleştirmede önemli roller oynayacağını söyleyebiliriz.

2- Agro-Industry (Tarımsal-Sanayi) Boyutu

"Agro-Industry", tarım ve sanayi sektörlerinin üretim ve tüketimleriyle birbirlerine yönelmelerini, üretim kapasitelerini birbirlerine bağlı olarak kurmalarını anlatır. Bu yöneliş ve kaynaşma ile, tarım kesimi, endüstrinin tarıma dayalı arz ve talebinden yararlanırken, daha geniş bir pazara açılma yeteneğine kavuşmaktadır. Kısaca Agrindus'da denilen

---

(1) Ziya Gökalp MÜLAYİM; a.g.e., sf. 378

(2) İsmail DUYMAZ; "Gelişmekte Olan Piyasa Ekonomilerinde Tarımsal Kooperatifçilik, Sorunlar ve Öneriler", İkinci Türkiye İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu Tebliğleri, Cilt V., DPT Yay. No:1783, ANKARA-1981, sf. 453

Agro-Industry, endüstrinin tamamı içinde entegrasyonudur(1).

Köy ve köylü sorunlarına ayrılmaz bir bütün olarak bakan köylüyü köyünde kalkındırmayı amaçlayan köy kalkınma kooperatifleri, "Agro-Industry" boyutunu ortaya koymuştur.

Bir kooperatifçinin söylediği gibi "köylünün iktisadi açıdan rahata kavuşmasında, iktisadi bir eleman, hemşehri ve vatandaş olmak sıfatıyla köylünün hürriyetine cevap veren bir kooperatifçilik gereklidir(2), demektedir. İşte bu nedenle köy kalkınma kooperatifleri tarıma dayalı ürün işleyen ya da tarıma girdi sağlayan, sınaî amaçlı yatırım projeleri ile, yatırım boyutuna en geniş anlamıyla yer veren bir kırsal kooperatifçilik türüdür. Köylünün ürününü doğrudan değil de sanayiden geçirerek pazarlamak, kırsal alanların sanayileşmesine yarayan bir kalkınma modeli içinde şekillendirmek ve yeni bir sosyo-ekonomik denge oluşmasına katkıda bulunmak anılan kooperatiflerin başlıca amacını oluşturmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün bir raporunda belirttiğine göre "Tarımsal ürünleri işleyen bir kooperatif fabrika, başka hiçbir hammadde kaynağı bulunmayan bölgelerde, genellikle ekonomik olarak çalışabilecek bir endüstrileşmeye doğru giden yolun ilk durağı olabilmekte ve küçük endüstriler işsizliği azaltmakta ve özellikle geleneksel ve modern üretim düzenleri arasındaki uçurum üzerinde kurulmuş oldukça önemli birer köprü niteliği taşımaktadır(3).

-
- (1) İsmail DUYMAZ; Ekonomik Kalkınma Sürecinde Tarım-Sanayi İlişkileri; E.Ü. İktisat Fak. Dergisi, Yıl:3, Kasım-1982, Sayı: 4, İZMİR, sf.175
  - (2) G. KESSLER; (Çev: Fahri Z. Fındıkoğlu); Kooperatifçilik, İstanbul Üniversitesi Yay. No: 120, İktisat Fak. Yay No: 11, İSTANBUL-1940, sf. 173
  - (3) Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO); Az Gelişmiş Ülkelerin Ekonomik ve Toplumsal Kalkınmalarında Kooperatiflerin Rolü; (Çev: C ve Haluk Uzel), Şark Matbaası, ANKARA-1977, sf. 41

Türkiye'de köy kalkınma kooperatiflerinin "agro-industry" boyutu özellikle 1974 yılından sonra yoğunluk kazanmıştır. Bu yıllarda yeni bir köysel yerleşim düzeni (köy-kent) önerisinin gündeme getirilmesi ve bu öneri içinde kooperatiflerin oluşturacakları tarıma dayalı sanayilerin önemli bir yer tutması, canlılık ve yoğunluk kazanmalarına neden olmuştur.

Tarıma dayalı sanayilerin, ülkemizin sanayileşmesine bir alternatif olmadıklarını sadece, kırsal alanda bağlayıcı, birleştirici, geleneksel ve çağdaş üretim düzenleri arasında dengeli bir köprünün kurulması ve köy ile kent arasındaki gelişmişlik ayrımlarını azaltıcı bir etmen olarak irdeleyebiliriz.

Köy kalkınma kooperatiflerinin kırsal alanda oluşturduğu bu tarım-sanayi boyutunu gerçekleştirmesinde karşılaştığı sorunların başında, kooperatif yatırımlarının optimal işletme büyüklüğüne ulaşamamış olmalarıdır. Bunun da en önemli nedeni daha önce de belirttiğimiz gibi her köye bir yatırım yapılması fikridir. Böylece kaynak israfı yanında işletmenin çalışmaları da köy sınırları içine sıkışıp kalmakta ve küçük, atıl bir işletme olarak istenilene verememektedir. Diğer bir neden de işletmeler için gerekli olan uzun vadeli düşük faizli kredilerle, teknik ve idari personel bulmadaki zorluklar sayılabilir. Bunun yanında, üst birliklerle birim kooperatifler arasında kesin bir görev ayrımının da yapılamayışı köy kalkınma kooperatiflerinin etkinliğini azaltmaktadır.

Köy kalkınma kooperatiflerinin, köyün ve köylünün sosyo-ekonomik kalkınmasındaki yerini alabilmeleri, büyük ölçüde kuruluş ilkelerine ters hareket etmemelerine, yeterli teknik ve malî yardım alabilmelerine bağlı görünmektedir. Burada ayrıca, kırsal yörede yapılacak yatırımların,

yörenin hammaddesiyle bütünleşecek yatırımlara öncelik verilmesi önem kazanmaktadır(1). Bu sorunların aşılması halinde etkili bir kalkınma aracı olabilirler.

3- Yerleşimi Düzenleme Boyutu

Köy kalkınma kooperatifleri denemesinin ülkemiz kırsal kooperatifçiliğine getirdiği yeni bir boyut ta, kırsal yerleşimin düzenlenmesidir. Burada köy kalkınma kooperatifleri kırsal yerleşimi düzenleme ve yönlendirme politikalarının uygulanmasında bir araç olarak kullanılmaktadır.

Ülkemizde kırsal yerleşmelerdeki küçüklük ve dağınıklığın köye yönelik çalışmaları ve özellikle de kooperatifçilik hareketini olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir. Bu çok dağınık ve küçük birimler, bir yandan köyü geliştirmeyi amaçlayan çalışmalardaki verimi olumsuz etkilerken diğer yandan bu çalışmaları sürükleyecek güçlü yerel önderlerin yetişmesini de engellemektedir. (Bak sf: 3)

Bu denli küçük ve dağınık bir yerleşim yapısı içinde, her köye bir kooperatif kurulması yoluna gidilmesi ve tarıma dayalı sanayi yatırımlarına girişilmesi, köy kalkınma hareketini etkisiz kılmaktadır.

Bu sorunun çözümü, köy toplulaştırma çalışmalarını gündeme getirmektedir. Bu gün kooperatifçiliğin geliştiği pek çok ülkede, bu sorun 30-40 yıl önce çözümlenmiştir. Bu ülkelerde köy toplulaştırma çalışmalarının, güçlü bir kooperatifçiliğin gelişmesinde önemli bir rol oynadıkları görülmektedir. Köy demetleri başındaki kooperatifler daha çok

---

(1) İbrahim AKÖZ; "Doğu Anadolunun Kalkınmasında Halk Sektöründen Yararlanma Olanakları", Halk Sektörü Semineri, Köyleri ve Kooperatifler Bakanlığı Yayınları, No: 224, 26-27 Nisan 1974 - ANKARA, sf. 437

ortağı bir araya getirmekte ve tarıma dayalı sanayi komplekslerinin oluşturulmasında daha büyük projelere yönlenebilmektedirler(1).

Köy kalkınma kooperatiflerinin oluşturacağı tarıma dayalı sanayi kuruluşları köylü nüfusu buralarda toplayarak, köyden kente göç akımını yavaşlatarak yerleşimdeki toplulaşmayı sağlayabilmektedir. Öte yandan yukarıda bahsettiğimiz köylerin toplulaştırılması biçimindeki ve bizde merkez köyler projesi adını verdiğimiz yönetsel düzenlemeler de daha geniş toplulukları bir araya getirerek kooperatifçilik hareketinin güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Yoksa sadece yönetsel olarak yapılan köy toplulaştırılması köylünün ekonomik sorunlarının çözümlenmesinde fazla bir etken olamayacaktır.

Köy kalkınma kooperatiflerinin kırsal yerleşimi düzenlemedeki etkinliğinin arttırılabilmesi için, kooperatiflerin uygulayacağı projelerin, yerel özelliklerde göz önünde tutularak, hacimce büyük ve ortakların ürünlerini işlemeye yönelik olması gerekmektedir. Bunun da sağlanabilmesi için kooperatiflerin yatay ve dikey bütünleşmeye giderek, tarımsal sanayi komplekslerini üst örgütleri aracılığı ile gerçekleştirilmeleri gerekmektedir. Yine aynı şekilde kamunun kırsal alana götüreceği hizmetleri, kooperatiflerle ilişki kurarak gerçekleştirmesi, bu konuda sağlanacak başarının esaslarını oluşturmaktadır.

4- Bağımsızlık (Demokratik Yönetim) Boyutu

Kırsal alanda yukarıdan değil, tabandan gelen bir hareketle gelişen köy kalkınma kooperatifçiliği hareketinin, kırsal kooperatifçiliğe getirdiği bir diğer boyutta demokratik köy kooperatifçiliğidir. Başlangıçla devletin uygulamaya

---

(1) H. Sami GÜVEN; a.g.m., sf. 46

koyduğu bir projeden yararlanma arzusu ile kurulan köy kalkınma kooperatifleri, kısa sürede bu olgunun dışına çıkmış ve gönüllü halk kooperatifçiliği hareketini başlatmıştır.

Tarım satış, tarım kredi ve pancar istihsal kooperatifleri hep devletin vesayeti altında gelişmişler ve hiçbir zaman köylünün sahip çıktığı gerçek kooperatifler olamamışlardır. Tarım kredi kooperatifleri devletin ve dolayısıyla Ziraat Bankasının kırsal alana verdiği kredinin dağıtım görevini üstlenmiştir. Tarım satış kooperatifleri ise devletin tarımsal ürünlerdeki politikasının yürütücüsü olmuştur. Pancar istihsal kooperatifleri ise şeker fabrikalarının ihtiyacı olan şekerin ortaklardan toplanıp fabrikalara teslimini gerçekleştiren ve şeker fabrikaları tarafından desteklenen, geliştirilen birer aracı kuruluş olmuşlardır. Bu sağlıklı gelişme, kooperatifler için vazgeçilmez bir gereklilik olan köylü girişkenliğinin, karşılıklı yardımlaşmanın ve önderliğin gelişmesini sınırlamıştır.

1163 sayılı yasa ile düzenlenen köy kalkınma kooperatiflerinde devletin rolü, kuruluşlarını özendirme, yol gösterme, genel kooperatifçilik ve teknik konularda eğitsel faaliyetlerde bulunma, kooperatif ve ülke koşullarına uygun yatırım faaliyetlerini sağlamak üzere teknik yardım, müşavirlik yapma ve faaliyetleri için gerekli finansman olanaklarının hazırlanmasına yardımcı olma yönündedir(1).

Ancak devletin yaptığı bu eğitsel, teknik ve finansal yardımların oldukça yetersiz düzeyde kalmaları, köy kalkınma kooperatiflerinin başarısızlığının en önemli nedenini oluşturmaktadır.

---

(1) H. Sami GÜVEN; a.g.m., sf. 50

Kırsal alanda diğer tarımsal kooperatiflerden farklı bir şekilde gelişme gösteren köy kalkınma kooperatifleri, köydeki yapısal değişmeyi özendirici boyutlar taşımaktadır. Köy kalkınma kooperatiflerinin bu işlemlerini gerçekleştirerek, kırsal kesimde güçlü birer kalkınma aracı olabilmeleri devletin, kooperatifçilikle ilgili olarak Anayasa'da yer alan görevlerini (sf.41) yerine getirmesine ve bunları desteklemelerine bağlı kalmaktadır. Bununla beraber köy kalkınma kooperatiflerinin kırsal kooperatifçiliğe getirdiği bu boyutların yanısıra, daha ilerki bölümde yer vereceğimiz gibi diğer kooperatiflerle ortak ve onlardan farklı bazı sorunlarının olmasını da doğal karşılamalıyız.

C- KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN ETKİLERİ

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, gelişme yolunda olan ülkelerde, kırsal kesimde karşılaşılan işsizlik, üretim düşüklüğü, üretim faktörlerinin etkin kullanılamaması gibi sorunların çözümünde kooperatiflerden yararlanılmaktadır. Köy kalkınma kooperatifleri başta olmak üzere diğer tarımsal amaçlı kooperatifler üreticinin ihtiyaç duyduğu üretim girdilerini toptan sağlayarak ve ucuza mal ederek üretimin artmasına neden olmak ortaklarının ekonomik ve sosyal yönden gelişmelerine yardımcı olmak, iş sahası temin etmek, tarım sanayinin gelişmesini sağlayıcı tedbirler almak gibi fonksiyonları üstlenmişlerdir.

Aynı zamanda üretim artışı ve ürünlerin değer fiyatı üzerinden pazarlanması sonucu üreticilerin artan gelirinin bir bölümü, kooperatifler aracılığı ile tasarruf edilerek yeni yatırımlara kanalize edilebilir(1).

---

(1) Murat KARAYALÇIN; "Hizmet Kooperatiflerinin Türkiye'nin Ekonomik ve Sosyal Kalkınmasındaki Rolü", Türk Kooperatifçilik Kurumu, VIII. Türk Kooperatifçilik Kongresi, Tebliğleri, 20-23 Aralık 1976, sf. 14-15

Köy kalkınma kooperatifleri kırsal alandaki sosyo-ekonomik bazı sorunların çözümünde en etkin araçlardan birisi olarak kullanılabilir. Böylece kırsal kalkınma dediğimiz olgu ortaya çıkar.

1- Sosyo-Ekonomik Etkileri

Toplum yapısının vazgeçilmez unsuru olan karşılıklı yardım ve dayanışma, aynı zamanda ekonomik bir topluluk olan kooperatifin temel olgusunu meydana getirdiğinden, kooperatifler sosyo-ekonomik bir dayanışma topluluğu olmakta ve bu özellikleri ile de diğer ekonomik fayda kuruluşlarından ayrılmaktadırlar.

Kooperatiflerin yapısal özelliği insan faktörünün ağırlık taşımasıdır. Bu özellik, geniş ve güçsüz halk kitlelerinin kendi ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm aramak üzere birleşip güçlenmelerini, dolayısıyla toplum kalkınmasına bilinçli bir şekilde katılmalarını sağlayacak en uygun araç olarak kullanılmalarına neden olmuştur.

Köy kalkınma kooperatifleri, kooperatiflerin ekonomik ve sosyal yapısının değiştirilmesinde mevcut üretim potansiyelinin harekete geçirilmesinde etkin bir rol oynayabilirler. Kooperatiflerin kendilerinden beklenen iktisadi ve sosyal işlevleri yerine getirebilmesi, onların çevrenin doğal, ekonomik ve sosyal şartlarına göre örgütlenmesine ve halkın bu örgütlerin yönetiminde etkin görev almasına bağlıdır.

Köy kalkınma kooperatifleri; kırsal kesimde yaşayanların gelir düzeylerinde, üretim miktarı ve kalitesinin yükseltilmesinde, ürünlerinin değerlendirilmesinde vb. gibi ekonomik faaliyetlerde sağladığı olumlu etkilerin yanında, aileye, dar ve geniş çevrelere karşı sorumluluk telkin etmede, ortaklarının eğitim ve öğretim düzeylerinin yükseltilmesinde, temel demokratik anlayışın kooperatifler vasıtasıyla vatandaşlara sorumluluk yüklemesi gibi sosyal ge-

lişme konusunda da etkisi vardır. Bunun yanında gelir seviyesi ve dolayısıyla tüketimi artan kooperatif ortağı yatırımcıları bölgede yatırım yapmaya teşvik ederek bölgenin kalkınmasına neden olabilir. Böylece köy kalkınma kooperatifleri ekonomik ve sosyal yapının değiştirilmesinde etkin bir rol oynayabilirler.

2- Pazarlamaya Yönelik Etkileri

Yeryüzünün birçok ülkesinde kooperatifler bugün çeşitli tarımsal ürünlerin üretimi, işlenmesi ve ülkelerinde dağıtımını yanında bunların, dünya pazarlarına sunulması, tanıtılması ve pazarlanmasında önemli rol oynamaktadırlar. Üretimi tamamlayıcı ve onun vazgeçilmez bir parçası olan pazarlama faaliyeti, kooperatifçilik hareketinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bir çok ülkede, satış, dağıtım ve pazarlama konusunda kooperatif oluşturan üreticiler, bu kuruluşlar vasıtası ile, pazar stratejilerini geliştirebilmekte ve sürekli olarak, iç ve dış pazarlarda meydana gelebilecek gelişmeleri izleyebilmektedir.

Ülkemizde de köy kalkınma kooperatifleri, kırsal alandaki bireylerin ürünlerinin üretimi, işlenmesi ve pazarlanmasını sağlayarak hem ortağı olan üreticilerin hem de tüketicilerin menfaatlerine uygun olarak faaliyet göstermektedir.

Kırsal kesimin kapalı bir ekonomiden kooperatifler vasıtasıyla yavaş yavaş dışarıya açılması, bilim ve teknolojinin gelişmesi, sanayileşmenin başlaması, şehirleşmenin hızlanması, nüfusun artması ve ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak üretici ve tüketici birbirinden ayrılmış ve böylece bir mal dağıtım süreci dediğimiz pazarlama fonksiyonu ortaya çıkmıştır.

Köy kalkınma kooperatiflerinin pazarlama fonksiyonu sonucunda bireylerin, ürünlerinin değer fiyatına pazarlanması, üreticilerin gelirleriyle birlikte hayat seviyelerini de yükselterek, onlara tasarruf etme olanağı sağlar ki, bu da sermaye birikimlerini hızlandırır. Yine aynı şekilde ortaklarının ürünlerinin işlenerek hem zaman hem de mekan faydası yanında üretim - talep dengesini kurarak, fiyat istikrarı da sağlayabilmektedirler.

Bu gün köy kalkınma kooperatiflerinin pazarlama faaliyetleri daha çok iç pazara yönelik olarak çalışmaktadırlar. Bunların dışarıdan mal satın alma faaliyetleri çok azdır ve henüz gelişmemiştir. Köy-Koop'un 1975-79 yılları arasında yaptığı traktör ithalini burada önemli bir faaliyet sayabiliriz. Bunun yanında bazı köy kalkınma kooperatiflerinin yurt dışına çok az olmakla beraber ihracat yaptıkları da görülmektedir.

Köy kalkınma kooperatiflerinin 1976 yılından önceki ihracatları hakkında herhangi bir bilgi alınamamış, ancak 1976-1980 döneminde kooperatiflerimizce gerçekleştirilen ihracatın % 2,9'umu (10.884 bin dolar), 1981 yılında ise % 3,4 ünü (11.244 bin dolar) gerçekleştirdikleri saptanmıştır(1).

Köy kalkınma kooperatiflerinin, doğrudan ihracat yapma yerine, tüccar veya ihracatçıya malı satarak, bu malların ihracatının yapıldığı hallerde oldukça yaygındır. Bu durumda kooperatifler ürünü ihracata hazırlamakta, ancak dış satımı düzenleme imkânı, maddi gücü ve dış pazar haberleşmesinin gerçekleştirilememesi nedeniyle ihracatı yapamamaktadırlar(2).

---

(1) Turan GÜNEŞ; Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Milli Ekonomiye Katkıları; Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay.No: 49, ANKARA-1983, sf. 88-122

(2) Turan GÜNEŞ; a.g.e., sf. 92

3- Yatırıma Yönelik Etkileri

Türkiye'de kooperatiflerin yatırımlarını 2 şekilde inceleyebiliriz. Bunlardan bir tanesi doğrudan doğruya kooperatiflerce uygulanan yatırım projeleridir. Bu projelerin hemen hemen tamamı köy kalkınma kooperatiflerine aittir. Diğer yatırım şekli ise tarım satış, tarım kredi ve pancar istihsal kooperatiflerince yapılan işletmelerdir.

Yurt dışına giden ortakların yollayacakları döviz şeklindeki sermaye paylarının yardımıyla, köy kalkınma kooperatiflerinin, tarım sanayinin gerçekleşmesinde önemli rol oynayacağı kabul edilmiştir. Uygulamada düşünülen, plânlanan ile gerçekleşen arasında olumsuz farklar doğmasına rağmen, söz konusu kooperatiflerin doğrudan doğruya yatırımlara girişmeleri dikkat çekici bir model yaratmıştır(1).

Köy kalkınma kooperatiflerinin projelerinin büyük bir bölümünün tarım sanayinin geliştirilmesi yönündeki projelerdir. Yine bu projelerin ölçeklerinin büyümesiyle gerçekleşme oranlarının da düştüğü belirlenmiştir.

Köy kalkınma kooperatiflerine verilen projelerin sayısının yıllar itibariyle Tablo: 13'de incelediğimizde, verilen proje sayısının en fazla olduğu yıl 1973 yılıdır. Günümüze kadar verilen proje sayısı 2680 olup bunun 1168 adedinin proje konusu iptal edilmiş, verilen proje adedini 1673 kooperatif almıştır. 1987 yılı itibariyle 5466 adet köy kalkınma kooperatifinin 1673 tanesi proje aldığına göre ortalama 3 kooperatife 1 proje düşmektedir. Fakat bazı kooperatiflerin de çift proje aldıkları görülmektedir(2).

---

(1) Cemil KIVANÇ; Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları No: 48, ANKARA-1982, sf. 80

(2) Ahmet TURAN; a.g.m., sf. 46

Bugüne kadar kooperatiflere verilen projelerin tamamı işletmeye geçmemiş 1987 yılı itibariyle köy kalkınma kooperatiflerinin 1673 tanesinden 510'u işletmede, 136'sı uygulamada, 248'i işletmesini durdurmuş durumda, 678'i uygulamasını durdurmuş ve 101 tanesi de uygulamaya başlamıştır(1).

Tablo: 13- Proje Konusu Alan Kooperatiflerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Kooperatiflere Verilen Proje Adedi	Proje Konusu İptal Edilen Koop.Sayısı	Verilen Toplam Proje Adedi
1967-1970	280	-	280
1971	93	-	373
1972	513	-	886
1973	778	-	1664
1974	195	-	1859
1975	45	-	1904
1976	153	-	2057
1977	183	-	2195
1978	70	-	2265
1979	73	-	2338
1980	32	-	2370
1981	32	-	2402
1982	77	1063	1414
1983	75	7	1484
1984	73	7	1649
1985	17	2	1729
1986	27	71	1685
1987	9	18	1673

Kaynak : Ahmet Turan; Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Dünü, Bugünü, Kooperatifçilik Dergisi, Sayı:82, 1988-ANKARA, sf. 47

(1) TOKB, TDGM; TDGM Daire Başkanlıkları Görev ve Çalışmaları; ANKARA-1987, sf. 71

İşletmesi olan 510 kooperatifin sektörlere göre dağılımını gösteren tablo: 14 incelendiğinde en fazla kooperatif faaliyeti 225 ile gıda ve içki sektöründedir. Onu 157 ile tarım sektörü ve 85 kooperatif ile de dokuma sektörü izlemektedir. En az uygulanan proje ise 2 tane ile pişmiş kil ve çimento ile 3 kooperatifin uyguladığı maden sektörüdür.

Tablo: 14- 1987 Yılı İtibariyle İşletmesi Olan Kooperatiflerin Sektörlere Göre Dağılımı

Tarım Sektörü	157
Gıda ve İçki Sektörü	225
Dokuma Sektörü	85
Orman Ürünleri Sektörü	21
Maden Sektörü	3
Pişmiş Kil ve Çimento Sektörü	2
Diğer Komular	19

Toplam : 510

Kaynak : TOKB, TDGM Daire Başkanlıklarının Görev ve Çalışmaları, ANKARA-1987, sf. 60

D- KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNDE ÜST ÖRGÜTLENME

Kooperatiflerde üst örgütlenme bir ülkede birim kooperatiften milli kooperatifler birliğine kadar, aşağıdan yukarıya doğru bir pramit şeklinde örgütlenmelerdir.

Kooperatiflerde üst örgütlenmeye, kooperatif literatüründe "Kooperatiflerde Merkezi Örgütlenme" veya "Kooperatiflerde Federatif Örgütlenme" de denilmektedir(1).

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu yürürlüğe girmeden önce sınırlı olarak sadece tarım satış kooperatifleri bölge birliklerini kurmuşlardı. Tarım satış kooperatifleri yasası sadece bölge birlikleri kurulmasına olanak sağlıyordu. 1163 sayılı yasa, her tür kooperatiflerin üst örgütlenmesine yer vermiştir. Kooperatifler yasasında üst örgütlenme kademeleri şu şekilde sıralanmıştır:

- Kooperatifler Birliği
- Kooperatifler Merkez Birliği
- Türkiye Milli Kooperatifler Birliği

Kooperatiflerde üst örgütlenme, gerek kooperatif ortaklarının çıkarlarının daha iyi korunup, geliştirilmesi ve güçlendirilmesinin sağlanması gerekse kooperatifçilik ilkelerinden birisi olan kooperatifler arası işbirliği ilkesinin yerine getirilmesinin gereği olarak ortaya çıkmaktadır.

1163 sayılı yasanın çıkmasıyla, köy kalkınma kooperatifleri hızla üst örgütleri oluşturmaya başlamışlardır. Önce il düzeyinde bölge birliklerini daha sonra da merkez

---

(1) Ziya Gökalp MÜLÂYİM; a.g.e., sf. 128

birliklerini kurmuşlardır. Köy kalkınma kooperatiflerinin üst birliklerine sadece köy kalkınma kooperatifleri değil, kırsal alanda kurulan orman, toprak-su ve diğer tarımsal amaçlı kooperatiflerin de girmesine müsaade edilmiştir. Böylece illerde kurulan bölge birlikleri 1971 yılında Ankara'da "Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Merkez Birliği" (Köy-Koop)'i(1), 1977 yılında da yine Ankara'da "Hür Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Merkez Birliği" (Hür-Koop)'ni kurmuşlardır(2).

1- Köy-Koop ve Kooperatifçilik Politikası

Kooperatiflerin üst örgütlenmeye gitmelerine izin veren 1163 sayılı Kooperatifler Yasasının 1969 yılında çıkmasından sonra Köy Kalkınma Kooperatifleri, 1971 yılında 9 bölge birliğinin biraraya gelmesiyle Ankara'da "Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Merkez Birliği" (Köy-Koop)'u kurmuşlardır. Kurucu birlik olarak Samsun, Giresin, Trabzon, Sivas, Çorum, Yozgat, Denizli, Isparta ve İzmir Bölge Birlikleri idi(3).

Köy-Koop'un amacı, ana sözleşmesinde şu şekilde özetlenmiştir(4):

- a- Ortak kooperatif birliklerinin müşterek menfaatlerini korumak,
- b- Kooperatiflerin dış ülkelerle olan ilişkilerini düzenlemek,

---

(1) Ziya Gökalp MÜLÂYİM; a.g.e., sf. 374-375

(2) Hikmet BİÇERTÜRK; 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununa Göre Kurulmuş Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin Politikası Nedir? Nasıl Olmalıdır?; IX. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay. No: 42, ANKARA-1980, sf. 19

(3) M. Tanju AKAD; a.g.m., sf. 153

(4) Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Merkez Birliği Ana Sözleşmesi

- c- Kooperatifçiliği geliştirmek ve eğitimini yapmak,
- d- Ortak kooperatif birliklerinin her türlü faaliyetlerini ve hesaplarını denetlemek veya denetlettirmek,
- e- Ortak kooperatif birliklerinin yararına olan kuruluşlara katılmak,
- f- Ortak kooperatif birliklerinin ihtiyacı olan finansman kaynaklarının sağlanmasına yardımcı olmak.

Köy kalkınma kooperatifleri gibi tabandan, ortaklarından gelen bir hareketle kurulan köy-koop'un kooperatifçilik politikasını da şu şekilde özetleyebiliriz:

- Tarımsal üretimde iyileştirme işletme bazında değil, köy ve köy grupları bazında gerçekleştirilmelidir.
- Tarımsal girdiler şahıslara değil, işletmelere verilmelidir.
- Tarımda üretim ve üretim araçlarının kullanılması toplumsallaştırılmalıdır.
- Destekleme alımları tarımsal üretimi plânlamaya ve üretimi toplumsallaştırmaya dönük olmalıdır.
- Tarım ürünlerinin pazarlanması ve ticareti kooperatifler eliyle yapılmalıdır.
- Kamu kuruluşları tarımsal ürün ihtiyaçlarını kooperatiflerden karşılamalıdır.
- Tüketicinin örgütlenmesinde yerel bazda örgütlenmeye gidilmelidir.
- Üretim kooperatiflerinin daha etkin bir şekilde örgütlenmesi gerekmektedir.
- Bir kooperatifler bankası kurulmalıdır.

Orta ve küçük üreticinin menfaatlerini korumak amacıyla kurulan köy-koop, amaçları ve politikaları doğrultusunda çalışmamış, kuruluşundan 1975 yılına kadar pasif bir hayat yaşamıştır. Ama 1975 yılında Merkez Birliğine traktör ithal etme yetkisinin verilmesiyle köy-koop içinde bulunduğu maddi imkânsızlıkları aşmış ve kısa sürede güçlenmiştir. Fakat genelde tüm faaliyetlerini traktör ithali ve Bağcılar Bankasının hisse senetlerini toplamakla sınırlandıran birlik 1976-1979 yılları arasında Romanya'dan 10.600 traktör ithal etmiştir. Bu dönemde hem köy-koop'a giren birlik sayısı artmış, 57 bölge birliği ve bu birliklere bağlı 2314 kooperatif katılmış, hemde yurt dışında temsilcilikler açarak, Avrupa'daki Uluslararası Kooperatifler Birliği'ne üye olmuştur.

Köy-Koop'un bu gelişmesi 1979 yılında hükümetin traktör ithal etme yetkisini elinden almasına kadar sürmüştür. Bu tarihten sonra merkez birliği büyük bir gerileme göstermiştir. 1979 yılından sonra büyük bir maddi sıkıntıya düşen, ülkemizdeki demokratik halk kooperatifçiliğinin temelini oluşturan köy-koop, bazı kişi ve zümrelerin ideolojik saplantı ve siyasi çıkarlarına kooperatifleri alet etmiştir. Bunun sonucu olarak ta 12 Eylül 1980'den sonra faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır. 12.3.1983 tarihinde Ankara 1. Ticaret Mahkemesinde dava açılmış, karar tarihi 7.9.1983 gün ve E.1982/136 k. 1982/333 sayılı kararı ile köy-koop'un iflâsına karar verilmiştir. Bu karar Yargıtay 12. Hukuk Dairesinin 18.1.1984 tarih ve 9928-130 sayılı kararı ile kesinleşerek köy-koop kapatılmıştır.

Bugün merkez birliğine bağlı bölge birliklerinin büyük bölümü yaşamakta olup, bunlardan bazıları, Sinop, Balıkesir, Yozgat, Muğla, Çanakkale, İzmir, Gümüşhane bölge birlikleridir.

2- Hür-Koop ve Kooperatifçilik Politikası

Hür-Koop, "Hür Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Merkez Birliği" dir. Hür-koop, 23 Şubat 1977 yılında kurulmuştur. Merkez Birliğine bağlı 8 birlik ve bu birliklere bağlı 130 kooperatif vardı.

Hür-Koop'un ana sözleşmesinde amacı şöyle ifade edilmiştir:

- Merkez Birliğinin, ortak kooperatif birliklerinin müşterek menfaatlerinin korunması,
- Kooperatiflerin dış ülkelerle olan ilişkilerini düzenlemek,
- Kooperatifçiliği geliştirmek ve eğitimini yapmak,
- Kooperatif komularında rehberlik ve önderlik yapmak.

Hür-Koop'un teşkilat yapısında, Genel Kurul, Yönetim Kurulu, Denetleme Kurulu ve Danışma Kurulu yer almaktadır. Hür-Koop aynı statüdeki tarımsal amaçlı kooperatif birliklerinden tabandan gelen bir hareket şeklinde meydana gelmiş, hür ve demokratik kooperatifçiliği savunmuştur.

Hür-Koop'un faaliyetleri çok cılız bir şekilde sürmüş ancak ufak miktarlarda ihracat faaliyetine girebilmiştir. Hür-Koop'un kooperatifçilik politikasında ise şu ilkelere yer verilmiştir.

- Hür-koop- kooperatifçilik ilkelerini benimsemiş ve bu ilkelere bağlı olarak hareket etmek istemektedir.
- Hür-koop, Türkiye'de kooperatifçiliğin üst örgütlenme kademelerinin tamamlanmasından yanadır.
- Kooperatifler Bankasının kurulması ve eğitim hizmetlerinin devlet ve kooperatif üst örgütleri tarafından gerçekleştirilmelidir.

- Kooperatifler mevzuatındaki farklılıklar ve değişik uygulamalar kaldırılmalıdır.

Hür-koop, 12 Eylül 1980'den sonra faaliyetlerini durdurmuş ve Köy-koop ile birlikte oda tasfiye edilmiştir.

E- KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN SORUNLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI

Türkiye'de köy kalkınma kooperatiflerinin sayısal artışına ve sağladıkları bazı sosyo-ekonomik iyileştirmelere rağmen, kooperatifçilik alanında yeterli başarıyı sağladıkları savunulamaz. Kuşkusuz bunun yapısal ve teknik nedenleri vardır. Köy Kalkınma Kooperatiflerinin üzerlerine aldıkları kırsal toplulukları örgütlenirerek ekonomik gelişmelerine katkıda bulunmalarının sağlanması ve böylece ileri bir toplum düzeyine geçiş şartlarını hazırlarken, sosyal yapıyı da güçlendirme görevlerini yerine getirememelerinin nedenlerini, finansman üst örgütlenme, işletmecilik ve eğitim gibi belli başlı sorunlara bağlayabiliriz.

Burada şunu da belirtebiliriz; köy kalkınma kooperatiflerinin sorunlarının hemen hemen tamamı yurdumuzdaki kooperatiflerin ve özellikle tarım sektörü ile ilgili olanların müşterek sorunlarıdır.

1- Finansman Sorunu

1163 sayılı yasaya göre kurulan ve 1965 yılından bu yana kurulup, gelişen köy kalkınma kooperatiflerinin projeli yatırımlarını, düşük faizli, uzun vadeli ve istenilen miktarda kredilerle destekleyecek herhangi bir banka mevcut değildir. Bu nedenle kırsal alandaki bireylerin sermaye birikimlerinin yetersizliği yanında, devletin bu kooperatiflere açtığı kredilerin miktarının çok düşük olması, kooperatiflerin yatırımlarını tamamlamalarına yetmemekte, tamamlama-

nan kooperatif işletmeleri de işletme sermayesinin bulunmaması nedeniyle atıl kalmaktadır.

Köy kalkınma kooperatifleri hem özsermaye bakımından zayıf kuruluşlar oldukları gibi, hemde üretim, pazarlama, yatırım faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duydukları finansmanı sağlamak açısından problemleri olan kuruluşlardır.

Köy kalkınma kooperatifleri ve diğer tarımsal amaçlı kooperatiflerin sayıca çokluğu ve dağılımı devlet bu kuruluşlara açtığı kaynakların yetersiz olmasına yol açmaktadır. Nitekim, köy kalkınma kooperatifleri için Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü bütçesine konan ödenekler sınırlı olduğundan ve konan ödeneklerin büyük bir bölümü de nakte bağlanmadığından, fon hesabına aktarılamamakta ve böylece kooperatiflerin yatırımlarına imkân verecek yeterli malî kaynak elde edilememektedir. Daha önce Ziraat Bankasının köy kalkınma kooperatifleri için ayırdığı plasmanları 1985 yılından itibaren kaldırması bu kooperatifleri iyice zor duruma düşürmüştür.

Köy kalkınma kooperatiflerinin kırsal kalkınmayı gerçekleştirmede bir araç olarak kullanılabilmesi için finansman sorununun halledilmiş olması gereklidir. Bunun içinde birlik ve merkez birliklerinin kurulup finansman sorununun tek elden çözümlenebilmesine çalışılmalıdır. Diğer yandan uzun süredir gündemde olup ta gerçekleştirilemeyen kooperatifler bankası kurulması fikrinin gerçekleştirilmesi gereklidir. Kooperatifler bankasının kurulamadığı kısa dönemde ise Ziraat Bankasının köy kalkınma kooperatifleri için plasman ayırmasına gitmesi yanında devletin bu tür kooperatiflere açtığı kredilerin arttırılması lâzımdır. Ayrıca köy kalkınma kooperatiflerinin projelerinin birim düzeyde değil de, birlik düzeyinde gerçekleştirilmesi, yatırımların, etkin

ve verimli olmasını sağlayabileceği gibi, finansman sorununa da çözüm getirebilecektir. Çünkü her köye bir fabrika fikri kaynak israfına yol açmaktadır.

2- Üst Örgütlenme Sorunu

Kooperatifçilik hareketinin etkili hale gelebilmesi ve üreticilerin sosyo-ekonomik problemlerinin çözümlenebilmesi; yurt ekonomisine en iyi bir şekilde katkıda bulunabilmeleri için kooperatiflerin örgütlenmeleri mutlak surette gereklidir(1).

Köy kalkınma kooperatiflerinin 24 yıllık bir geçmişlerine karşın, bağımsız karar alabilme özellikleri dolayısıyla kısa sürede üst kuruluşlarını gerçekleştirerek dikey bütünleşmeyi sağlamışlardır. Böylece, köy kalkınma kooperatifleri 1971 yılında Köy-Koop, 1977 yılında Hür-Koop Merkez Birliğini oluşturmuşlardır. Fakat bu iki merkez birliğinin de 1980'den sonra faaliyetleri durdurulmuş ve tasfiye edilmişlerdir. Ayrıca sayıları 82'yi bulan birliklerde hem ekonomik güçsüzlüğe neden olmakta, hem de kendi aralarında rekabete düşebilmektedirler. Bunun yanında birliklere girmemiş pek çok birim kooperatifte bulunmaktadır.

Köy kalkınma kooperatiflerinin dikey örgütlenmeleri (bütünleşmeleri) yanında yatay örgütlenmeleri de gerekmektedir. Bu şekilde hem ekonomik yönden güçsüz, zayıf ve atıl kuruluşların zarar etmeleri önlenecek, hem de faaliyette bulunmayan kuruluşların hukuki varlıkları ortadan kalkabilecektir.

---

(1) TZOB ; Tarımsal Amaçlı Kooperatiflere Ait Sorunlar ve Alınması Lazım Gelen Tedbirler Hakkında Düzenlenen Teknik Komite Raporu; TZOB Yay. No: 121, ANKARA-1980, sf. 47

3- İşletmecilik Sorunu

Köy Kalkınma kooperatiflerinin itici gücünü oluşturan yurt dışına işçi gönderimi olgusu sonucunda, yurt dışındaki ortakların üretim sürecinin dışında kalmaları ve kooperatif yönetiminde etkin rol oynama olanaklarının bulunmaması nedeniyle, ortaklıkları kâğıt üzerinde kalmakta ve ortaklığa olan katkıları bir sermaye taahhüt etmekten öteye geçememektedir. Böylece kooperatif yönetimiyle ve kooperatifle ortaklar arasındaki bağlar sağlam temellere dayanmamaktadır(1).

Kooperatiflerde birer ekonomik amaçları olan işletmeler olduğu için onların da modern işletmecilik kurallarına göre yönetilmeleri gereklidir. Bunun içinde ortakların hak ve sorumluluklarını iyi bilmeleri ve yerine getirmeleri gereklidir. Kooperatiflerin yönetim organını oluşturan, Yönetim Kurulu ve Denetim Kurulu genellikle faaliyetlerini yerine getirememektedir. Köy kalkınma kooperatiflerinin içinde buldukları finansal sorunlar, yönetim sorununun çözülebilmesi için anasözleşmelerinde de yer alan yetişmiş ve tecrübeli bir müdürün (madde:99) istihdamına imkân vermemektedir. Bu durum, müdürlere ait işlerin yönetim kurulu başkanına veya diğer ortaklardan birisine devredilmesine sebep olmaktadır. Bu şekilde ortaya çıkan ortak-yöneticilerin, gerek üretim, pazarlama, muhasebe ve gerekse işletmecilikle ilgili teknik bilgilere sahip olmamaları kooperatiflerin başarısını azaltmaktadır.

Köy kalkınma kooperatiflerinin bu yönetici veya lider bulma sıkıntısının giderilebilmesi için bu tür kooperatiflere kırsal kesimdeki öğretmen ve diğer devlet memurlarının yönetim kurullarına girerek, belli bir ölçüde de olsa bilgileriyle desteklemeleri sağlanmalıdır. Bunun içinde Devlet Personel Kanununun 657 ve sonra değişik 1327 sayılı kanun -

---

(1) H. Sami GÜVEN; a.g.m., sf. 51-52

unun devlet memurlarına getirdiği kısıtlamaların giderilmesi gereklidir(1).

Denetim kurullarının da görevlerini en iyi şekilde bilip yerine getirmesi, gerekli noktalarda yönetimi uyarması kooperatifçilik açısından önemlidir. Bugünkü devlet denetiminin yetersizliği karşısında kooperatiflerin kendi üst birliklerince denetlenmeleri olumlu neticeler verebilecektir.

Daha önce finansman sorununda değindiğimiz gibi kooperatiflerin kuracakları projeli yatırımlarının birlik düzeyinde gerçekleştirilmesi, hem işletme ölçeğinin büyük olmasını sağlayacak hem de işletmecilik sorunlarına çözüm getirebilecektir. Çünkü her köye bir fabrika fikri yanlış sonuçlar doğurmaktadır.

4- Eğitim Sorunu

Yalnızca köy kalkınma kooperatifleri açısından değil tüm kooperatifçilik için eğitim, ihmal edilemeyecek kadar önemli bir konudur.

Buna rağmen, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda kooperatifçilik eğitiminin yapıldığı pek görülmez. Bu nedenle kooperatifleri başarıya götürecek yönetici ve lider eksikliği ortaya çıkabilmektedir(2).

Kooperatifin yönetim yapısında yer alan kişilerin gerekli eğitim ve öğretimi almış olmaları kooperatifin ortaklarının amaçlarını gerçekleştirmesinde yardımcı olmaktadır. Çünkü bir kooperatifin kurulabilmesi ve başarı ile

-
- (1) Kâzım GÖZEN; Birinci Tarımsal Kooperatifçilik Semineri, T.C. Ziraat Bankası Kooperatifler Müfettişleri Mesleki Dayanışma Derneği Yay No: 1, ANKARA-1974, sf. 182
  - (2) Nurel ÜNER; Kooperatif İşletmeciliği, D.E.Ü. İkt.ve İdari Bil.Fak. Resmi Teksiri No: 290, İZMİR-1989, s. 128

idare edilebilmesi için yeterli bilgi ve yönetim alanında tecrübe gereklidir.

Kırsal alanda yaşayan ve nüfusumuzun içinde önemli bir yer tutan kırsal halkın genel eğitim seviyeleri yetersizdir. Bu durum aynen kooperatifçilik hareketine de yansımakta ve köy kalkınma kooperatiflerini kurmak isteyen köylüler, kooperatifçilik ilkelerini, ilgili kanun ve diğer mevzuatı, örgütlenme şeklini, idari ve teknik bilgileri ve nihayet konu ile ilgili plânlama ve uygulama çalışmalarını yeterince bilmemektedir. Bu nedenle idari işlerin ve mali kayıtların aralıksız şekilde yürütülmesini teminen faal kooperatiflerin yatırımları verimlilik safhasına ulaşamadığından malî imkânları, tecrübeli eleman istihdamına elverişli bulunmamaktadır.

Köy kalkınma kooperatiflerinin içinde bulunduğu bu eğitim sorununun çözümü için devlete ve üst birliklere büyük görevler düşmektedir. Öncelikle devlet, kooperatifçiliğin yayılmasını ve gelişmesini bir plân dahilinde yürütmeli, kooperatif hareketin gelişmesini kolaylaştırıcı mevzuatı hazırlamalı, kooperatifçilik eğitimini sağlamalı, teşvik etmeli ve karşılıksız olarak malî destekte bulunmalıdır.

İkinci yöntem ise kooperatifçilik eğitiminin doğrudan doğruya kooperatif üst örgütleri tarafından yapılmasıdır. Eğitimin bilhassa iş içerisinde yapılmasına ve uygulama ile birlikte yürütülmesine özen gösterilmelidir. Sabit yatırıma ve işletmeciliğe giren kooperatiflerin durumlarının teknik elemanlarca yakından izlenerek, gerektiğinde yapılacak müdahalelerle teknik ve idari eğitime geçilmesi ve ilk plânda, kooperatif hizmet personeli ile yöneticilerinin hedef alınması, önde gelen tedbirler olarak sayılabilir.

Devletin de bu üst örgütlere, teknik, idari, parasal ve yasal destek sağlaması gerekir. Verilecek bu eğitimin, toplumun kendi sosyo-ekonomik ilişkilerini doğru ve en iyi biçimde yorumlayabilecek bir düzeye ulaşmasına yardım etmesi gereklidir.

Kooperatifçilik eğitiminin yalnızca kooperatif yönetici ve personeline verilmesi yanlıştır. Eğitim aynı zamanda kooperatif ortaklarına ve genel olarak halka da verilmelidir. Çünkü kooperatif ortaklarının kendi görev ve sorumluluklarını yerine getirebilmeleri, kooperatiflerine olan ilgilerinin artması, alacakları eğitime bağlıdır. Genel olarak halkın eğitimi de; kooperatife ortak olabilecek potansiyel ortakları oluşturan halkın eğitimi, onları kooperatiflere yaklaştırmak ve ileride ortak olmalarını sağlayabilmek açısından önemlidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I- İZMİR İLİNDEKİ KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

A- İZMİR'DEKİ KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

İzmir'deki kooperatifçiliğin Türkiye'deki kooperatifçilik hareketinden soyutlanamayacağı, aynı şekilde İzmir'deki köy kalkınma kooperatiflerinin gelişiminde Türkiye'nin bu konuda geçirdiği deneyimleri yansıttığını ileri sürebiliriz.

İzmir'de 1962'de başlayan köy kalkınma kooperatifçiliği hareketi (5.7.1962'de ilk olarak kurulan Bergama- Merkez Köy Kalkınma Kooperatifi ile 10.11.1962'de kurulan Urla-Bademler Köy Kalkınma Kooperatifi) 1965 yılından 1974 yılına kadar olan dönemde Batı Avrupa ülkelerine işgücü gönderimini amaçlamışsa da sonraları devlet olanaklarıyla, bir yatırımı gerçekleştirmek ve kooperatiflere gösterilen bazı kolaylıklardan yararlanmak ana amaç haline dönüşmüştür.

30.6.1989 tarihi itibarıyla İzmir'de 26 tanesi (% 12,8) mahkeme ve genel kurul kararıyla fesh edilmiş, 41 tanesi (% 20,3) hakkında fesih davası açılmış, 31 tanesi (% 15,3) kuruluşlarından bu yana hiçbir faaliyet göstermemiş, 65 tanesi (% 32,2) faal ve 39 tanesi (% 19,4) ise işletmesi olup ta halihazırda çalışmakta olan toplam 202 köy kalkınma kooperatifi kurulmuştur(1). (Tablo: 15)

---

(1) TOKB İzmir İl Müdürlüğü Destekleme Şubesinden derlenen rakamlar.

Tablo: 15 İzmir'deki Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Genel Görünümü (15.7.1989 tarihi itibarıyla)

İşlerlik Durumu	Sayısı
Kurulan Kooperatif Sayısı	202
Faal Olan Kooperatif Sayısı	176
- Fesih Davası açılan kooperatif sayısı	41
- İşletmesi olan kooperatif sayısı	39
- Faal olan kooperatif sayısı	65
- Faal olmayan kooperatif sayısı	31
Fesih Edilen Kooperatif Sayısı	26
- Genel kurul kararıyla fesih edilen	6
- Mahkeme kararıyla fesih edilen	20

Kaynak : TOKB İzmir İl Müdürlüğü Destekleme Şubesinden Derlenen Rakamlar.

İzmir ilindeki köy kalkınma kooperatifleri Türkiye geneli düşünüldüğünde sayı itibarıyla (% 03,7) ön sıralarda yer almaktadır.

İzmir ilindeki köy kalkınma kooperatiflerinin yıllara göre dağılımını gösteren Tablo: 16'ya baktığımızda, yoğunluğun 1971-1975 yılları ile 1976-1980 yılları arasında toplandığını görmekteyiz. 1960-65 döneminde 5 tane kurulan köy kalkınma kooperatifi, 1966-1970 yıllarında 27, 1971-1975 arasında 78, 1976-1980 arasında 51, 1981-1985 arasında 12 tane ve 1986-1988 arasında ise 3 tane kurulmuştur. Bu da

bize 1980'den sonra köy kalkınma kooperatifçiliği hareketinde sayısal olarak bir gerileme olduğunu göstermektedir.

Tablo: 16 İzmir'deki Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Kuruluş Yıllarına Göre Dağılımı

Kurulduğu Yıllar	Kooperatif Sayısı
1960-1965	5
1966-1970	27
1971-1975	78
1976-1980	51
1981-1985	12
1986-1988	3
TOPLAM	176

Kaynak : TOKB İzmir İl Müdürlüğünden Derlenen Rakamlar.

İldeki kooperatiflerin ilçelere göre dağılımını gösteren Tablo: 17'de de yoğunluğun ilin daha gelişmiş, geniş ve verimli bölgesi olan Güney Bölgesinde toplandığını ortaya koymaktadır.

Tablo: 17 İldeki Köy Kalkınma Kooperatiflerinin İlçelere Göre Dağılımı

İlçenin Adı	K.K.K. Kooperatif Sayısı	İlçenin Adı	K.K.K. Kooperatif Sayısı
1- Konak	11	12- Kiraz	4
2- Karşıyaka	3	13- Menemen	16
3- Bayındır	15	14- Ödemiş	26
4- Bergama	18	15- Sefherihisar	9
5- Bornova	2	16- Selçuk	1
6- Çeşme	2	17- Tire	12
7- Dikili	4	18- Torbalı	12
8- Foça	3	19- Urla	6
9- Karaburun	3	20- Aliağa	6
10- Kemalpaşa	9	21- Buca	-
11- Kınık	3	22- Beydağ	3
		23- Menderes	8
TOPLAM			176

Kaynak : TOKB İzmir İl Müdürlüğünden Derlenen Rakamlar.

İzmir'deki köy kalkınma kooperatiflerinin Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı'ndan proje konusu alan yatırımlarının genel dökümünü gösteren Tablo: 18'e baktığımızda ilde kurulan 202 kooperatifin faal olan 176 tanesinden 64 tanesinin bakanlıktan proje konusu aldıklarını, bunların 7 tanesinin proje uygulamasına geçmedikleri, 2 tanesinin uygulamada olduğu, 10 tanesinin uygulamayı durdurduğu, 6 tanesinin işletmesini durdurduğu, ancak 48 adedinin işletmesini çalıştırdığı görülmektedir.

Tablo: 18 Tarım Orman ve Köyisleri Bakanlığı'ndan
Proje Konusu Alan Kooperatifler Ve Projeli
Yatırımlarının Genel Dökümü

Kooperatifin Durumu	Adedi
A- Proje Uygulamasına Geçmeyen Kooperatifler	7
B- Uygulamada Olan Kooperatif Yatırımları	2
C- Uygulaması Duran Kooperatif Yatırımları	10
D- İşletmesi Duran Kooperatif Yatırımları	6
E- İşletmede Olan Kooperatif Yatırımları (28 Adet Zeytinyağı Fabrikası + 20 Çeşitli Proje)	48
TOPLAM	73

Kaynak : TOKB İzmir İl Müdürlüğünden Derlenen Rakamlar

Fakat bu 73 projeyi kapsayan kooperatif yatırımları
64 kooperatife aittir. Çünkü;

Seferihisar	-	Ulaş
Urla	-	Bademler
Torbali	-	Karaoğ
Torbali	-	Dağkızılc
Torbali	-	Karakızlar
Bergama	-	Tepeköy
Selçuk	-	Çamlık
Selçuk	-	Zeytinköy
Ödemiş	-	Adagüme

kooperatifleri 2 proje konusu almışlardır.

İldeki köy kalkınma kooperatiflerinden 66 adet Proje-
li Kooperatif yatırımına devlet gerek kredi gerekse hibe
şeklinde yardımda bulunmuştur. Bu 66 kooperatif yatırımına
Bakanlık şimdiye kadar 691.873.518 TL. kredi, 37.489.198 TL.

hibe olmak üzere toplam 729.364.716 TL. mali yardımda bulunmuştur. Devletin 1967-1987 yılları arasında köy kalkınma kooperatiflerine verdiği 633.077.000 TL. hibe şeklinde yaptığı yardımın % 5,9'u İzmir'e gelmiştir. Kredi şeklinde yapılan yardımların ise % 7'si İzmir'e aktarılmıştır. Böylece, 1967-1987 döneminde İzmir'deki Köy Kalkınma Kooperatifleri Türkiye'de bu amaç için ayrılan fonlardan (10.451.077.000 TL.) toplam % 6,9'unu (729.364.716 TL.) alarak yararlanmıştır (1) (*).

İlde kredi alan 66 kooperatif yatırımından 59 kooperatif yararlanmıştır. 7 kooperatif ise iki ayrı proje uyguladıklarından ötürü her proje için ayrı ayrı iki kredi almışlardır. Faal olan 176 kooperatiften % 69,8'i (123 tanesi) daha sonra inceleyeceğimiz gibi İzmir Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Birliğine üyedirler.

B- İZMİR İLİ KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİ BÖLGE BİRLİĞİNİN KIRSAL KALKINMADAKİ ROLÜ

İzmir'de köy kalkınma kooperatiflerinin birleşme çabaları ilk defa 1970 yılında başlamıştır. 7 Kooperatif tarafından "Ege Bölgesi Köy Kooperatifleri Birliği" adı altında başlatılan çalışmalarından sonuç alınamamıştır. Bir yıl sonra 13 köy kalkınma kooperatifinin bir araya gelmesiyle 1163 sayılı yasaya uyularak 22.7.1971 tarihinde "İzmir Köy Kooperatifleri Birliği" (Köy-koop) kurulmuştur.

Başlangıçta 13 kooperatifin biraraya gelmesi ile kurulan birliğin ortak sayısı ülkedeki kooperatif hareketinin gelişmesine paralel olarak hızla artmış, ortak kooperatif

---

(1) TOKB Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Hizmet ve Yatırımları; 20.10.1987, ANKARA, sf. 8

TOKB, İzmir İl Müdürlüğünden Derlenen Rakamlar.

(*) Verilen rakamlar tüm kalkınma kooperatiflerini ve Tarımsal Amaçlı Kooperatifleri içermektedir.

sayısı 1976'da 42'ye, 1980' yılında da 122'ye ulaşmıştır. Bugün birliğe ortak 123 kooperatif bulunmaktadır. Sayısal artışa karşı, birliğin ekonomik güçlenmesi aynı oranda olmamıştır. Birlik zaman zaman önemli mali ve politik destekler olmasına karşın, tabana dayalı çalışma yapılmadığından bu kaynaklar tüketilmiştir. Birliğin kuruluş amacı anasözleşmesinin 2. maddesinde şöyle açıklanmaktadır(1).

"Madde 2. Birliğin kuruluş amacı: Ortak kooperatiflerin müşterek menfaatlerini korumak, amaçlarını gerçekleştirmeleri yolunda, iktisadi faaliyetlerde bulunmak, çalışmalarını koordine etmek, hesap ve işlemlerini denetlemek, dış ülkelerle olan münasebetlerini Merkez Birliğine girinceye kadar düzenlemek, kooperatifçiliği geliştirmek, eğitim faaliyetlerinde ve kooperatifçilik konularında tavsiyelerde bulunmak ve rehberlik etmek."

Birliğin kuruluş yıllarındaki en önemli faaliyetini yurt dışına işçi gönderme konusu oluşturmuştur. Dış ülkelere işçi gönderme olanakları da giderek azalınca, amacına uygun alanlarda çalışması gereken birlik bu kez de amacına uygun faaliyetlerde bulunmamıştır. Sağlanan kredilerle, ortak kooperatiflere yönelik çalışmalar yapmamıştır. 1980'den sonra hemen hemen tüm alanlarda olduğu gibi kooperatiflerde de yapısal bazı değişiklikler ortaya çıkmıştır. İzmir köy kooperatifleri birliği de bundan payını almıştır.

Bugün Köy-koop İzmir birliği 29 bine yaklaşan ortak üreticisi ile 123 köy kalkınma kooperatifinin birleştiği güçlü bir örgüttür. Birliğin 2.507.500 TL.sine ödenmiş 2.710.000 TL. sermayesi vardır. Birliğe bağlı kooperatiflerin(2);

---

(1) Sınırlı Sorumlu İzmir Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Birliği Anasözleşmesi; sf. 1

(2) Köy-Koop İzmir Birliğinden elde edilen bilgiler.

- 29 adet zeytinyağı fabrikası (11.600 Ton/yıl. kapasite),
- 4 adet salamura zeytin tesisi (1.000 Ton/yıl. zeytin kapasitede),
- 8 adet süt işleme tesisi (45 Ton/gün süt işleme kapasitede),
- 1 adet un fabrikası (60 Ton/gün buğday işleme kapasitesinde),
- 3 adet un değirmeni,
- Isıtmalı cam sera tesisi (20 dekar),
- 1 adet konserve fabrikası,
- 1 adet piliç işletmesi,
- 1 adet ambalaj fabrikası,
- İzmir Belediyesi Yaş Sebze Meyve halinde birliğe ait 3 adet stand,
- Toptan Gıda Sitesi'nde soğuk hava depolu mağazası,
- İzmir'in çeşitli semtlerinde 11 adet satış mağazası

ile üretici ortaklarına hizmet etmektedir.

Birlik faaliyetlerinde ekonomik konulara büyük önem vermektedir. Bir yandan ortak kooperatiflere ait tesislerde işlenen ürünlerin kalite ve maliyeti ile ilgili çalışmalar, kooperatif yöneticileri ile birlikte yürütülürken, diğer yandan da işlenen ürünlerin değerine satılabilmesi için pazarlama çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

Ayrıca birlik tesisi bulunmayan kooperatiflere ait ürünlerin kooperatifler arası işbirliği ile, tesisi olan kooperatiflerde değerlendirilmesi çalışmalarında yardımcı

olmaktadır. Birlik hem üretici ortaklarının ürünlerini değerlendirenken, hemde bölgedeki diğer üreticilere de açık olarak çalışmakta ve elde edilen ürünlerin İzmir'deki perakendeci mağazaları ve bayileri kanalıyla pazarlayarak da tüketicilere uygun fiyattan mal alabilmelerini sağlamaktadır.

Birliğin 1988 yılında, semt pazarlarından elde ettiği ciro 1 Milyar 267 milyon 500 bin TL., toptan satış mağazalarından elde ettiği ciro da 2 milyar 122 milyon 75 bin TL. olmak üzere toplam cirosu 3 milyar 389 milyon 575 bin liraya ulaşmıştır. Birliğin 1988 yılı kârı ise 3.812.699 TL. olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca Birliğin bünyesinde çeşitli görevlerde 76 kişi istihdam edilmektedir(1).

Birlik semt mağazalarında her türlü et, süt, sebze ve meyve yanında, konserve, un, bal, salça, pekmez gibi ürünleri de pazarlamaktadır. Birlik pazarlama faaliyetlerini arttırabilmek amacıyla reklam çalışmalarına önem vermekte, fuar ve festivallere katılmakta, radyo ve basına reklamlar vermektedir.

Birliğin hakim organı, ortak kooperatiflerin temsilcilerinden teşekkül eden Genel Kuruldur. Genel kurul toplantısına katılma hakkına haiz ortak kooperatiflerden;

- 7 - 200 ortak için 3 temsilci
- 201 - 300 " " 4 "
- 301 - 400 ve daha fazla ortak için 5 temsilci seçilir.

Birliğin diğer organları Yönetim Kurulu ve Denetçiler Kuruludur(2). İzmir Köy Kooperatifleri Bölge Birliği kuruluğundan bir yıl sonra 1972 yılında Köy-Koop Merkez Birliğine ortak olduktan sonra, 1976 yılında birlik, "Köy-Koop İzmir

---

(1) Köy-Koop İzmir Birliği 16. Genel Kurul Çalışmaları, 11 Haziran 1989, İZMİR, sf. 8-21

(2) Köy-Koop İzmir Birliği Anasözleşmesi, Md: 24-25, sf. 7

Birliği" adını almıştır. Merkez Birliğinin 1983 yılında tasfiye edilmesinden sonra da faaliyetlerini sürdürmüştür. 1988 yılında 8. Bölge Birliği ile yeniden Merkez Birliği kurulması için TOK Bakanlığına başvurulmuştur. Fakat Bakanlık Merkez Birliği kurulması yolundaki çalışmalarını kabul etmemiştir.

II- İZMİR İLİNDEKİ KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİ ÜZERİNE BİR ANKET UYGULAMASI

A- ARAŞTIRMANIN KONUSU (AMACI)

Araştırmanın ana amacı, İzmir ili sınırları içindeki kırsal alanda yaşayan bireylerin köy kalkınma kooperatiflerine olan bakış açılarının, kooperatifle olan ilişkilerinin ve bu kişileri kooperatiflerde örgütlemeye iten nedenlerin saptanmasıdır. Araştırmanın bulguları bu insanların niçin köy kalkınma kooperatiflerine girdiklerini, aradıklarını bulup bulamadıklarını, kooperatiflere ilişkin genel sorunlarını ve kooperatifle olan ilgilerini ortaya koymaya ışık tutacaktır.

Bu amaçla tezin ilk bölümünde verilmeye çalışılan, kırsal alandaki bireylerin sosyo-ekonomik açıdan örgütlenmeye olan ihtiyaçlarını saptamış ve buna uygun mesleki ve ekonomik amaçlı örgütlerden bahsetmiştik. Tezin ikinci bölümünde ise kırsal alanda yaşayan bireylerin iktisadi ve sosyal açıdan örgütlenmelerinde önemli bir yer tutan köy kalkınma kooperatifleri incelenmiştir. Üçüncü bölümü oluşturan İzmir ili uygulamasında ise önce İzmir ilindeki köy kalkınma kooperatiflerinin orijini, amaçları ve İzmir ilindeki gelişimleri ile İzmir Köy Kooperatifleri Bölge Birliği hakkında bilgiler verilmiştir.

Araştırmanın ana çizgilerini, yukarıda saptanan bilgiler ışığında ve köy kalkınma kooperatiflerinin kırsal

kooperatifçiliğe getirdiği boyutlar da dikkate alınarak, oluşturulan saha çalışması belirlenmektedir.

B- ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ VE YÖNTEMİ

Saha araştırması için İzmir ili sınırları içinde 30.6.1989 tarihine kadar kurulmuş olan toplam 202 köy kalkınma kooperatifi içinde faal olmayan (31), hakkında fesih davası açılan (41) ve feshi gerçekleşen (26) kooperatifler düşüldükten sonra geriye kalan 104 faal ve işletmesi bulunan kooperatiften 11 tanesi random esasına göre seçilmiş ve bu kooperatiflere ortak olan üreticilerin % 15'i üzerinde tesadüfi olarak önceden hazırlanan anketler doldurtulmuştur.

Ankete katılan kooperatiflerden 4 tanesi işletmesi olan kooperatif, 7 tanesi de ortaklarına çeşitli hizmetler sağlayan faal fakat işletmesi olmayan kooperatiflerdir.

Araştırmaya konu olan kooperatiflerden faal olmayan, feshi kesinleşmiş ve haklarında fesih davası açılan kooperatiflerin elimine edilmesinin nedeni, bu kooperatiflerin ortaklarının beklentilerini yerine getirememiş olmaları, ortak ve yöneticilerin kooperatiflerine karşı olan aşırı ilgisizlikleri, sermaye eksikliği gibi Tarım Orman ve Köy-işleri Bakanlığı İzmir İl Müdürlüğüne saptanan nedenlerin sonucunda etkinliklerini durdurmalarıdır. Bunun üzerine biz de anket çalışmasını faal ve çalışan kooperatiflere ortak olan üreticilerin üzerinde yapmayı daha yararlı gördük. Daha sonra ankete uygun olanın saptanması için Tarım, Orman ve Köy-işleri Bakanlığı İzmir İl Müdürlüğünden elde edilen bu ön bilgiler değerlendirilerek anket alanına uygun 104 kooperatif olduğu hükmüne varılmıştır. 104 Ana kütle üzerinden % 10 örneğin random esasına göre seçilen 11 kooperatif ve bunlara ilişkin genel bilgiler aşağıda açıklanmıştır.

C- ANKETİN UYGULANACAĞI KOOPERATİFLER HAKKINDA
GENEL BİLGİLER

Ankete katılan 11 kooperatif ildeki faal 176 köy kalkınma kooperatifine ortak olan 17.300 ortağın % 8,15'ine (1411 kişi) sahiptir. Yine bu 11 kooperatife ortakların üyeliği açısından örgütlenme oranı yaklaşık % 38,4'dir(*). Tablo 19'dan da görüleceği gibi 11 kooperatif içinde örgütlenme (Girme) oranının en yüksek olduğu köy Tire-Mahmutlar'dır. Onu % 83,2 ile Menderes-Çile ve % 61,3 ile Bergama-Tepeköy takip etmektedir. Örgütlenme (Girme) oranının en düşük olduğu köy ise % 8 ile Menemen-Koyundere ve % 14,3 ile Bornova-Işıkkent'dir.

Tablo: 19 Anketin Uygulandığı Köylerde Halkın Köy Kalkınma Kooperatiflerine Girme (Örgütlenme) Oranı (15.7.1989 tarihi itibarıyla)

Sayı Koop.ler	Ortak sayısı	Köy Hane sayısı	Girme Oranı
TEPEKÖY	95	155	%61.3
BAĞARASI	321	350	%91.7
KOYUNDERE	40	500	%8
ÖZBEK	45	200	%22.5
ULAMIŞ	186	400	%46.5
ÇİLE	79	95	%83.2
YİĞİTLER	63	310	%20.3
BOZDAĞ	194	600	%32.3
MAHMUTLAR	165	165	%100
ERGENLİ	136	300	%45.3
IŞIKKENT	87	600	%14.3
TOPLAM	1411	3680	%38.3

(*) Buradaki bilgiler bir fikir vermesi açısından verilmiştir. Çünkü bir kooperatife dışarıdan (başka köylerden) da ortak girmektedir. Biz bu rakamı o kooperatifin bulunduğu köyün hane sayısına bakarak bulduk.

Tablo 20'den de anketin uygulanacağı kooperatiflere ilişkin genel bilgilere baktığımızda ortak sayısı açısından en büyük kooperatif 321 ortakla Foça-Bağarası - Yeni Bağarası Köy Kalkınma Kooperatifi ile 194 ortaklı Ödemiş-Bozdağ köy kalkınma kooperatifleridir. En düşük ortak sayısı ise 45 ortaklı Urla - Özbek ve 40 ortakla Menemen - Koyundere Köy Kalkınma Kooperatifleridir. Sermaye miktarı açısından ise Seferihisar - Ulamiş köy kalkınma kooperatifi 5.580.000 TL. ile en fazla sermayeye sahip iken Menemen-Koyundere Köy Kalkınma Kooperatifi 15.500 TL. ile en az sermaye'ye sahip kooperatiftir.

Tablo: 20 Anketin Uygulanacağı Kooperatiflere İlişkin Genel Bilgiler (15.7.1989 tarihi itibarıyla)

Kooperatifin Adı	Ortak Sayısı	Sermayesi	Ödenmemiş Sermayesi	Ankete alınan ortak sayısı	Uyguladıkları proje ve faaliyetleri
URLA-ÖZBEK	45	440.000.-	-	7	Zeytinyağı Fab.var
BAYINDIR-ERGENLİ	136	1.119.900.-	527.500.-	21	Z.yağı ve Mandra Fabrikası var.
BERGAMA-TEPEKÖY	95	1.481.000.-	718.125.-	15	Yem ve un satışı yapıyor.
MENDERES-ÇİLE	79	1.279.000.-	742.800.-	12	Yok.
MENEMEN-KOYUNDERE	40	15.500.-	7.700.-	6	Yok.
TİRE-MAHMUTLAR	165	1.862.000.-	-	25	Sera için naylon torba veriyor, kantarı var.
FOÇA-BAĞARASI	321	1.482.955.-	925.150.-	48	Süt toplama ve dağıtma tesisi var.
KEMALPAŞA-YİĞİTLER	63	1.920.000.-	-	10	Yok.
İZMİR-IŞIKKENT	87	502.668.-	-	13	Yem satışı yapıyor.
ÖDEMiŞ-BOZDAĞ	194	1.888.000.-	357.600.-	29	Yok.
SEFERİHİSAR-ULAMIŞ	186	5.580.000.-	-	28	Z.yağı Fab.var, iki tesisi de kirada.
TOPLAN	1.411	17.570.023.-	3.278.875.-	214.-	

Ankete katılan 11 kooperatiften 6 tanesi devletten hibe ve kredi şeklinde (19.963.089 TL. kredi, 6.878.980 TL. hibe) 26.842.069 TL. ile İzmir'e Bakanlığın verdiği kredilerin % 3,6'sını kullanmışlardır. Devletten kredi ve hibe yardımı alan kooperatiflerin dökümü şu şekildedir. Tablo: 21.

Tablo: 21 Ankete Katılan Kooperatiflerden Devlet Yardımı Alanların Aldıkları Yardım Miktarları

Kooperatifin Adı	Aldığı Kredi	Aldığı Hibe Miktarı	Toplam
BAYINDIR-ERGENLİ	-	508.224.-	508.224.-
BERGAMA-TEPEKÖY	151.624.-	147.506.-	299.130.-
KEMALPAŞA-YİĞİTLER	-	40.000.-	40.000.-
ÖDEMİŞ-BOZDAĞ	14.517.465.-	769.710.-	15.287.175.-
SEFERİHİSAR-ULAMIŞ	5.294.000.-	4.755.650.-	10.049.650.-
URLA-ÖZBEK	-	657.890.-	657.890.-
TOPLAM	19.963.089.-	6.878.980.-	26.842.069.-

Anketin uygulandığı kooperatiflerden Urla-Özbek köy kalkınma kooperatifi, 30.12.1965 tarihinde Bakanlıkça kurulması onaylanmış, fakat ancak 3.12.1971 tarihinde tescil ve ilan edilerek tüzel kişilik kazanabilmiştir. Kooperatifin bugün 45 ortağı ve tamamı ödenmiş 440.000 TL. sermayesi vardır. Kooperatifin 1973'de gerçekleştirdiği ve devletten aldığı proje ve hibe yardımı ile 20 T/Gün kapasiteli bir

zeytin yağı fabrikası vardır. Fabrika yılda ancak 30 gün ve % 9 kapasite ile çalışmaktadır. Köy halkının geçim kaynağı büyük ölçüde balıkçılık, tütün ve zeytin'dir. Ayrıca köyde birde Toprak-Su kooperatifi vardır. Köy kalkınma kooperatifi zeytin yağı fabrikası yanında bir tane de süpermarket işletmektedir. Bakanlık zeytin yağı fabrikasının çalışma süresi ve kapasitesinin arttırılabilmesi için zeytin stokunun bulunmasını sağlamak amacıyla işletme sermayesi ihtiyacı için Bakanlığın transfer programına teklif yapılmıştır(1).

Bayındır-Ergenli köy kalkınma kooperatifinin ise 136 ortağı, 527.500 TL'si ödenmemiş 1.119.900 TL. sermayesi vardır. Kooperatif 15.12.1971 tarihinde bakanlık onayı alarak kurulmuş 29.3.1972'de de tescil ve ilan edilerek tüzel kişilik kazanmıştır. Kooperatifin bir adet 20 T/Gün kapasiteli zeytin yağı fabrikası ile köy sandığından ayda 2.000.000 TL.'ya kiralayarak işlettiği 5 T/Gün kapasiteli mandra tesisi vardır. Mandra tesisi yıl boyunca tam kapasite ile çalışmakta olup ürettiği malları İzmir Köy-koop aracılığı ile pazarlamaktadır. Zeytin yağı fabrikası ise % 24 kapasite ile 60 gün çalışmaktadır. Kooperatif ayrıca ortaklarına yem, torba gibi bazı girdileri de sağlamaktadır.

Bergama-Tepeköy köy kalkınma kooperatifi 29.11.1972 tarihinde Bakanlık onayı alarak kurulmuş, 10.3.1973 tarihinde tescil ve ilan edilerek tüzel kişilik kazanmıştır. Kooperatifin 95 ortağı 718.125 TL.'si ödenmemiş 1.481.000 TL. sermayesi vardır. Kooperatif önce 1973'de 2 Ton/Gün kapasiteli süt toplama ve sağma deposu projesi almış fakat bu konuda başarılı olamayınca 1976'da kooperatif, 20 Ton/Gün kapasiteli zeytin yağı fabrikası projesi almış ise de bu pro-

---

(1) TOKB İzmir İl Müdürlüğünden Derlenen Bilgiler.

jeden de 1987 yılında vazgeçmiştir. Kooperatif her iki proje için devletten 151.624 TL. kredi, 147.506 TL. hibe olmak üzere 299.130 TL. kredi almış ve borcunun tamamını geri ödemiştir. Kooperatif bugün ortaklarının un ve yem ihtiyacını sağlamaktadır.

Menderes-Çile köy kalkınma kooperatifinin 79 ortağı ile 742.800 TL.'si ödenmemiş 1.279.000 TL. sermayesi vardır. Kooperatif 25.9.1973 tarihinde Bakanlık onayı ile kurulmuş olup 5.11.1973 tarihinde de tescil ve ilan edilerek tüzel kişilik kazanmıştır. Kooperatif Soğuk Depolu 2 T/Gün kapasiteli Mandra tesisi kurmak istemiş, fakat özkaynak yetersizliği nedeniyle projeyi gerçekleştirememiştir. Kooperatifin işletmekte olduğu bakkal dükkanı da kısa bir süre önce kapanmıştır. Kooperatifin şu anda herhangi bir faaliyeti yoktur.

Menemen-Koyundere köy kalkınma kooperatifi 13.6.1974 tarihinde Bakanlık onayı almış ve 29.8.1974 tarihinde de tescil edilerek tüzel kişilik kazanmıştır. Kooperatifin 40 ortağı ve 7700 TL.'si ödenmemiş 15.500 TL. sermayesi vardır. Kooperatif bugüne kadar herhangi bir proje uygulamamış ve devletten de herhangi bir yardım görmemiştir. Bir ara bir süpermarket işletmek için bina tutmuş ise de gereken özkaynağı bulamadığı için vazgeçmek zorunda kalmıştır. Kooperatifin bugün herhangi bir faaliyeti yoktur.

Tire-Mahmutlar Köy Kalkınma Kooperatifi, 16.4.1982 tarihinde Bakanlık onayı almış ve 11.6.1982 tarihinde de tüzel kişilik kazanmıştır. Kooperatifin 165 ortağı ve tamamı ödenmiş 1.862.000 TL. sermayesi vardır. Kooperatif herhangi bir proje konusu ve devlet kredisi almamıştır. Kooperatifin ortaklarına sağladığı hizmet kooperatife ait 40 Ton kapasiteli kantarı ile ortaklarının karpuzlarının tartılmasına, sera için naylon ve torba ihtiyaçlarının tedarik edilmesine yardımcı olmaktadır.

Foça-Bağarası - Yeni Bağarası Köy Kalkınma Kooperatifi, 14.3.1973 tarihinde Bakanlık onayı ve 26.12.1987'de de tescil edilerek tüzel kişilik kazanmışlardır. Kooperatif 3 Ton/gün kapasiteli süt toplama ve sağma deposu projesini gerçekleştirmiştir. Ortaklarının sütlerinin toplanıp pazarlanmasını yapmaktadır. Kooperatif her iki köye birden hizmet etmektedir. Kooperatifin bu yüzden ortak sayısı diğer kooperatiflere oranla oldukça fazladır. 321 ortak ve 925.150 TL'si ödenmemiş 1.482.955 TL. sermayesi vardır.

Kemalpaşa-Yiğitler Köy Kalkınma Kooperatifi, 10.1.1966 tarihinde Bakanlık onayı almış ve 1.9.1971 tarihinde de tescil edilerek tüzel kişilik kazanmışlardır. Kooperatif 2 Ton/Gün kapasiteli Mandra projesi almış fakat özkaynak yetersizliğinden ötürü projenin uygulaması durdurulmuştur. Tesis binası da kereste imalatıyla uğraşan bir ortağına kiraya verilmiştir. Kooperatife devlet 40.000 TL. hibe yardımı yapmıştır. Kooperatifin 63 ortağı ve tamamı ödenmiş 1.920.000 TL. sermayesi vardır. Fakat kooperatifin şu ana kadar 23 ortağının yurt dışına gitmesini sağlamak için başka hiçbir hizmeti olmamıştır.

İzmir-Işıkkent Köy Kalkınma Kooperatifi, 24.2.1978'de Bakanlık onayı almış olup 16.3.1978'de de tescil edilerek tüzel kişilik kazanmıştır. Kooperatifin 87 ortağı ve tamamı ödenmiş 502.668 TL. sermayesi vardır. Kooperatif ortaklarının ihtiyacı olan hayvan yemini ihaleye girerek almakta ve ortaklarına dağıtmaktadır. Bunun dışında herhangi bir faaliyeti yoktur.

Ödemiş-Bozdağ Köy Kalkınma Kooperatifi, 23.1.1978'de Bakanlık onayı almış ve 20.3.1978'de de tescil edilerek tüzel kişilik kazanmıştır. Kooperatifin 194 ortağı ve 357.600 TL.'si ödenmemiş 1.888.000 TL. sermayesi vardır. Kooperatif 2 Ton/Gün kapasiteli bir Mandra tesisi işletmesini kurmuş fakat işletme sermayesi yetersizliği nedeniyle iş-

letme kiraya verilerek elden çıkartılmıştır. Kooperatif bu proje için devletten 14.517.465 TL. kredi ve 769.710 TL. hibe olmak üzere 15.287.175 TL. yardım almıştır. Fakat aldığı kredinin 10.098.336 TL.sını ödemediği için Bakanlıkça icraya verilmiş ve icra kanalıyla 3.685.080 TL.'sı ödenmiştir. Kooperatifin şu anda ortaklarına herhangi bir hizmeti yoktur.

Seferihisar-Ulaş Köy Kalkınma Kooperatifi, 18.2.1969 tarihinde Bakanlık onayı alıp, 6.4.1972'de de tescil edilerek tüzel kişilik kazanmıştır. Kooperatifin 186 ortağı ve tamamı ödenmiş 5.580.000 TL. sermayesi vardır. Kooperatif saha araştırmamıza giren en güçlü kooperatiflerden bir tanesidir. Kooperatife ait 3 tesis vardır. Bunlar 20 Ton/Gün kapasiteli zeytinyağı fabrikası, 20 T/Saat kapasiteli Meyva ve Tasnif Ambalajlama Tesisi, 10 Ton/Saat kapasiteli Narenciye Sarartma ve Paketleme evi tesisidir. Ancak kooperatif bunlardan sadece % 11 kapasite ile çalıştırdığı zeytinyağı fabrikasını işletmekte diğer ikisini ise kiraya vermiştir. Bunların yanında kooperatife ait İzmir Meyve ve Sebze Halinde 97 nolu bir stant . vardır. Kooperatif bu arada bir adet süpermarket açmak için yer tutmuştur. Yine ortaklarının sütünü değerlendirmek için mandra tesisi de kurmak istemektedir. Kooperatif zeytinyağı fabrikası ve Narenciye sarartma ve paketleme evi için devletten 5.294.000 TL. sı kredi, 4.755.650.- TL. hibe olmak üzere toplam 10.049.650 TL. mali yardım sağlamıştır.

D- ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Tablo: 22 Ortakların Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Okur-yazar		Okur-yazar		İlkokul	Ortaokul	Lise	Diğer	TOPLAM
	değil				mezunu	mezunu	mezunu		
Koop. ler									
TEPEKÖY	1 %6.6	2 %13.4	12 %80	-	-	-	-	-	15 %100
BAĞARASI	3 %6.25	5 %10.4	36 %75	4 %8.35	-	-	-	-	48 %100
KÖYÜNDERE	-	-	6 %100	-	-	-	-	-	6 %100
ÖZBEK	-	-	7 %100	-	-	-	-	-	7 %100
ULAMIŞ	2 %7.14	4 %14.28	22 %78.58	-	-	-	-	-	28 %100
ÇİLE	3 %25	-	8 %66.7	-	-	1 %8.3	-	-	12 %100
YİÇİTLER	1 %10	1 %10	8 %80	-	-	-	-	-	10 %100
BOZDAĞ	-	2 %6.9	23 %79.3	2 %6.9	2 %6.9	2 %6.9	-	-	29 %100
MAHMUTLAR	1 %4	1 %4	22 %88	-	-	1 %4	-	-	25 %100
ERGENLİ	-	4 %19	14 %66.7	1 %4.7	2 %9.5	-	-	-	21 %100
İŞİKKENT	-	1 %7.7	10 %76.9	1 %7.7	1 %7.7	-	-	-	13 %100
TOPLAM	11 %5.2	20 %9.3	168 %78.5	8 %3.7	7 %3.3	-	-	-	214 %100

Anketlerde sorulan ilk soru ile kooperatif ortaklarının, eğitim durumunun saptanması istenmiştir. Ortakların verdikleri yanıtlarda önemli bir değişiklik göstermediği Tablo: 22'den de görülmektedir. Şöyleki, kooperatif ortaklarının % 78,5'i ilkokul, % 3,7'si ortaokul, % 3,3'ü ise lise mezunlardır. % 9,3'ü ise herhangi bir okulu bitirmedikleri halde okur-yazar olduklarını belirtmiştir. Kooperatif ortaklarının geriye kalan % 5,2'sinin ise okur-yazarlığı hiç yoktur. Buradan kooperatif ortaklarının % 87,8'inin okur-yazar ve ilkokul mezunu oldukları ortaya çıkmaktadır. Üniversite eğitimi yapmış herhangi bir ortağın bulunmaması, ayrıca ortaokul ve lise mezunu ortak sayısının azlığı bu ortakların kooperatif işletmesinin kurulması, çalıştırılması ve devamlılığın sağlanması açısından gerekli ve yeterli eğitimi alamamış olduklarını göstermektedir. Buradan şöyle bir sonuç çıkarabiliriz, köylerimizde eğitim düzeyi düşük ve genellikle ilkokul tahsilini geçmemektedir.

Tablo:23 Ortakların Yaş Durumu

Yaş durumu	- 25	26-35	36-45	46-55	56 +	TOPLAM
Koop.ler						
TEPEKÖY	- -	4 %26.6	5 %33.3	4 %26.6	2 %13.5	15 %100
BAĞARASI	- -	1 %2.1	3 %6.3	25 %52	19 %39.6	48 %100
KOYUNDERE	- -	- -	- -	2 %33.3	4 %66.7	6 %100
UZBEK	- -	- -	- -	6 %85.7	1 %14.3	7 %100
ULAMIŞ	- -	- -	6 %21.4	11 %39.3	11 %39.3	28 %100
ÇİLE	- -	- -	3 %25	3 %25	6 %50	12 %100
YİĞİTLER	- -	- -	2 %20	6 %60	2 %20	10 %100
BOZDAÇ	- -	1 %3.4	9 %31	11 %38	8 %27.6	29 %100
MAHMUTLAR	- -	2 %8	6 %24	10 %40	7 %28	25 %100
ERGENLİ	- -	- -	4 %19	10 %47.6	7 %33.4	21 %100
IŞIKKENT	- -	- -	1 %7.7	10 %76.9	2 %15.4	13 %100
TOPLAM	- -	8 %3.7	39 %18.2	98 %45.8	69 %32.3	214 %100

Tablo: 23 ise, kooperatiflere ortak üyelerin yaş durumlarını göstermektedir. Buna ilişkin sorumuz kooperatiflerde yoğunlaşmanın hangi yaşlarda olduğu ve dolayısı ile kooperatiflere olan ilgiyi belirlemede yardımcı olabileceği düşünülerek sorulmuştur. Tablo'dan da görüldüğü gibi ortakların sadece % 3,7'si 26-35 yaşları arasında yer alırken, % 18,2'si 36-45, % 45,8'i 46-55 ve % 32,3'ü ise 56 ve daha yukarı yaşlardaki bireylerden oluşmaktadır. Yine buradan da kooperatif ortaklarının % 78,1'ni 46 ve daha yukarı yaşlardaki bireylerden oluştuğunu görmekteyiz. Bu da bize kooperatiflere genç ve orta yaşlardaki bireylerin daha az ilgi gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Kooperatiflere giren genç yaştaki bireylerin büyük bir kısmının da bu ortaklığı miras olarak devraldıklarını söyleyebiliriz.

Tablo:24 Ortakların İşledikleri Arazinin Mülkiyet Durumu

Arazinin durumu	Toprağı yok	Kendisine ait	Ortak	Yarıcı	Tarım işçisi	TOPLAM
Kooperatifler						
TEPEKÖY	2 %11.7	7 %41.2	1 %5.9	5 %29.5	2 %11.7	17 %100
BAĞARASI	2 %4.1	43 %87.8	3 %6.1	1 %2	-	49 %100
KOYUNDERE	1 %16.7	4 %66.6	-	1 %16.7	-	6 %100
ÖZBEK	-	6 %85.7	-	1 %4.3	-	7 %100
ULAMIŞ	1 %3.6	27 %96.4	-	-	-	28 %100
ÇİLE	-	11 %91.7	-	1 %8.3	-	12 %100
YİÇİTLER	-	10 %100	-	-	-	10 %100
BOZDAĞ	1 %3.4	27 %93.2	1 %3.4	-	-	29 %100
MAHMUTLAR	-	22 %75.8	4 %13.8	3 %10.4	-	29 %100
ERGENLİ	1 %4.8	20 %95.2	-	-	-	21 %100
İŞİKKENT	3 %23	10 %77	-	-	-	13 %100
TOPLAM	11 %5	187 %84.6	9 %4	12 %5.4	2 %1	221 %100

Ankette sorulan üçüncü soru, kooperatif ortaklarının sosyo-ekonomik yapısının belirlenmesine yardımcı olabilecek olan işledikleri arazinin mülkiyetine ilişkindir. Bu sorunun cevaplarına ilişkin yapılan Tablo 24'de de görüldüğü gibi kooperatif ortaklarının işledikleri arazinin % 84,6'sı kendisine ait iken % 4'ü ortak, % 5,4'ü yarıcı'dır. Buna karşılık ortakların % 1'i tarım işçisi olduklarını belirtirken % 5'i ise hiç topraklarının olmadığını belirtmiştir. Bu da bize kooperatif ortaklarının yeterli veya yetersiz olduklarını dikkate almamak şartıyla çok büyük bir çoğunluğunun arazisi olduğunu göstermektedir. Öte yandan da bazı ortaklar kendi arazileri yanında ayrıca ortakçı olarak başkalarının arazisinden de yararlanmaktadır.

Anketten de görülebileceği gibi tarım işçisi olan ortakların tamamı Tepeköy'e ait iken, yarıcı olanların büyük bir kısmı da yine Tepeköy'e aittir. Buna karşın, toprağı olmayan ortakların büyük bölümü Işıkkent ve Koyundere'ye üye ortaklara aittir.

Tablo: 25 Ortakların Ürünlerini Değerlendiriş Durumları

Değerleme Koop. ler	Hepsini koop. 'e teslim edenler		Bir kısmını koop. 'e teslim edenler		Kendi başına değerlendiren		Diğer		TOPLAM	
TEPEKÖY	1	%6.7	2	%13.3	11	%73.3	1	%6.7	15	%100
BAĞARASI	17	%35.4	14	%29.1	17	%35.4	-	-	48	%100
KOYUNDERE	-	-	-	-	5	%33.3	1	%16.7	6	%100
ÖZBEK	3	%42.8	-	-	4	%57.2	-	-	7	%100
ULAMIŞ	14	%50	6	%21.4	8	%28.6	-	-	28	%100
ÇİLE	-	-	-	-	12	%100	-	-	12	%100
YİĞİTLER	-	-	-	-	10	%100	-	-	10	%100
BOZDAÇ	-	-	-	-	29	%100	-	-	29	%100
MAHMUTLAR	-	-	-	-	25	%100	-	-	25	%100
ERGENLİ	2	%9.5	8	%38.1	11	%52.3	-	-	21	%100
İŞIKKENT	-	-	-	-	13	%100	-	-	13	%100
TOPLAM	37	%17.3	30	%14	145	%67.7	2	%1	214	%100

Tablo 25'de gösterdiğimiz sorunun amacı ise kooperatif ortaklarının elde ettikleri ürünlerinin değerlendirilmesinde kooperatiflerle olan ilişkilerinin belirlenebilmesidir. Buradan da kooperatif ortaklarının % 67,7'sinin elde ettikleri ürünlerini kooperatifleri devreye sokmadan kendi başlarına değerlendirdiklerini belirtirlerken ancak % 17,3'ü ürünlerinin tamamını, % 14 ise ürünlerinin bir kısmını kooperatifler yoluyla değerlendirdiklerini belirtmiştir. Bu da bize ortaklar ile kooperatif arasındaki ilişkilerin tam olarak gelişmediğini, ortakların kooperatiflerini yeterince benimseyemedikleri sonucunu çıkartmaktadır.

Tablo 26 Ortakların Kooperatif Dışında Başka Bir Meslek Kuruluşuna Üyelik Durumu

Üyelik durumu	Ziraat odasına		Çiftçi Derneklerine veya birliklerine		Diğer bir koop.'e		Yok		TOPLAM	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Kooperatifler										
TEPEKÖY	14	%82.4	-	-	2	%11.7	1	%5.9	17	%100
BAĞARASI	19	%35.2	-	-	13	%24.1	22	%40.7	54	%100
KOYUNDERE	3	%37.5	-	-	3	%37.5	2	%25	8	%100
ÖZBEK	-	-	-	-	1	%14.3	6	%85.7	7	%100
ULAMIŞ	8	%23.5	-	-	11	%32.4	15	%44.1	34	%100
ÇİLE	7	%41.2	-	-	8	%47	2	%11.8	17	%100
YİĞİTLER	3	%27.3	-	-	7	%63.7	1	%9	11	%100
BOZDAĞ	24	%61.5	-	-	11	%28.2	4	%10.3	39	%100
MAHMUTLAR	10	%34.5	-	-	5	%17.2	14	%48.3	29	%100
ERGENLİ	10	%35.7	-	-	14	%50	4	%14.3	28	%100
İŞİKKENT	3	%18.7	-	-	8	%50	5	%31.3	16	%100
TOPLAM	101	%38.8	-	-	83	%31.9	76	%29,3	260	%100

Ankette sorduğumuz beşinci sorunun amacı ise kooperatif ortaklarının başka mesleki veya sosyo-ekonomik bir kuruluşa üye olup olmadığının dolayısıyla örgütlenme sıklığının belirlenmesidir. Tablo 26'dan çıkartılan sonuçta göre kooperatif ortaklarının % 38,8'inin Ziraat Odalarına, % 31,9'unun ise başka bir kooperatife de (Tarım Satış, Tarım Kredi, Toprak-Su Kooperatifine vb. gibi) ortak olduklarını göstermektedir. Bu da bize kooperatif ortaklarının % 70,9'unun diğer bir kooperatife veya Ziraat Odasına girdiklerini göstermesi açısından önemlidir.

Tablo:27 Ortakların Kooperatife Girme Nedenleri

Nedenler Koop.ler.	Fikrim yok		Ürünlerin paz. veya ihtiyaçların ucuza alınması		Herkes ortak olduğu için		Gelirini arttırmak için		Yurt dışına gitmek için		TOPLAM	
TEPEKÖY	-	-	10	%62.5	2	%12.5	4	%25	-	-	16	%100
BAĞARASI	-	-	41	%85.4	1	%2.1	4	%8.3	2	%4.2	48	%100
KOYUNDERE	-	-	5	%83.3	-	-	1	%16.7	-	-	6	%100
ÖZBEK	-	-	6	%85.7	-	-	1	%14.3	-	-	7	%100
ULANIŞ	-	-	21	%75	2	%7.1	2	%7.1	3	%10.8	28	%100
ÇİLE	1	%8.3	6	%50	-	-	4	%33.4	1	%8.3	12	%100
YİĞİTLER	-	-	-	-	-	-	-	-	10	%100	10	%100
BOZDAĞ	-	-	13	%44.8	6	%20.7	10	%34.5	-	-	29	%100
MAHMUTLAR	1	%4	15	%60	3	%12	6	%24	-	-	25	%100
ERGENLİ	-	-	13	%61.9	1	%4.8	5	%23.8	2	%9.5	21	%100
IŞIKKENT	-	-	8	%61.5	1	%7.7	3	%23.1	1	%7.7	13	%100
TOPLAM	2	%1	138	%64.2	16	%7.4	40	%18.6	19	%8.8	215	%100

Tablo 27'de gösterdiğimiz sorunun amacı ise ortakların kooperatife girme nedenlerinin ve böylece örgütlenme ihtiyacının belirlenmesidir. Kooperatif ortaklarının % 64,2'si kooperatife giriş nedeni olarak ürünlerinin pazarlanması veya ihtiyaçlarının ucuza alınması olarak gösterirken, % 18,6'sı gelirini arttırmak, % 7,4'ü herkes ortak olduğu için % 8,8'i yurt dışına gidebilmek için kooperatife girmiştir. % 1'i ise bu konuda fikir belirtmemiştir. Bu da kooperatif ortaklarının kooperatiflere bazı ekonomik çıkarlar elde etmek için girdiklerini göstermektedir. Ama ortakların % 9,8'inin kooperatife başkalarının etkisinde kalarak veya topluma uymak için girdiklerini belirtmeleri ilginçtir. Anket dolduran ortakların çoğunluğunun kooperatiflere giriş amaçlarının kooperatif anlayışıyla aynı paralelde olduğu görülmektedir.

Tablo: 28 Ortakların Kooperatife Giriş Zamanı

Tarihleri Koop.ler.	- 1965	1966-1970	1971-1975	1976-1980	1981-1985	1985 +	TOPLAM
TEPEKÖY	- -	- -	- -	9 %60	6 %49	- -	15 %100
BAĞARASI	- -	- -	25 %52.1	19 %39.6	4 %8.3	- -	48 %100
KOYUNDERE	- -	- -	6 %100	- -	- -	- -	6 %100
ÖZBEK	- -	2 %28.6	3 %42.8	- -	1 %14.4	1 %14.3	7 %100
ULAMIŞ	- -	9 %32.2	6 %21.4	7 %25	3 %10.7	3 %10.7	28 %100
ÇİLE	- -	- -	9 %75	- -	2 %16.7	1 %8.3	12 %100
YİĞİTLER	- -	5 %50	5 %50	- -	- -	- -	10 %100
BOZDAĞ	- -	- -	- -	26 %89.6	3 %10.4	- -	29 %100
MAHMUTLAR	- -	- -	- -	- -	22 %88	3 %12	25 %100
ERGENLİ	- -	- -	21 %100	- -	- -	- -	21 %100
İŞİKKENT	- -	- -	- -	10 %76.9	3 %23.1	- -	13 %100
TOPLAM	- -	16 %7.5	75 %35	71 %33.3	44 %20.5	8 %3.7	214 %100

Kooperatif ortaklarına yönelttiğimiz ve kooperatife ortak oluş zamanına ilişkin sorumuzda da, ortakların büyük bir kısmının 1970-1980 yılları arasında (% 68,3) kooperatife girdiklerini göstermektedir. 1980'den ve özellikle 1985'den sonra kooperatiflere giriş miktarının çok düştüğü yine tablodan gözükmektedir. Bu da bize kooperatif ortaklarının kooperatiflere olan ilgilerinin azaldığı, kooperatifin etkinliğinin ve verimliliğinin amaçlarını gerçekleştirebilecek boyutlara ulaşmaması sonucu kooperatiflere yeni ortak girmediğini göstermektedir. Burada gözlemlerimize dayanarak söyleyebileceğimiz bir nokta da kooperatif ortaklarının kooperatife dışarıdan yeni girebilecek kişilere karşı takındıkları olumsuz tutumdur. Özellikle 1975 yılından önce kooperatiflere giren ortaklar, kendilerinin kooperatife girerlerken o zamana göre çok büyük miktarlarda ve fedakarlıklarda (o zaman kooperatife girmek için kendilerinin, altınlarını, hayvanlarını sattıklarını...) bulduklarını belirterek kooperatife giriş için ortaklık paylarının şu anda çok düşük olduğunu belirtmekte ve dolayısıyla yeni girecek ortakların bu az miktardaki payla kooperatiften hak talep etmelerini istememektedirler.

Tablo: 29 Ortakların Kooperatife Girmeden Önce Kooperatifin Anasözleşme veya Amaçlarını Okuyup-Okumadıklarına İlişkin Sonuçlar

Sonuçlar Koop. ile	Okuyanlar		Okumayanlar		TOPLAM	
TEPEKÖY	11	%73.3	4	%26.7	15	%100
BAĞARASI	17	%35.4	31	%64.6	48	%100
KOYUNDERE	3	%50	3	%50	6	%100
ÖZBEK	2	%28.6	5	%71.4	7	%100
ULAMIŞ	10	%35.7	18	%64.3	28	%100
ÇİLE	2	%16.7	10	%83.3	12	%100
YİĞİTLER	1	%10	9	%90	10	%100
HOZDAÇ	10	%34.5	19	%65.5	29	%100
MAHMUTLAR	10	%40	15	%60	25	%100
ERGENLİ	10	%47.6	11	%52.4	21	%100
İŞİKKENT	6	%46.7	7	%53.3	13	%100
TOPLAM	82	%38.3	132	%61.7	214	%100

Ankete giren ortakların %85'sinin ilkökul veya daha üst düzeyde eğitim görmesine karşın, yalnız %38,3'ü kooperatife girmeden önce anasözleşme veya konuyla ilgili resmi belgelerini okuduklarını belirtmiştir. Bu durumda üreticilerin büyük çoğunluğunun başkalarının etkisiyle veya belli bir aşamadan veya uygulamadan sonra kendiliğinden ortak oldukları tahmin edilebilir. (Tablo: 29)

Burada ortakların %61,7'sinin kooperatifin anasözleşmesini veya amaçlarını okumamasının nedeni, kooperatifin amaçlarını, faaliyetlerini öğrenmekten ziyade, kendi amaçlarına uygun olmasıdır. Şöyleki 1973'den önce kooperatife ortak olan bireylerin büyük çoğunluğu yurt dışına gitmek için kooperatife ortak olmuşlardır. Yoksa köy kalkınma kooperatiflerinin çok amaçlı faaliyetlerinden yararlanmak için ortak olmamışlardır. Bu amaçla kooperatife giren ortaklar, kooperatifin amaçlarını okuma ihtiyacını duymamışlardır.

Tablo:30 Ortakların Kooperatifin Özellikleri Hakkındaki Düşünceleri

Düşünceleri	Fikrim yok	Ortakların meydana getirdiği bir kendl. kendine yardım kuruluşu		Devlet katkısı olan bir kuruluş		Üretici yararına paz.vo üretim ih-tiyaçlarını sağla-yan bir kuruluş		Diğer	TOPLAM
Kooperatifler									
TEPEKÖY	- -	4	%26.7	2	%13.3	9	%60	- -	15 %100
BAĞARASI	1 %2	5	%10.2	3	%6.1	40	%81.7	- -	49 %100
KOYUNDERE	- -	1	%16.7	- -	- -	5	%83.3	- -	6 %100
ÖZBEK	- -	-	-	- -	- -	7	%100	- -	7 %100
ULAMIŞ	1 %3.6	3	%10.7	24	%85.7	-	-	- -	28 %100
ÇİLE	4 %33.3	3	%25	- -	- -	5	%41.7	- -	12 %100
YİĞİTLER	4 %40	1	%10	- -	- -	4	%40	1 %10	10 %100
BOZDAĞ	1 %3.4	7	%24.2	20	%69	-	-	1 %3.4	29 %100
MAHMUTLAR	3 %12	5	%20	- -	- -	17	%68	- -	25 %100
ERGENLİ	2 %9.5	5	%23.8	- -	- -	12	%57.2	2 %9.5	21 %100
IŞIKKENT	- -	2	%55.4	- -	- -	11	%84.6	- -	13 %100
TOPLAM	16 %7.4	36	%16.7	49	%22.8	110	%51.2	4 %1.9	215 %100

Anketlerde sorulan dokuzuncu soru ile kooperatif ortaklarının, kooperatifin özellikleri açıklığa kavuşturulmak istenmiştir. Kooperatiflerin çalışma konularına göre verilen yanıtların önemli değişiklikler gösterdiği Tablo 30'dan anlaşılmaktadır. Şöyleki ortakların % 51,2'si kooperatifin özelliğini, üretici yararına pazarlama ve üretim ihtiyaçlarını sağlayan bir kuruluş olarak görürken, % 22,8'i kooperatifleri devlet katkısı olan bir kuruluş, % 16,7'si ise ortakların meydana getirdiği kendi kendine yardım kuruluşu olduğunu belirtmiştir. % 7,4'ü ise bu konuda herhangi bir fikir belirtmezken % 1,9 ise diğer çok amaçlı bazı özellikler belirtmiştir.

Aynı soruda kooperatif ortaklarının % 16,7'sinin kooperatiflerin özelliğinin toplum kalkınması için kurulmuş örgüt olduklarını belirtmeleri bilinçlenmenin tabana önemli ölçüde yansıdığını kanıtlamaktadır.

Tablo:31 Ortakların Kooperatifin Genel Kurul Toplantılarına Katılma Durumu

Katılma durumu Koop. ler	Devamlı	Arasıra	Çok nadir	Hiç katılmama	TOPLAM
TEPEKÜY	8 %53.3	5 %33.3	2 %13.4	- -	15 %100
BAĞARASI	17 %35.4	14 %29.2	9 %18.8	8 %16.6	48 %100
KOYUNDERE	3 %50	1 %16.7	2 %33.3	- -	6 %100
ÜZBEK	6 %85.7	- -	1 %14.3	- -	7 %100
ULAMIŞ	19 %67.9	5 %17.8	- -	4 %14.3	28 %100
ÇİLE	6 %50	4 %33.4	1 %8.3	1 %8.3	12 %100
YİĞİTLER	6 %60	3 %30	1 %10	- -	10 %100
BOZDAĞ	8 %27.6	15 %51.7	2 %16.9	4 %13.8	29 %100
MAHMUTLAR	12 %48	5 %20	3 %12	5 %20	25 %100
ERGENLİ	13 %61.9	5 %23.8	1 %4.8	2 %9.5	21 %100
İŞİKKERT	7 %53.8	3 %23.1	2 %15.4	1 %7.7	13 %100
TOPLAM	105 %49	60 %28.1	24 %11.2	25 %11.7	214 %100

Tablo 31'de gösterdiğimiz ve ankette yer alan onuncu soruda kooperatif ortaklarının kooperatifin çalışmalarına ilgi gösterip - göstermediğinin belirlenebilmesi amacıyla kooperatifin olağan ve olağanüstü Genel Kurul toplantılarına katılıp katılmadığı sorulmuştur. Alınan yanıtlardan, ortakların % 49'u Genel Kurul toplantılarına devamlı olarak, % 28,1'i arasıra, % 11,2'si çok nadir ve % 11,7'si ise hiç katılmadıklarını belirtmiştir (Tablo: 31). Ayrıca tabloyu incelediğimizde toplantılara katılma oranlarının işletmesi olan kooperatiflerde daha fazla olduğu, buna karşın faaliyetleri düşük ve yetersiz olan kooperatiflerde ise katılma oranının düşük olduğu görülmektedir.

Ortaklar, kooperatifin kendi amaçlarına hizmet etmediği veya yararlı olamadığı toplantılara katılmamaktadır. Çünkü kooperatiften beklediğini bulamamıştır. Bu da onun kooperatife olan inancını zedelemekte, kooperatifin faydasına inanmamasına yol açmaktadır. Sonuç olarak ta kooperatif-ortak ilişkilerinin zayıflamasına neden olmaktadır.

Tablo:32 Ortakların Kooperatifin Genel Kurul Toplantılarına katılmama Nedenleri

Nedenleri	Yönetim ile anlaşamadıkları için	Zamanları olmadığı için	Haberleri olmadığı için	Diğer	TOPLAM
Kooperatifler					
TEPEKÖY	- -	6 %85.7	- -	1 %14.3	7 %100
BAĞANABİ	6 %19.4	22 %75	- -	3 %9.6	31 %100
KOYUNDERE	- -	3 %100	- -	- -	3 %100
ÖZBEK	- -	- -	1 %100	- -	1 %100
ULAMIŞ	- -	5 %55.5	1 %11.1	3 %33.4	9 %100
ÇİLE	- -	3 %50	2 %33.3	1 %16.7	6 %100
YİĞİTLER	- -	2 %50	1 %25	1 %25	4 %100
BOZDAĞ	1 %4.8	19 %90.4	- -	1 %4.8	21 %100
MAHMUTLAR	- -	10 %76.9	- -	3 %23.1	13 %100
ERGENLİ	- -	6 %75	- -	2 %25	8 %100
IŞIKKENT	- -	6 %100	- -	- -	6 %100
TOPLAM	7 %6.4	82 %75.3	5 %4.6	15 %13.7	109 %100

Onuncu soruya devamla sorulan 11. soruda ise kooperatif ortaklarının, kooperatifin toplantılarına katılmama nedenleri sorulmuştur. Bu sorunun sonuçlarını gösteren Tablo 32'den de görülebileceği gibi ortakların % 75,3'ü kooperatifin toplantılarına katılmama nedenini zamanlarının olmamasına bağlarken, % 6,4'ü yönetim ile anlaşamamalarına, % 4,6'sı toplantılardan haberlerinin olmadığına bağlamış ve % 13,7'si ise diğer bazı nedenlerin üzerinde durmuştur.

Bu da ortakların kooperatifin çalışmalarına karşı olan ilgisizliklerini göstermektedir. Toplantılara katılmama nedenlerinden % 13,7'sini oluşturanlardan büyük bölümü yönetimdeki bireyler arasındaki çekişmelere girmek istemedikleri için toplantılara katılmadıklarını ifade etmektedir. Faal olmayan kooperatif ortakların büyük bölümü toplantılara zamanlarının olmadığı için giremediklerini belirtirlerken, çalışan kooperatiflerde ortaklar daha çok diğer nedenlerden ötürü toplantılara katılmamaktadır.

Tablo: 33 Kooperatifin Ortaklarına Olan Hizmeti

Hizmet çeşiti	Ürünün yetiştirilmesinde	Ürünün İşlenme- sinde ve satışında	İhtiyaçların ucuza alınma.	Yok	TOPLAM
Kooperatifler					
TEPEKÖY	1 %5.9	5 %29.4	11 %64.7	- -	17 %100
BAŞARASI	1 %1.6	28 %45.9	29 %47.6	3 %4.9	61 %100
KOYUNDERE	- -	- -	4 %66.7	2 %33.3	6 %100
ÖZBEK	- -	4 %57.1	2 %28.6	1 %14.3	7 %100
ULAMIŞ	1 %3.6	11 %39.3	5 %17.8	11 %39.3	28 %100
ÇİLE	- -	1 %8.3	2 %16.7	9 %75	12 %100
YİĞİTLER	- -	- -	- -	10 %100	10 %100
BOZDAĞ	- -	- -	1 %3.4	28 %96.6	29 %100
MAHUTLAR	- -	11 %44	6 %24	8 %32	25 %100
ERDENLİ	- -	11 %40.7	11 %40.4	4 %14.9	37 %100
İÇİKKENT	- -	- -	9 %69.2	4 %30.8	13 %100
TOPLAM	3 %1.3	71 %30.2	81 %34.5	80 %34	235 %100

Tablo 33'de gösterilen ve kooperatifin ortaklarına olan hizmetlerini sorduğumuz soruya verilen yanıtlarda ise ortakların, % 34'ü kooperatifin kendilerinin ihtiyaçlarını ucuza almada yardımcı olduğunu belirtmiştir. Kooperatifin ürünlerinin işlenmesi ve satışında yardımcı olduğunu söyleyenlerin oranı ise % 30,2'dir. Ortakların % 1,3'ü ise kooperatifin ürünlerinin yetiştirilmesinde yardımcı olduğunu belirtmiştir. Toplam olarak ortakların % 66'sı şu veya bu şekilde kooperatiften faydalandıklarını belirtirlerken % 34'lük bir kısmı ise kooperatifin herhangi bir hizmetinden yararlanamadıklarını belirtmiştir. Bu oranın yüksek olmasının bir nedeni kooperatiflerin büyük çoğunluğunun faal olmaması yanında kooperatif çalışmalarıyla ortak çalışmalarının farklı alanlarda yoğunlaşmalarından kaynaklanmaktadır.

Tablo:34 Kooperatiflerin Köy İçindeki Sosyal Amaçlı Çalışmalarının Durumu

Durumu Kooperatifler	Sosyal amaçlı çalışması vardır		Sosyal amaçlı çalışması yoktur		TOPLAM	
TEPEKÖY	-	-	15	%100	15	%100
BAĞARASI	-	-	48	%100	48	%100
KOYUNDERE	-	-	6	%100	6	%100
ÖZBEK	-	-	7	%100	7	%100
ULAMIŞ	1	%3.6	27	%96.4	28	%100
ÇİLE	-	-	12	%100	12	%100
YİĞİTLER	-	-	10	%100	10	%100
BOZDAÇ	-	-	29	%100	29	%100
MAHMUTLAR	-	-	25	%100	25	%100
ERGENLİ	-	-	21	%100	21	%100
IŞIKKENT	-	-	13	%100	13	%100
TOPLAM	1	%00.5	213	%99.5	214	%100

13. Soruda sorduğumuz ve kooperatifin köy içinde herhangi bir sosyal amaçlı çalışmasının olup olmadığına ilişkin bilgilerinden kooperatiflerin % 99,5'mun köy içinde herhangi bir sosyal amaçlı çalışmasının olmadığını tespit ettik. Bu da kooperatiflerin daha önceki bölümlerde belirttiğimiz ve kırsal alana getirdiğini söylediğimiz boyutlarından yerleşimi düzenleme ve yan hizmetlerinin gelişmediğini vurgulamaktadır. Bunun en büyük nedenlerinden bir tanesi kooperatiflerin yeterli ve güçlü bir yapıya sahip olamamaları, mali sorunlarının çok büyük boyutlarda olmasıdır.

Anketin uygulandığı kooperatiflerden sadece Seferihisar-Ulamiş Köy Kalkınma kooperatifi köylünün yararlanmasına sunduğu modern bir çeşme yaptırmıştır. Diğer kooperatiflerin herhangi bir sosyal amaçlı faaliyeti yoktur.

Tablo: 35 Ortakların Kooperatifte Aktif Görev Alma Durumları

Durumları Koop. ler	Yönetim Kurulunda		Denetleme Kurulunda		Koop. İşlet. de		Görev		TOPLAM
	Görev aldım		Görev aldım		bizzat çalıştım		almadım		
TEPEKÜY	3	%20	-	-	2	%13.3	10	%66.7	15 %100
BAĞARASI	9	%18.7	13	%27.1	1	%2.1	25	%52.1	48 %100
KOYUNDERE	1	%16.7	1	%16.7	1	%16.6	3	%50	6 %100
ÖZBEK	3	%42.8	1	%14.3	1	%14.3	2	%28.6	7 %100
ULAMIŞ	6	%21.4	2	%7.1	-	-	20	%71.5	28 %100
ÇİLE	4	%33.3	1	%8.3	-	-	7	%58.4	12 %100
Y.ŞİTLER	3	%30	3	%30	-	-	4	%40	10 %100
BOZDAĞ	3	%10.3	10	%34.5	-	-	16	%55.2	29 %100
MAHMUTLAR	5	%20	5	%20	-	-	15	%60	25 %100
ERGENLİ	7	%33.3	5	%23.8	-	-	9	%42.9	21 %100
IŞIKKENT	2	%15.4	3	%23.1	-	-	8	%61.5	13 %100
TOPLAM	46	%21.5	44	%20.5	5	%2.3	119	%55.7	214 %100

Tablo 35'te gösterilen ve ondördüncü soruda kooperatif ortaklarına yönelttiğimiz, kooperatifte aktif görev alıp-almadıklarına ilişkin sorumuza yanıt verenlerin % 55,7'si görev almadıklarını belirtmiştir. Ortakların % 20,5'i Denetleme Kurulunda, % 21,5'i Yönetim Kurulunda görev aldıklarını söylerlerken % 2,3'ü ise kooperatifin işletmesinde bizzat çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Fakat burada aynı soruya hem yönetim kurulunda hemde denetleme kurulunda çalıştıklarını belirten ortaklar da mevcuttur. Bu da göstermektedir ki yönetim kurulu ve denetleme kurulunda görev alan % 42 ortağın oranı aslında daha düşüktür. Buradan şu sonucu çıkartmamız herhalde yanlış olmayacaktır. Kooperatif ortaklarından ancak % 30-40'ı yönetimde yer alırken diğer % 60-70 ortak kooperatifin organlarında görev almamakta ve yönetim belirli ellerde toplanmaktadır. Böylece köy kalkınma kooperatiflerinin özelliklerinden olan demokratik yönetim boyutu belirli yönlerden aksamakta, ortakların yönetimdeki etkinliği tam olarak sağlanamamaktadır.

Tablo: 36 Ortakların Kooperatif Yönetiminde Görev Almama Nedenleri

Nedenleri	Zamanı		Tecrübesi		Faydasına		Diğer		TOPLAM	
	yok		yok		inanmıyor					
Koop. ler										
TEPEKÖY	6	%60	4	%40	-	-	-	-	10	%100
BAĞARASI	14	%56	7	%28	3	%12	1	%4	25	%100
KOYUNDERE	1	%33.3	2	%66.7	-	-	-	-	3	%100
ÖZBEK	-	-	-	-	1	%50	1	%50	2	%100
ULAMIŞ	6	%30	7	%35	4	%20	3	%15	20	%100
ÇİLE	1	%14.3	3	%42.9	1	%14.3	2	%28.5	7	%100
YİĞİTLER	2	%50	1	%25	1	%25	-	-	4	%100
BOZDAĞ	7	%43.7	4	%25	2	%12.5	3	%18.8	16	%100
MAHMUTLAR	7	%46.7	4	%26.7	3	%20	1	%6.6	15	%100
ERGENLİ	3	%33.3	5	%55.5	-	-	1	%11.2	9	%100
IŞIKKENT	5	%62.5	1	%12.5	1	%12.5	1	%12.5	8	%100
TOPLAM	52	%43.7	38	%31.9	16	%13.4	13	%11	119	%100

Kooperatiflerde herhangi bir aktif görev almayan ortakların % 43,7'si bunu zamanlarının olmamasına bağlarken, % 31,9'u tecrübesizliklerine, % 13,4'ü kooperatifin faydasına inanmadıklarına, % 11'i ise diğer nedenlere bağlamışlardır. Onbeşinci sorudaki bu sorumuzun yanıtı da ortakların yarısından fazlası şu veya bu nedenlerle kooperatifte görev almamış ve pasif ortak durumunda kalmışlardır. Kooperatif yönetiminde görev alan kişilerin genellikle uzun sürelerle (5-10 yıl) bu görevlerde kaldıkları tesbitlerimiz sonucu ortaya çıkmıştır. Bu da ortakların yönetiminde görev almalarını sınırlandıran bir diğer nedendir.

Burada önemli olan noktalardan bir tanesi de ortakların % 13,4'ünün kooperatifin faaliyetlerine, faydasına inanmadıkları için katılmadıklarına belirtmeleridir. Bunun en büyük nedenlerinden birisi kooperatifin aktif olarak çalışmaması ve ortaklarına gerekli hizmeti sunamamasıdır. Kooperatiften beklediği hizmeti göremeyen ortaklar kooperatiften soğumakta ve kooperatifle ilişkilerini azaltmaktadırlar.

Tablo: 37 Ortakların Kooperatifin Yönetimine İlişkin Düşünceleri

Düşünceler	Yönetimden memnunlar	Yönetimden memnun olmayanlar	TOPLAM
Kooperatifler			
TEPEKÖY	14 %93.3	1 %6.7	15 %100
BAĞARASI	26 %54.2	22 %45.8	48 %100
KOYUNDERE	5 %83.3	1 %16.7	6 %100
ÖZBEK	4 %57.1	3 %42.9	7 %100
ULAMIŞ	24 %85.7	4 %14.3	28 %100
ÇİLE	4 %33.3	8 %66.7	12 %100
YİĞİTLER	6 %60	4 %40	10 %100
BOZDAĞ	16 %55.2	13 %44.8	29 %100
MAHMUTLAR	16 %64	9 %36	25 %100
ERGENLİ	15 %71.4	6 %28.6	21 %100
İŞİKKENT	9 %69.2	4 %30.8	13 %100
TOPLAM	139 %65	75 %35	214 %100

Onaltıncı soruya verilen yanıtlardan ortakların % 65'inin mevcut yönetim ve denetleme kurullarından memnun oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır. (Tablo: 37) Memnun olmayan % 35 ortak ise yöneticilerin aktif olarak çalışmadıkları, kooperatifin yönetiminde görev almalarına karşın kooperatifle ilgilenmedikleri, kooperatifin geliştirilebilmesi için 3. kişiler ve devletle gerekli teması kuramadıkları gibi eleştiriler yöneltmişlerdir. Kooperatif yönetiminden memnun olmayanlar genellikle faal olmayan ve kooperatif işletmesinin etkili çalışmadığı kooperatiflerde daha fazla olurken, işletmesi olan ve tam kapasite ile çalışan kooperatiflerde bu daha azdır.

Tablodan da görülebileceği gibi ortakların kooperatifin yönetiminden en fazla memnun olanlardan % 93,3 ile Tepeköy önde gelmekte, onu % 85,7 ile Ulaşmış izlemektedir. En az memnun olanlar ise Çile ile Bağarası köy kalkınma kooperatiflerine ortak üreticilerdir.

Tablo: 38 Ortakların Kooperatifin Hizmetlerine İlişkin Düşünceleri

Düşünceler Kooperatifler	Hizmetlerinden memnun olanlar		Hizmetlerinden memnun olmayanlar		TOPLAM	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
TEPEKÖY	13	%86.7	2	%13.3	15	%100
BAÇARASI	25	%52.1	23	%47.9	48	%100
KOYUNDERE	-	-	6	%100	6	%100
ÖZBEK	3	%42.9	4	%57.1	7	%100
ULAMIŞ	24	%85.7	4	%14.3	28	%100
ÇİLE	2	%16.7	10	%83.3	12	%100
YİÇİTLER	1	%10	9	%90	10	%100
BOZDAÇ	14	%48.3	15	%51.7	29	%100
MAHMUTLAR	14	%56	11	%44	25	%100
ERGENLİ	16	%76.2	5	%23.8	21	%100
İÇİKKENT	7	%53.8	6	%46.2	13	%100
TOPLAM	119	%55.6	95	%44.4	214	%100

Tablo 38'de görülen ve on yedinci soruda sorulan ortakların kooperatifin hizmetlerine ilişkin düşüncelerinde ortakların % 55,6'sı kooperatifin hizmetlerinden memnun olduklarını % 44,4'ü ise kooperatifin hizmetlerinden memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Araştırma yapılan kooperatiflerde amaçlara ilişkin tüm eksikliklere rağmen, ortakların % 55,6'sı kooperatifin olumlu çalışmalar yaptığı ve bu nedenle de bu durumun başarılı sayılabileceği inancındadırlar. Fakat bizim anket sonuçlarından ayrı olarak ortakların kooperatifin hizmetlerinden memnun olmadıkları fakat eldeki bu imkânsızlıklara ve zorluklara karşın yapılabileceğinin ancak bu kadar olabileceği düşüncesiyle memnun olduklarını belirtmeleri, bizim ortaklarla yaptığımız konuşmalardan çıkartabileceğimiz bir sonuçtur.

Tablo:39 Ortakların Kooperatifin Eğılmesini İstedikleri Konular

Konular	İhtiyaçların sağlanmasına daha fazla önem vermeli		Üretime daha çok önem vermeli		Pazarlamaya daha çok önem vermeli		Fikrim Yok Diğer	TOPLAM	
Kooperatifler:									
TEPEKÖY	5	%26.3	4	%21	9	%47.4	1	%5.3	- - 19 %100
BAĞARASI	19	%35.8	11	%20.8	23	%43.4	-	-	- - 53 %100
KOYUNDERE	5	%71.4	1	%14.3	1	%14.3	-	-	- - 7 %100
ÖZBEK	3	%33.3	3	%33.3	3	%33.4	-	-	- - 9 %100
ULANIŞ	6	%21.4	6	%21.4	15	%53.6	1	%3.6	- - 28 %100
ÇİLE	3	%25	2	%16.7	3	%25	4	%33.3	- - 12 %100
YIĞITLER	1	%10	3	%30	4	%40	2	%20	- - 10 %100
BOZDAĞ	11	%35.5	1	%3.2	17	%54.8	2	%6.5	- - 31 %100
MAHMUTLAR	9	%36	-	-	16	%64	-	-	- - 25 %100
ERGENLİ	4	%19	4	%19	11	%52.4	2	%9.6	- - 21 %100
İŞİKKENT	1	%7.7	2	%15.4	9	%69.2	1	%7.7	- - 13 %100
TOPLAM	67	%29.4	37	%16.2	111	%48.7	13	%5.7	- - 228 %100

Onsekizinci soruda ortaklara kooperatiflerin hangi konulara daha çok eğilmelerini istedikleri sorulmuştur. Bu sorunun amacı ortakların kooperatifle yakından ilgilenip kendilerine daha fazla hizmet verebilmesi için eğilmesi gereken konulara ilişkin görüşlerinin alınmasıdır. Ankete verilen yanıtlardan ortakların % 48,7'si kooperatiflerinin daha etkin bir şekilde pazarlamaya önem vermesi gerektiğini belirtirken, % 29,4'ü ihtiyaçlarının sağlanmasına daha çok eğilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ortakların % 16,2'si aynı şekilde üretime daha fazla eğilinmesi gerektiğini belirtirken % 5,7'si ise bu konuda fikir belirtmemiştir. Burada ortakların kooperatifin eğilmesini istediği konu kooperatiflerin ve köyün faaliyet konularına göre farklılıklar gösterdiğini belirtmeliyiz.

Üretici ortaklardan 14 tanesi ise çok amaçlı olarak kooperatiflerin birden fazla konuya eğilmesi gerektiğini ortaya koymuşlardır. Anket sonuçlarına göre kooperatif ortaklarının yaklaşık % 50'si elde ettiği ürünün en iyi şekilde değerlendirilmesini istemektedir. Zira ortaklar, girdi fiyatlarındaki sürekli artışlara karşın kendi ürettikleri ürünlerin fiyatlarının çok düşük satılabildiği veya hiç satılamadığından yakınmaktadır.

Tablo:40 Ortakların Kooperatifin Sahipleri Hakkındaki Düşünceleri

Düşünceler	Fikrim yok	Yönetimde bulunanlar	Kooperatifin ortakları	Köy halkı	Diğer	TOPLAM
Kooperatifler						
TEPEKÖY	- -	3 %20	- -	12 %80	- -	15 %100
BAĞARASI	- -	8 %16.7	33 %68.8	7 %14.5	- -	48 %100
KOYUNDERE	- -	2 %33.3	4 %66.7	- -	- -	6 %100
ÖZBEK	- -	1 %14.3	6 %85.7	- -	- -	7 %100
ULAMIŞ	- -	1 %3.6	27 %96.4	- -	- -	28 %100
ÇİLE	2 %16.7	3 %25	7 %58.3	- -	- -	12 %100
YİĞİTLER	- -	- -	9 %90	1 %10	- -	10 %100
BOZDAĞ	3 %10.3	2 %6.9	18 %62.1	6 %20.7	- -	29 %100
MAHMUTLAR	- -	- -	20 %80	5 %20	- -	2 %100
ERGENLİ	1 %4.8	- -	16 %76.2	3 %14.2	1 %4.8	21 %100
İŞİKKENT	- -	- -	13 %100	- -	- -	13 %100
TOPLAM	6 %2.8	20 %9.3	253 %71.5	34 %15.9	1 %00.5	214 %100

Ondokuzuncu soruda ise kooperatif ortaklarının kooperatife sahip çıkıp-çıkmadıklarını saptamak amacıyla kooperatifin sahibinin kim olduğunu sorduk. Tablo 40'da da görülebileceği gibi ortakların % 71,5'i kooperatifin ortaklara ait olduğunu belirtirlerken geriye kalanların büyük çoğunluğu da köy halkı ile kooperatif ortaklığı kavramlarını karıştırdıkları saptanmıştır. Şöyleki ortakların % 15,9'u kooperatifin sahiplerinin köy halkı olduğunu, % 9,3'ü ise yönetimde bulunanlar olduğunu belirtmiştir. Ortakların % 2,8'i ise bu konuda fikir beyan etmemiştir.

Kooperatifin ortaklarına ait olduğunu belirtenlerin oranının % 71,5 gibi büyük bir rakama ulaşması, ortakların bu konuda bilinçlendiklerini göstermesi açısından sevindiricidir. Kooperatifin sahibinin yönetimde bulunanlar olduğunu söyleyen % 9,3 ortak ise daha çok işlemeyen ve faaliyetleri yetersiz olan kooperatiflere üyedirler. Ortaklardan fikir beyan etmeyen % 2,8'inin ise eğitim düzeyi düşük bireylere ait olduğu görülmektedir.

Tablo 41 Ortakların Kooperatifin Hizmetlerinden En Çok Yararlananlara İlişkin Görüşleri

Yararlananlar Koop. ler	Yöneticiler	Ortaklar	Çalışan İşçiler	Fikrim yok	Diğer	TOPLAM
TEPEKÖY	3 %20	11 %73.3	1 %6.7	-	-	15 %100
BAĞARASI	11 %22.9	22 %45.8	9 %18.7	6 %12.6	-	48 %100
KOYUNDERE	1 %16.7	4 %66.7	-	1 %16.7	-	6 %100
ÖZBEK	2 %28.6	3 %42.8	2 %28.6	-	-	7 %100
ULANIŞ	5 %17.9	14 %50	7 %25	2 %7.1	-	28 %100
ÇİLE	4 %33.3	2 %16.7	-	3 %25	3 %25	12 %100
YİĞİTLER	1 %10	4 %40	1 %10	1 %10	3 %30	10 %100
BOZDAÇ	7 %24.1	12 %41.4	3 %10.3	2 %6.9	5 %17.3	29 %100
MAHMUTLAR	3 %12	18 %72	-	1 %4	3 %12	25 %100
ERGENLİ	3 %14.3	11 %52.4	6 %28.6	1 %4.7	-	21 %100
IŞIKKENT	4 %30.8	5 %38.5	1 %7.7	2 %15.3	1 %7.7	13 %100
TOPLAM	44 %20.5	106 %49.5	30 %14	19 %8.9	15 %7	214 100

Ortakların kooperatif hizmetlerinden en çok yararlananlara ilişkin görüşlerini sorduğumuz yirminci sorunun yanıtları Tablo 41'de görülmektedir. Buna göre ortakların % 49,5'i en çok yararlanan ortak olduğunu söylerken, % 14'ü çalışan işçiler, % 20,5'i yöneticiler şeklinde yanıtlamışlardır. Ortakların % 7'si değişik görüşler öne sürerlerken, % 8,9'u ise fikir beyan etmemişlerdir. İlginç olan ankete katılan ortakların yaklaşık % 20,5'i kooperatif hizmetlerinden en çok yöneticilerin yararlandıklarını belirtmeleridir. Ortakların verdiği yanıtlarda kooperatif hizmetlerinden yararlananların % 50'sinden fazlasının ortaklar dışındaki kişilere olması düşündürücüdür.

Kooperatif hizmetlerinden en çok yararlananların işçiler olduğunu söyleyen (% 14) ortaklar, işletmesi olan kooperatife üye olanlardır. Anketin uygulandığı kooperatifler içinde, kooperatif hizmetlerinden en çok yararlananların yöneticiler olduğunu belirten ortakların büyük çoğunluğunun Menemen-Çile ve İzmir-Işıkkent kooperatiflerine üye oldukları görülmektedir.

Tablo 42 Devletin Kooperatifin Çalışmalarına İlgili Gösterip-Göstermediğine İlişkin Ortakların Düşünceleri

Düşünceler	Fikrim yok		Evot ilgi gösteriyor		Hayır ilgi göstermiyor		TOPLAM	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Kooperatifler								
TEPEKÖY	5	%33.3	7	%46.7	3	%20	15	%100
BAĞARASI	7	%14.6	17	%35.4	24	%50	48	%100
KOYUNDERE	-	-	-	-	6	%100	6	%100
ÖZBEK	-	-	5	%71	2	%28	7	%100
ULAMIŞ	4	%14.3	4	%14.3	20	%71.4	28	%100
ÇİLE	2	%16.7	4	%33.3	6	%50	12	%100
YİĞİTLER	-	-	5	%50	5	%50	10	%100
BOZDAĞ	5	%17.2	13	%44.8	11	%38	29	%100
MAHMUTLAR	3	%12	6	%24	16	%64	25	%100
ERGENLİ	-	-	13	%61.9	8	%38.1	21	%100
İŞİKKENT	1	%7.7	3	%23.1	9	%69.2	13	%100
TOPLAM	27	%12.6	77	%36	110	%51.4	214	%100

Tablo 42'de ise anketi yaptığımız kooperatif ortaklarına, devletin kooperatifin çalışmalarına ilgi gösterip-göstermediğine ilişkin görüşleri sorulmuştur. Bunun ile Devlet-kooperatif ilişkilerinin saptanması amaçlanmıştır. Verilen yanıtlarda ortakların % 51,4'ü devletin kooperatiflere gereken ilgiyi göstermediğini belirtmiştir. Buna karşılık ortakların % 12,6'sı bu konuda fikir beyan etmez iken, % 36'sı devletin kooperatiflere gereken ilgiyi gösterdiğini öne sürmüşlerdir. Bu sorunun yanıtlarında kooperatiflerin işletmesinin faal olarak çalışıp-çalışmadığı ve ya kooperatifin aktif olmadığı durumlara göre şekillendiği görülmüştür. Verimli ve etkin olarak çalışmayan kooperatiflerin büyük çoğunluğu devletin gereken ilgiyi göstermediğini ileri sürerlerken, çalışan kooperatiflerin geneli devlet ilgisinden memnundurlar. Burada önemli olan bir nokta da ortakların % 12,6'sına yakın bir kısmının bu konuda fikir belirtmemeleridir. Bu da ortakların kooperatifin çalışmalarına gereken ilgiyi göstermedikleri şeklinde yorumlanabilir.

Tablo:43 Kooperatifin Gelişmesi İçin Devlete Dışın Görevlere İlişkin Ortakların Görüşleri

Görüşler	Mali yardım vermeli	Eğitim ve denetime önem vermeli	Üretim ihtiyaçlarını sağlamalı	Fikrim yok	Diğer	TOPLAM
TEPEKÖY	10 %47.6	5 %23.8	5 %23.8	-	1 %4.8	21 %100
BAĞARASI	37 %77.2	3 %6.2	4 %8.3	4 %8.3	-	48 %100
KOYUNDERE	6 %100	-	-	-	-	6 %100
ÖZBEK	4 %57.1	2 %28.6	1 %14.3	-	-	7 %100
ULAMIŞ	21 %75	-	1 %3.6	5 %17.8	1 %3.6	28 %100
ÇİLE	7 %58.3	-	-	5 %41.7	-	12 %100
YİĞİTLER	8 %80	-	1 %10	1 %10	-	10 %100
BOZDAĞ	21 %72.4	2 %6.9	-	5 %17.2	1 %3.5	29 %100
MAHMUTLAR	22 %88	-	-	3 %12	-	25 %100
ERGENLİ	19 %90.5	-	-	1 %4.8	1 %4.7	21 %100
İŞIKKENT	11 %84.6	-	-	2 %15.4	-	13 %100
TOPLAM	166 %75.4	12 %5.5	12 %5.5	26 %11.8	4 %1.8	220 %100

Anketin yirmiikinci sorusunda ise anketin uygulandığı kooperatif ortaklarına, kooperatiflerin gelişebilmesi için devletin yapması gereken görevlerine ilişkin düşünceleri sorulmuştur. Yanıtlar Tablo 43'den de görülebileceği gibi devletin kooperatiflere mali yardım etmesi gerektiği konusunda toplanmaktadır (% 75,4). Geriye kalan ortakların % 5,5'i eğitime ve denetime önem vermesi gerektiğini belirtirken, % 5,5'i de üretim ihtiyaçlarının sağlanmasına yardım etmesi gerektiğini belirtmiştir. Yine burada da ortakların % 11,8'i bu konuda herhangi bir fikir beyan edememiş, % 1,8'i ise daha değişik fikirler öne sürmüşlerdir. Devletin kooperatiflere mali yardım yapması konusunda oranın bu kadar yüksek olmasının nedeni, kooperatiflerin sermaye noksanlığından ya atıl çalışmaları veya işletme dışı kalmalarıdır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ülkemizde kırsal alan kavramı, şehirlerin dışında kalan meskûn yerleşim birimleri şeklinde tanımlanmakta ve 10.000'den aşağı nüfus birimlerine hitap etmektedir. Kırsal alan bu geniş tanımla ülke geneline dağılmış, 35.057'si köy tüzel kişiliğine sahip olan 86.149 küçük yerleşim birimini kapsamaktadır. Köy ve köyaltı yerleşme birimlerinin değinik ve düzensiz olması bu kesimdeki toplumsal değişmeyi yakından etkilemektedir.

Son yıllarda ülke nüfus artışının iki katını aşan kentleşme hızına ve tarım kesiminin toplam nüfus içindeki oransal değerinin sürekli olarak azalmasına karşılık, kırsal alanda yaşayan ve geçimini tarımdan karşılayan insanların sayısında yine de mutlak olarak bir artma söz konusudur. Bugün 23,5 milyona yakın insanımız sayıları 75.000 dolayındaki kırsal yerleşme biriminde geçimini tarımdan sağlamaya çalışmaktadır.

Ülke GSYİH'nın % 17,2'sini, ihracatın tarıma dayalı sanayi ürünleri ile beraber % 27,7'sini sağlayan, toplam işgücümüzün % 58,9'unu istihdam eden tarım sektörü, ülke kalkınmasının sürükleyici ve itici güçlerinden birisi durumundadır. Buna rağmen, kırsal kesim ve dolayısıyla tarım kesimi bugün diğer kesimlerin egemenliği altında varlığını sürdüren bir kesim durumundadır. Kırsal alanda örgütlenmenin amacı; sadece ekonomik menfaatlerin değil, aynı zamanda mesleki ve sosyal menfaatlerin de korunması ve geliştirilmesi yoluyla, kırsal kesimdeki verimliliği, üretimden tüketim aşamasına kadar tarımsal ürünlerin en iyi şekilde değerlendirilmesi suretiyle tarım üreticisinin gelirlerini, kırsal alanın ekonomi içindeki etkinliğini arttırmak ve refah düzeyini yükseltmektir.

Bütün gelişmekte olan ÷lkelerin belli başlı ekonomik ve sosyal sorunlarını oluşturan, kırsal alanda yaşayanların yaşama ve çalışma koşullarını kentsel alanlarda yaşayanların düzeyine yükseltebilmek, ancak kırsal alanda yapılacak etkili bir örgütlenme ile sağlanabilir.

Kırsal alandaki insanların örgütlenmesi; bu insanların ekonomik ve sosyal sorunlarının daha süratle, kolay ve sürekli olarak çözümlenmesini, kırsal kesimde refahın yükseltilmesini, bu suretle de sosyal dengenin kurulmasında bu insanların fikri ve maddi kalkınmalarının teminini ve bu yoldaki sorumluluk ve yetkilerinin devlet organları ile bağdaştırılmasını zorunlu görmekten doğan bir ihtiyaçtır.

Amaçları açısından mesleki ve iktisadi örgütlenmeler olarak ayrımlanan kırsal alan örgütlenmesinde, çiftçi dernekleri, ziraat odaları ve ziraat odaları Birliği gibi kuruluşlar mesleki amacı esas alan örgütlere örnek oluştururken, iktisadi amacı esas alan bir çok model içinde en başarılı olanlardan biri "kooperatif model" dir.

Kooperatifleşme; fertlerin kendi başlarına çözümlenemedikleri ortak ekonomik ve sosyal sorunlarını karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma suretiyle ortadan kaldırmak düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle; gelişmekte olan ÷lkelerde toplumun büyük bölümünü oluşturan ve ekonomik yönden güçsüz olan kesimi harekete geçirmek suretiyle gelişmeye katkılarını sağlamada kooperatif model etkili bir araç olarak kullanılabilir.

Türkiye gibi çok dağınık bir yerleşim alanına sahip olan ÷lkelerde, kırsal alanların üretim düzenini sağlamak, köy ve köyler arası organizasyonu kurmak ve geliştirmek için tarımsal amaçlı farklı kooperatiflerden yararlanma düşüncesi giderek önem kazanmaktadır. Bu nedenle Anayasa'da

kooperatifçiliğin gelişmesini özendirecek önlemlerin alınması, devlete bir görev olarak verilmekte, ayrıca kalkınma planlarında kooperatifleşme, tarımda ve kırsal alanda gelişmenin temel araçlarından birisi olarak görülmektedir.

Köy kalkınma kooperatifleri, ülkemizde köy ve köylü ile köy kalkınmasının tek bir çözüme indirgenemeyecek kadar karmaşık ve çok yönlü olan sorunlarının çözümünde ortaya çıkan ve çok amaçlı bir yaklaşımı içeren önemli bir modeldir. Köy kalkınma kooperatiflerinin en önemli özelliklerinden bir tanesi de, kalkınmaya salt kırsal alanda ve kendi içinde çözümler aramaktan ziyade, kırsal kent ve kırsal toplulukla kentsel topluluk arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılmasını gerçekleştirmeye çalışmasıdır.

Köy kalkınma kooperatiflerinin, kırsal kooperatifçiliğe kazandırdığı, tarım-sanayi, yerleşimi düzenleme, bağımsızlık ve çok amaçlılık boyutlarına karşın, uygulamada kırsal alanda yaşayan topluluklar üzerinde amaçladığı yapısal değişikliği gerçekleştirmede beklentilere cevap verememiştir. Kooperatifçilik hareketinin başlangıç amacının dış ülkelere gitme konusundaki şiddetli istek üzerine kurulması bu kooperatifleri daha başlangıçta başarısızlığa mahkum etmiştir. Nitekim, bu amaçla hareket eden kooperatifler, ortaklarının yurt dışına gitmelerinde öncelik alabilmek için ekonomik olmayan, köyün ve köylü topluluklarının kalkınmasını sağlamaktan uzak kalan küçük projeleri uygulama yoluna gitmişlerdir. Bu gelişmenin doğal bir sonucu olarak; tanınan öncelikler, kooperatiflerin hedef ve ilkelerinden sapmalarına, sayılarının yapay biçimde artmasına neden olmuştur.

Bilimsel açıdan, köy kalkınma kooperatiflerinin belli koşullarda, belli yerlerde ve çok amaçlı olarak kurulması gerekli iken, ülkemizdeki uygulama her köye bir koopera-

tif kurulması yönünde olmuştur. Böylece her dağınık yerleşme biriminde kooperatif kurulması kıt kaynakları parçalayan, aylak kapasitelerde yatırım yapan güçsüz bir kooperatifçiliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kooperatiflerin beklenen etkinliğe ulaşamamasında devletin, kooperatifleri kredilendirme, projelendirme, denetleme, eğitim gibi yol gösterici ve destekleyici yatırımlarını gereğince yerine getirememesi de rol oynamıştır.

Bu bilgilerin ışığında acaba kooperatifler hangi amaçla kurulmuşlardır? Ortaklarının kooperatife girme nedenleri nelerdir? ve kooperatif, ortaklarının beklentilerine ne kadar cevap verebiliyor? Kooperatiflerin etkin bir şekilde faaliyette bulunmasını sağlayıcı mekanizmaların (devlet gibi) rolünün ne olduğu konusunda var olan sorularımıza cevap bulabilmek amacı ile İzmir ilinde örneklemeimizi oluşturan 11 köy kalkınma kooperatifinde yapılan anket çalışmasından elde edilen sonuçlarda toplu bir şekilde ortaya çıkan sorunlar ve sorunlara ilişkin çözüm önerilerimizi şöyle sıralayabiliriz.

Araştırma sonuçları bize köy kalkınma kooperatiflerinin kırsal alandaki yapısal değişimde oynayabileceği olumlu rolleri yeterince oynamadığını göstermektedir. Kooperatife ortak üreticilerin büyük bölümünün orta yaşın üzerindeki bireylerden oluşması, eğitim durumlarının sınırlı olması kooperatiflerin gelişmesini olumsuz yönde etkilemekte, kooperatiflerin çalışmalarına aktif katılım sağlanamamaktadır. Kooperatif-ortak ilişkileri yeterince gelişmemiştir. Ortaklar kooperatiflerin olağan ve olağanüstü genel kurul toplantılarına çeşitli nedenlerle katılmamakta, ürünlerini kooperatif dışında değerlendirmekte ve kooperatifin yönetiminde görev almaktan kaçınmaktadırlar.

Ortakların kooperatifçilik hakkındaki bilgilerinin yetersiz oluşu, onları kooperatiflerden değişik beklentiler içinde olmaya itmiş ve beklediklerini de bulamayınca kooperatiften uzaklaşmışlardır. Ankete katılan kooperatiflerde saptarılan en önemli sorunlar olarak;

- Sermaye yetersizliği,
- Eğitim seviyesinin düşüklüğü,
- Ortakların kooperatife ve kooperatifin faaliyetlerine karşı olan aşırı ilgisizliği,
- Yönetim sorunu,
- Kooperatif - ortak - yönetici ilişkilerinin zayıflığı

sayılabilir.

İldeki 176 faal (genel kurul toplantılarını kanunda gösterilen sürelerde yapan) kooperatiften büyük bir bölümün etkin çalışmadığı, çalışanların ise sermaye yetersizliği, yönetici problemi, pazar sorunu gibi sorunlarla karşılaştığı gözlemlenmiştir. İşletmesi olup da aktif olarak çalışan kooperatiflerin, pazarlama ve tedarik sorununun çözümlenmesinde İzmir Köy-koop birliğinin önemli etkisinin olduğu ilgililerce belirtilmiştir.

Öte yandan araştırma; İzmir'de devlet yardımıyla projelerini gerçekleştiren kooperatifler dışında, köy kalkınma kooperatiflerinin amaçlarına büyük ölçüde ulaşamadığını ve başarılarının genellikle belirli hizmetleri yerine getirme koşuluna bağlı kaldığını, ancak yukarıda saymaya çalıştığımız temel sorunların çözümlenememesi nedeniyle uygulamada etkinlik kazanamadığını kanıtlamaktadır.

İzmir'deki köy kalkınma kooperatiflerinin gelişimini sağlamak ve tabana dayalı güç oluşumunu gerçekleştirebilmek için özetle şu önlemler alınabilir.

Şimdiye kadar birbirine yakın yerlerde kurulmuş ancak çeşitli nedenlerle amaçlarını gerçekleştirememiş kooperatiflerin birleştirilmeleri sağlanabilir. Yeni kurulacak kooperatiflerin de daha geniş bir alana hizmet götürmesi için önlemler alınabilir, finansal yönden daha güçlü örgütler oluşturulabilir.

Kooperatiflerin birleşme ve genişlemesi sonucu örgütsel demokrasi yok olmamakta, aksine güçlendirilen kooperatifler ortaklarının amaçları doğrultusunda daha verimli çalışmalar yapabilmektedir. Bu durum ise araştırma sonuçlarında da ortaya çıkan ortakların kooperatife karşı olan ilgisizliğini ortadan kaldırmakta ve onların kooperatifin yönetiminde görev almalarını sağlayacaktır.

Üretimde maliyet düşüşünün sağlanabilmesi, yine büyük ölçüde işletme ölçeğinin genişletilmesine, üretim faktörlerinin etkin kullanılmasına bağlı kalmaktadır. Bu nedenle kooperatif ortakları arasında toprakların birleşimine, araç-gereçlerin ortaklaşa kullanımına (ortak makina parkları), üretim plânlamasına özen gösterilmelidir.

Bu türde bir deneyim İzmir'de kurulan Kö-koop bölge birliği tarafından gerçekleştirilmiştir. Birlik, ortağı 123 kooperatifin ürünlerinin pazarlanması yanında onlara girdi temini, denetim ve üretim kontrolü, proje geliştirilmesi gibi konularda da yardımcı olmaktadır. Ancak bu tür faaliyetlerin yaygınlaştırılıp geliştirilebilmesi için mevcut faaliyetlerin başarılarının sürekli olmasının yanında devlet kuruluşlarının da ilgi göstermesi ve desteklemesi gerekir.

Köy kalkınma kooperatifleri ile ilgili diğer bir nokta da, yatırımlarla ilgilidir. Şöyleki, tarımsal-sanayiye yönelik yatırımların gerçekleştirilmesi işlemi yalnız birim kooperatiflerin üstüne yıkılmamalı, her köye bir fabrika fikirinden vazgeçilmelidir. Kontrolün kooperatiflerde kalması koşulu ile, bölge birliğinin ve ilgili kamu kuruluşlarının katılımı için özendirici önlemler alınmalıdır. Böylece finansal olanakları daha güçlü ve profesyonel yöneticileri istihdam edebilen bir işletme tipi yaratılabilir.

Birim kooperatiflerin üzerine düşen pazarlama işlemleri de büyük ölçüde hafifletilerek, bu görevin profesyonel yönetici kadro oluşturabilecek bölgesel ve ulusal düzeydeki örgütler tarafından gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır. Böylece birim kooperatiflerin, işlemlerin üretime ilişkin bölümü ile ilgilenmesi, üst kuruluşların ise içsel ve dışsal ekonomilerin yardımı ile pazarlamaya ilişkin görevleri daha etkin düzeyde yapmaları ve daha olumlu koşullarda rekabet etmeleri sağlanabilir.

Ayrıca, gerek ortak, yönetici ve gerekse halkın kooperatiflere olan ilgisinin artırılmasında ve bilinçlendirilmesinde, onlara kooperatifçilik eğitiminin, ilke ve ideallerinin verilmesi gereklidir. Bu da bölge birlikleri, merkez birliği ve devletin ortaklaşa düzenleyebilecekleri bir program dahilinde yapılabilir.

Geçmişte ve günümüzde karşılaşılan sorunlar ve başarısızlıklar ne olursa olsun, günümüzde 478 bin ortağı kapsayan 5374 köy kalkınma kooperatifinin, toplumsal yapının temel bir kurumunu oluşturduğu gözardı edilemez. Köy kalkınma kooperatifçiliğinin getirdiği dinamizm, iyi değerlendirilerek, yapısal sorunları çözümlenip, yönlendirilebildiğinde, bunların bir kalkınma aracı ve/veya amacı olarak, kırsal alanda kontrollü örgütlenmeleri durumunda, ekonomik ve sosyal yönlerden yararları görülecektir.

Burada hemen şunu da belirtmeliyiz ki, kırsal alandaki bireylerin örgütlenmesinde veya örgütlenmesinde, kırsal alanın sosyo-ekonomik yapısı ve kültür değerleri de dikkate alınmalıdır. Kırsal alanda yaşayanların kabul etmeyecekleri, inanmayacakları ve sorumluluk taşımayacakları bir örgütlenme istenilen neticeyi vermeyebilir.

EK:1

Turan ATILGAN
D.E.Üniversitesi
İkt.ve İdr.Bil.Fak.

İZMİR İLİNDEKİ KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİ İLE İLGİLİ
ANKET ÇALIŞMA FORMU

(Cevaplarınızı ilgili şıkları yuvarlak içine alarak belirtiniz)

- 1- Eğitim durumunuz nedir?
a) Okur-yazar değilim d) Ortaokul mezunuyum
b) Okur-yazarım e) Lise mezunuyum
c) İlkokul mezunuyum f) Diğer
- 2- Yaşınızı aşağıdaki boşluğa yazınız.
.....
- 3- İşlediğiniz arazi kime aittir?
a) Toprağım yok d) Yarıca
b) Kendime ait e) Tarım işçisi
c) Ortak
- 4- Elde ettiğiniz ürünü nasıl değerlendiriyorsunuz?
a) Hepsini kooperatife teslim ediyorum
b) Bir kısmını kooperatife teslim ediyorum
c) Kendi başıma değerlendiriyorum
e) Diğer..
- 5- Kooperatif dışında herhangi bir meslek kuruluşuna üyemisiniz?
a) Ziraat odasına c) Diğer bir kooperatife
b) Çiftçi derneklerine veya birliklerine d) Daha başka...
- 6- Kooperatife neden ortak oldunuz?
a) Fikrim yok
b) Ürünlerimin pazarlanması veya ihtiyaçlarımı ucuza almak için
c) Herkez ortak olduğu için
d) Gelirimi arttırmak için
e) Diğer nedenler..
- 7- Kooperatife ne zaman ortak oldunuz ise aşağıya yazınız.
.....
- 8- Ortak olmadan önce kooperatifinizin anasözleşmesini veya amaçlarını okudunuzmu?
a) Evet b) Hayır
- 9- Size göre bir kooperatifin en önemli özelliği nedir?
a) Fikrim yok
b) Ortakların meydana getirdiği bir kendi kendine yardım kuruluşu olması
c) Devlet katkısı olan bir kuruluş olması
d) Üretici yararına pazarlama ve üretim ihtiyaçlarını sağlayan bir kuruluş olması
e) Diğer...

- 10- Kooperatifin olağan ve olağan üstü genel kurul toplantılarına katılırmısınız?
a) Devamlı b) Arasıra c) Çok nadir d) Hiç katılmam
- 11- Katılmıyorsanız nedenini belirtiniz.
a) Yönetim ile anlaşamadığım için c) Haberim olmadığı için
b) Zamanım olmadığı için d) Diğer...
- 12- Kooperatifiniz size nasıl yardımcı oluyor?
a) Ürününün yetiştirilmesinde c) İhtiyaçlarımı ucuza almamda
b) Ürününün işlenmesinde ve satışında d) Diğer...
- 13- Kooperatifinizin köy içinde sosyal amaçlı çalışmaları (cami, okul, yol, okuma odası, v.b.) var mıdır?
a) Vardır b) Yoktur
- 14- Kooperatifte aktif görev aldınız mı?
a) Yönetim kurulunda görev aldım d) Görev almadım
b) Denetim kurulunda görev aldım e) Diğer ...
c) Kooperatifin işletmesinde bizzat çalıştım
- 15- Kooperatifinizin yönetiminde görev almadınız ise nedenini belirtiniz
a) Zamanım yok c) Daydasına inanmıyorum
b) Tecrübem yok d) Diğer...
- 16- Kooperatifin yönetiminden memnunsunuz, değilseniz neden?
a) Memnunum b) Değilim nedeni.....
- 17- Kooperatifinizin hizmetlerinden memnunsunuz?
a) Memnunum b) Değilim
- 18- Sizce kooperatifiniz hangi konulara daha çok eğilmelidir?
a) İhtiyaçlarımızın sağlanmasına daha fazla önem vermelidir
b) Üretime daha çok önem vermelidir
c) Pazarlamaya önem vermelidir
d) Fikrim yok
e) Diğer
- 19- Sizce bu kooperatifin sahibi kimdir?
a) Fikrim yok c) Yönetimde bulunanlar e) Diğer...
b) Ortaklar d) Köy halkı
- 20- Kooperatifin çalışmalarından en çok kimler yararlanmaktadır?
a) Yöneticiler c) Çalışan işçiler e) Diğer...
b) Ortaklar d) Fikrim yok
- 21- Devlet, kooperatifinizin yaptığı çalışmalara ilgi gösteriyor mu?
a) Fikrim yok b) Evet c) Hayır
- 22- Kooperatifinizin gelişmesi için sizce devlet ne yapmalıdır?
a) Mali yardım sağlamalı d) Fikrim yok
b) Eğitim ve denetime eğilmeli e) Diğer...
c) Üretimi ihtiyaçlarını sağlamalı
- 23- (Düşünceleriniz (Yukarıda sorulmamış olan ve sizce önemli görülen konulara ilişkin)

K A Y N A K L A R

- AKAD M. Tanju - Kırsal Kesime Devlet Müdahaleleri ve Kooperatifler 11. Tez Kitap Dizisi Uluslararası Yayıncılık Ltd.Şti. İstanbul-1987
- AKÖZ İbrahim - "Doğu Anadolu'nun Kalkınmasında Halk Sektöründen Yararlanma Olanakları", Halk Sektörü Semineri Köyleri ve Kooperatifler Bak. Yay.No:224, Nisan-1974, Ankara
- ALTUĞ Cemal - Atatürk ve Kooperatifçilik; Yol-Koop Yay.No:6, Ankara-1981
- ARIN Selçuk - "Tarımın Dünü ve Bugünü", Verimlilik Dergisi, Cilt 12, Sayı 1, MPM Yayınları, Ankara-1983
- ATEŞ Sami - Tarih İçinde Köy Kanunları; Karınca Koop. Postası Dergisi Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay.No:545, Mayıs-1982, Ankara
- AVCIOĞLU Doğan - Türkiye'nin Düzeni; Cilt II, Bilgi Yayınevi, Ankara-1971
- BAŞAR Haşmet - Türkiye'de ve Dünya'da Kooperatif Kuruluşlarının Sosyo-Ekonomik Yapısı; Uludağ Üniv. Basımevi, Bursa-1983
- BAŞKAYA Mesut - "İşgücü İhracı ve Köylerde Kooperatifleşmenin Başarı Şartları"; Tarımsal Kalkınmada Kooperatifçilik VI. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, Cilt I, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayını, Ankara-1967

- BAŞOL Koray - Türkiye Ekonomisi, İstiklâl Matbaası, İzmir-1985
- BAYSAL Kubilây - Türkiye'nin Ekonomisi /I. Kitap İstanbul Univ. Yay.No:3236, İstanbul-1984
- BİÇENTÜRK Hikmet- "1163 Sayılı Kooperatiflere Göre Kurulmuş Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin Politikası Nedir? Nasıl Olmalıdır? IX. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri; Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay. No:42, Ankara-1980
- CAN İsmail - Türkiye'de Kooperatifçiliğin Gelişimi; Maliye Dergisi, Sayı:71, Başbakanlık Basımevi, Ankara-1984
- CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİ 1923-1978 - Akbank Kültür Yayını, İstanbul-1980
- ÇAĞLAR Ziya - The Types And Numberg Of Cooperatives in Turkey; Cooperation in Turkey; October-1988, Number.9-Ankara
- ÇATALOĞLU Oğuz - Zirai İstihsal Kredi ve Değerlendirme Kooperatiflerinin Türkiye'nin Kalkınmasındaki Önemi, Karınca Matbaacılık; İzmir-1966
- ÇIKIN Ayhan - Türkiye Çiftçisi İçin Daha Etkin Bir Örgütlenme Modeli, E.Ü. Ziraat Fak.Yay. No:325, İzmir-1978
- D.İ.E. - Türkiye İstatistik Yıllığı 1987, DİE Yay. Ankara-1988
- D.İ.E. - Sayılarla Türkiye 88; DİE Yay. Ankara-1988

- DİGBY Margaret - Agricultural Co-operation in Developing Countries; VI Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri Cilt I, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay. Ankara-1967
- DPT - BBYKP. DPT Yayını, Ankara-1963
- DPT - İBYKP. DPT Yayını, Ankara-1967
- DPT - Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması DPT Yay. 860 - SPD: 198, Ankara-1970
- DPT - 1971 Yılı Programı DPT Yay. No: 1004, Ankara-1971
- DPT - Kooperatifçilik Sorunları Araştırması, Ankara-1972
- DPT - ÜBYKP. DPT Yayını, Ankara-1973
- DPT - 1975 Yılı İcra Programı DPT.Yay.No: 1397, Ankara-1975
- DPT - 1978 Yılı Programı DPT Yay. No:1643, Ankara-1978
- DPT - 1979 Yılı Programı DPT Yay. No:1662, Ankara-1979
- DPT - DBYKP. DPT. Yay.No: 1664, Ankara-1979
- DPT - Kırsal Kalkınma Sektör Raporu, DPT Yay. No: 1853, SPD: 358, Ankara, Kasım-1982
- DPT - Kırsal Kalkınma VBYKP Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yay. No:1860, Ör: 302, Ankara-1984

- DPT - VBYKP; DPT Yay. No:1974, Ankara-1985
- DPT - 1985 Yılı Programı; DPT Yay. No:1981, Ankara-1985
- DPT - 1989 Yılı Programı; DPT Yay. Ankara-1989
- DUYMAZ İsmail - "Gelişmekte Olan Piyasa Ekonomilerinde Tarımsal Kooperatifçilik Sorunları Ve Öneriler", Türkiye İkinci İktisat Kongresi "Tarım Komisyonu Tebliğleri", Cilt V, DPT Yay. No:1783, Ankara-1981
- DUYMAZ İsmail - Toplum Kalkınması ve Kooperatifçilik, D.E.Ü. İ.İ.B.F. Resmi Teksiri, İzmir-1983
- DUYMAZ İsmail - Kooperatif İşletme Ekonomisi ve Yönetimi; Bilge-Han Basımevi; İzmir-1986
- ERKAN Hüsnü - Ekonomi Sosyolojisi; Bayraklı Matbaası, İzmir-1986
- ERYILMAZ Bilâl - Kamu Yönetimi; D.E.Ü. İ.İ.B.F. Resmi Teksir Yay. No:179, İzmir-1985
- FIGEN Esen - TDGM'nun Mali Destekleme Hizmetleri; Karınca Dergisi Sayı:600, Ankara-1986
- GERAY Cevat - Kırsal Türkiye'de Toplum Kalkınması ve Kooperatifçilik, Tuna Yayın-Dağıtım, Ankara-1981
- GÖKEER Süleyman - Türk Kooperatifçilik Hareketi 1863-1973, Ankara-1975

- GÖL Ekrem - "Türkiye'nin Sanayileşmesinde Tarımsal Kooperatiflerin Rolü", Birinci Tarımsal Kooperatifçilik Semineri; T.C.Z.B. Kooperatif Müfettişleri Mesleki Dayanışma Derneği Yay. No: 1, Ankara-1974
- GÖZEN Kâzım - Birinci Tarımsal Kooperatifçilik Semineri; T.C.Z.B. Kooperatif Müfettişleri Mesleki Dayanışma Derneği Yay.No: 1, Ankara-1974
- GÜNEŞ Turan - Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Milli Ekonomiye Etkileri; Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay. No:49, Ankara-1983
- GÜRMAN Selahattin- "Köylerin Kalkındırılması", İkinci Türkiye İktisat Kongresi, III.Cilt, "Sosyal Gelişme ve İstihdam Komisyonu Tebliğleri" İzmir-1982
- GÜVEN H. Sami - "Kırsal Yapıda Bir Değişim Aracı Olarak Köy Kalkınma Kooperatifleri", Amme İdarəsi Dergisi Cilt.15, Sayı:2, Ankara, Haziran-1982
- HAZAR Nurettin - Tarım Kooperatiflerinde Finansman Sorunu; VI. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, Cilt I, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay. Ankara-1967
- IRMAK Zeynel - "Tarımda İşgücü ve İstihdam", İkinci Türkiye İktisat Kongresi, "Tarım Komisyonu Tebliğleri, 5.Cilt, İzmir-1981
- İZMİRLİ Resul - Tarımsal Üretimde Kooperasyon ve Türk Tarımına Uygulanabilirliği, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay.No:61, Ankara-1985

- KARAYALÇIN Murat - "Hizmet Kooperatiflerinin Türkiye'nin Ekonomik ve Sosyal Kalkınmasındaki Rolü", Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay. VIII. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri; Ankara, 20-23 Aralık 1976
- KEESLER G. - (Çev. Fahri Z. Fındıkoğlu); Kooperatifçilik, İstanbul Üniv. Yay.No:120, İkt. Fak.Yay. No:11, İstanbul-1940
- KETEN Mustafa - "Tarım Kredisinde ve Pazarlamada Kooperatifçilik", X. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay. Ankara-1981
- KIVANÇ Cemil - Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatif İşletmeleri, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay. No:48, Ankara-1982
- MEEKER Michael E. - "The Great Family Aghas Of Turkey A Study of a Changing Political Culture"; Rural Politres and Social Change, inthe Middle East, Richard Antoun and Illya Harik İndiana University Press; Bloomington - London, 1972
- MIHÇIOĞLU Cemal - Kamu Yönetimi; Ankara Üniv. Siyasal Bil.Fak.Yay. No: 354, Ankara-1973
- MÜLAYİM Ziya Gökalp- Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik : Bilgi Basımevi, İstanbul-1975
- OLALI Hasan - Tarımın Türk Ekonomisindeki Yeri ve Ekonomik Gelişmeye Katkısı, İzmir Ticaret Borsası Yay. No:28, İzmir-1987
- DUYMAZ İsmail

- ORHON Erol - Gelişmekte Olan Ülkelerde Kooperatif Hareketleri ve Türk Tecrübesi; Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay. No: 32, Ankara-1970
- ÖLÇEN Ali Nejat - Halk Sektörü; Ayyıldız Matbaası, Ankara-1974
- ÖRS F. Halil - "Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Temel Örgütlenmesi", Köy Kalkınmasında Kooperatifçilik Semineri, 9-11 Mart 1966 Türk Kooperatifçilik Yay. Ankara-1967
- ÖZÇELİK Ahmet - Türkiye'de Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin 1970-1987 Dönemindeki Gelişme Durumu, Karınca Dergisi Sayı:610, Ankara - Ekim-1987
- ÖZÇELİK Ahmet - "İşsizlik, Şehirleşme ve Tarım", Karınca Dergisi, Sayı:617, Ankara - Mayıs-1988
- ÖZDEMİR Necdet - Kooperatifçilik, Ankara İkt. ve Tic. İlim.Aka.Yay. No:163, Ankara t.y.
- SALMAN Doğan - Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin Dünyü, Bugünü, Yarını, Karınca Dergisi, Sayı:548, Ankara - Ağustos-1982

SANAYİ VE TİCARET BAKANLIĞI.

- SAYAR Leyla - "Memleketimizde Köy Topuluklarının Ekonomik ve Sosyal Sorunlarının Halinde Kooperatifler", VI. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri; Cilt I, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay. Ankara-1966

- SINA Zeynep - Kooperatifçiliğin Temelleri; D.E.Ü. İ.İ.B.F. Resmi Teksir Yay. No: 279, İzmir-1989
- STEİNER Hans - (Çev: Halûk-Celâl Uzel) Az Gelişmiş Ülkelerde Kooperatifler ve Devlet; Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay.No:36, Ankara-1975
- ŞEHİRLİOĞLU İ.Akın - Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim; Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay.No:50, Ankara-1983
- ŞENEL Dilek - Çok Amaçlı Tarımsal Kooperatifçilik ve Türkiye Uygulamasının Değerlendirilmesi: MPM Yay. No:299, Ankara-1984
- TARIM ORMAN VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI
- TDGM -
- TOKB - Teşkilatlanma Çalışmaları İle İlgili Tamim; Tamim No: 1986/1, 2.1.1986, T.O.K. Bakanlığı TDGM. Teşkilatlanma Dairesi Başkanlığı Yay. Ankara-1986
- TOKB - TDGM - TDGM Daire Başkanlıkları Görev ve Çalışmaları T.O.K. Bakanlığı, TDGM. Yay. Ankara-1987
- TOKB - TDGM - Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Anasözleşmesi, Ankara-1989
- TEKELİ İlhan - Türkiye'de Kentleşme Yazıları, Turhan Kitabevi Yay. No: 13, Ankara-1982

- TOKAT Bülent - Yönetimde İşbirliği İlkesinin Türk Kooperatifçilik Düzenindeki Sorousalı ve Bir Model Denemesi, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir-1985
- TOPUZ Ali - 27 Mart 1978'de Ankara Toprak-Su Araştırma Konseyi Toplantısında yaptığı konuşma.
- TUNÇBİLEK Necdet - Türkiye'nin Kır Potansiyeli ve Sorunları: İstanbul Üniv. Yay. No: 2364, İstanbul-1978
- TURAN Ahmet - "Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Dünyü, Bugünü", Kooperatifçilik Dergisi, Sayı: 82, Ekim-Kasım-Aralık-1988, Ankara, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayını
- TURAN Kâmil - Türk Tarım Toplumunun Sosyal Politika Açısından Merkez Köyler Projesinin Uygulama Olanakları, Ankara Üniv. İkt. ve Tic.İlim.Akademisi Yay. No: 92, Ankara-1975
- TÜRKDOĞAN C.Orhan - 100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları, Gerçek Yayınevi, İstanbul-1977
- TÜRKDOĞAN Orhan - Batı Almanya'da Köy Kalkınma Modelleri ve Türk İşçilerinin Sosye-Ekonomik Yapısı: 2.Baskı, Dede Korkut Yayınları, İstanbul-1977
- TÜRKDOĞAN Orhan - Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları; Genişletilmiş 2.Baskı, Dede Korkut Yayınları, İstanbul-1977

- TOBB - İktisadi Rapor - 1988, TOBB Yay.
No: 66, Ankara-1988
- TÜTENGİL O. Cavit - "Sosyal Bir Yapı Olarak Türkiye'de
Köy ve Meseleleri", Prof.Dr. Oğuz
Arı, Köy Sosyolojisi Okuma Kitabı,
Boğaziçi Üniv. Yay.No:114, İdr.Bil.
Fak. 77/55/01, İstanbul-1977
- TZOB - Tarımsal Amaçlı Kooperatiflere Ait
Sorunlar ve Alınması Lâzım Gelen Ted-
birler Hakkında Düzenlenen Teknik Ko-
mite Raporu; TZOB. Yay. No.121,
Ankara-1980
- TZOB - TZOB : Ant Matbaası, Ankara-1987
- ULPER Yılmaz - Türkiye'de Tarımsal Kooperatiflerin
Toplumsal Değişmeye Etkileri,
Eskişehir-1985
- ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ (ILO) - (Çev: Celâl Hâluk Uzel)
Az Gelişmiş Ülkelerin Ekonomik ve
Toplumsal Kalkınmalarında Kooperatif-
lerin Rolü; Şark Matbaası, Ankara-1977
- URAS T. Güngör - "Tarım Kooperatifleri İle Devlet Ara-
sındaki İlişki", VI. Türk Kooperatif-
çilik Kongresi Tebliğleri, Cilt I,
Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayını,
Ankara-1966
- URFF W. Von - (Çev: Tefvik PEKİN); Az gelişmiş Ülke-
lerin Kalkınmalarında Tarım Sektörü-
nün Rolü; E.Ü. Ziraat Fak.Yay. No:
230, İzmir-1974

OKTAY Mete

ÜNER Nurel

DEMİR Hulusi

ALPUGAN Oktay

- İşletme Ekonomisi ve Yönetimi; Beta Basım - Yayın Dağıtım A.Ş. İstanbul-1987

ÜNER Nurel

- Kooperatif İşletmeciliği; D.E.Ü. İ.İ. B.F. Resmi Teksir Yay. No: 290, İzmir-1989

YAZAR Mehmet

- "DBYKP'nın Ekonomik Hedeflerine İlişkin Görüşler", Hür Teşebbüs ve Devlet Planlaması, Mess Yay. No: 76, Ankara-1979.

YASALAR VE ANASÖZLEŞMELER

1- 1961 T.C. Anayasası

2- 1982 T.C. Anayasası

3- Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Merkez Birliği Anasözleşmesi

4- 1163/3476 Sayılı Kooperatifler Kanunu

5- 2908 Sayılı Dernekler Kanunu

6- TZOB - TZOB Kanun ve Nizamnamesi; TZOB. Yay. Sayı: 1, Güven Matbaası, Ankara-1984

7- İzmir Köy-Koop Birliği, 16.Genel Kurul Çalışma Raporu

8- İzmir Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Birliği Anasözleşmesi.

- TOKB İzmir İl Müdürlüğü Destekleme Şubesinden Alınan Bilgiler

- İzmir Köy Kalkınma Kooperatifleri Bölge Birliğinden Alınan Bilgiler..